מדרש · אגדה · מדרש רבה · מפרשים · יפה ענף

יפה ענף על איכה רבה

רבי שמואל יפה אשכנזי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

יפה ענף על איכה רבה

רבי שמואל יפה אשכנזי

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/יפה-ענף-על-איכה-רבה/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה 202611200317-v39 של הספרייה.

תוכן העניינים

פתיחתא 6
פסקה א 6
פסקה ב 6
פסקה ג 9
פסקה ד 9
פסקה ה 10
פסקה ו 10
פסקה ז 11
פסקה ח 11
פסקה ט 11
פסקה י 12
פסקה יא 12
פסקה יב 13
פסקה יג 14
פסקה יד 15
פסקה טו 15
פסקה טז 15
פסקה יז 16
פסקה יח 16
פסקה יט 17
פסקה כ 17
פסקה כא 18
פסקה כב 19
פסקה כג 20
פסקה כד 20
פסקה כה 24
פסקה כו 24
פסקה כז 25
פסקה כח 25
פסקה כט 26
פסקה ל 26
פסקה לא 26
פסקה לב 27
פסקה לג 27
פסקה לד 28
פרשה א 29
פסקה א 29
פסקה ב 31
פסקה ג 32
פסקה ד 32
פסקה ח 33
פסקה יח 33
פסקה כ 33
פסקה כב 33
פסקה כג 34
פסקה כד 36
פסקה כה 36
פסקה כו 36
פסקה כז 36
פסקה כח 37
פסקה כט 37
פסקה ל 38
פסקה לא 38
פסקה לב 38
פסקה לג 39
פסקה לד 40
פסקה לה 40
פסקה לו 40
פסקה לז 40
פסקה לח 42
פסקה לט 42
פסקה מ 42

פסקה מא 43
פסקה מב 44
פסקה מג 44
פסקה מד 45
פסקה מה 45
פסקה מו 46
פסקה מז 46
פסקה מח 47
פסקה נ 47
פסקה נא 48
פסקה נב 50
פסקה נג 51
פסקה נד 52
פסקה נה 52
פסקה נו 52
פסקה נז 53
פרשה ב 53
פסקה א 53
פסקה ב 54
פסקה ג 55
פסקה ד 59
פסקה ה 61
פסקה ו 61
פסקה ז 63
פסקה ח 63
פסקה ט 64
פסקה י 65
פסקה יא 65
פסקה יב 66
פסקה יג 66
פסקה יד 67
פסקה טו 67
פסקה טז 67
פסקה יז 68
פסקה יח 68
פסקה יט 69
פסקה כ 69
פסקה כא 69
פסקה כב 69
פסקה כג 70
פסקה כד 70
פסקה כה 70
פרשה ג 71
פסקה א 71
פסקה ב 73
פסקה ג 73
פסקה ד 74
פסקה ה 74
פסקה ו 74
פסקה ז 75
פסקה ח 76
פסקה ט 76
פסקה י 77
פסקה יא 77
פסקה יב 77
פסקה יג 77
פסקה יד 78
פסקה טו 79
פסקה טז 80
פסקה יז 80
פסקה יח 80
פסקה כ 80
פסקה כא 80
פסקה כב 80

פסקה כג 81
פרשה ד 82
פסקה א 82
פסקה ג 82
פסקה ד 82
פסקה ו 83
פסקה ח 83
פסקה י 83
פסקה יא 84
פסקה יב 84
פסקה יג 84
פסקה יד 84
פסקה טו 85
פסקה טז 86
פסקה יז 86
פסקה יח 86
פסקה יט 86
פסקה כ 86
פסקה כא 87
פסקה כב 87
פסקה כג 87
פסקה כד 87
פסקה כה 87
פרשה ה 88
פסקה א 88
פסקה ב 88
פסקה ג 89
פסקה ה 89
פסקה ז 89
פסקה ח 89
פסקה ט 90
פסקה י 90
פסקה יא 90
פסקה יג 90
פסקה טו 90
פסקה טז 90
פסקה יז 90
פסקה יח 91
פסקה יט 92
פסקה כ 92
פסקה כא 93
פסקה כב 94

פתיחתא

פסקה א

עד שאתם אומרים שירים ומזמורים כו'. הענין הוא כי המה טעו להאמין אשר יש כח בכוכבים ומזלות להיטיב או להרע ולכן הקטירו לפניהם. ושרו מזמורים ושירים לפניהם. ולכן אמר להם הנביא הלא טוב לכם להרים קולכם בד"ת כי בת של אברהם יצחק ויעקב את. ובכח התורה ותפלה נשתנה לפניהם מערכת המזלות כידוע וכמ"ש גבי הבט נא השמימה. אמנם כאשר את לא הקשבת בקול חוזיך ונשארת עניה מן הצדיקים ממצות ומעשים טובים לכן יבוא ירמיה מן ענתות ויקונן עליך איכה:

הקשיבי למצות כדכתיב לוא הקשבת למצותי. הקשיבי לד"ת כדכתיב להקשיב לחכמה אזנך וגו'. הקשיבו אלי עמים כי תורה מאתי תצא. הקשיבי לדברי נבואה כמד"א והקימותי עליכם צופים הקשיבו לקול שופר ויאמרו לא נקשיב. הקשיבי לצדקות כמד"א משפט אמת שפוטו וחסד ורחמים עשו וגו' וימאנו להקשיב:

עניה מן הצדקות. ולא קאמר עניה מד"ת כמו שאמר הקשיבי לד"ת. משום דאמרינן בפרק כל כתבי שלא פסקו מישראל בעלי אמנה בתורה. אבל באות אמת גרס עניה מדברי תורה:

ואם לאו ענתות גם זה דבק להקשיבי ופירושו ואם לא תקשיבי דברי ענתות:

פסקה ב

שלא החזיקו בשכר סופרים כו'. שהם נטורי קרתא כדבסמוך ולכן בהעדרם תאבד הארץ. וסופרים הם מלמדי מקרא ומשנים מלמדי משנה:

על עזבם את תורתי. ולא נוכל לפרש שעברו על תורת ה' דזה כתיב אח"ז ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה. אבל פירושו שלא נתנו מקום לתורה כי תתקיים גם לדור הבא וזה לשלם שכר משנים וסופרים כדי שילמדו תורה לתינוקות של בית רבן:

על מאסה של תורה. כי זה הוא עיקר העון שלא היתה חביבה בעיניהם וימאסוה וכדאמרינן בנדרים שלא ברכו בתורה תחלה:

אלא על עזבם את תורתי וגו'. וזה שאמר הכתוב אח"ז ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה. פי' בשביל שעזבוה ולא הגו בה זה שגרס להם כי לא שמעו בקולי ולא הלכו בה אבל אם למדו בתורה אז הלימוד הסב להם בוודאי כי שמעו בקול ה' והלכו בדרכי התורה. ומה דאמר מצינו שויתר הקב"ה על עבודת כוכבים ועל ג"ע וש"ד אין פירושו כי אם למדו את התורה אז גם שלשה ראשי הפשעים האלה לא נחשבו להם לעון. חלילה לאמר כן הלא הלומד שלא לעשות נוח לו שלא נברא בעולם וכדאיתא בירושלמי פ"ק דברכות

ועוד מאמרים רבים כאלה בבבלי אבל פירושו כי גם אם נלכדו כמעט בפשעים האלה אז היתה תקוה להם כי התורה החזירה אותם למוטב ושבו מדרכם הרעה. אבל בעזבם את תורתי ולא למדו אין תקוה להם עוד כי ישובו מדרכם הרעה. וז"ש הלואי אותי עזבו ואת תורתי שמרו כי אז היה להם תקוה כי יזכרו את ה'. אך עתה כאשר עזבו את תורתי ואין תקוה עוד להם כי ישובו מדרכם לכן אפקוד עליהם את עונם אשר עזבוני. ומה שנאמר בקרא ואת תורתי לא שמרו פירושו לא למדו כמו ושמרתם ועשיתם דדרשינן בת"כ ושמרתם זו המשנה:

השאור שבה (כ"ה הגי' במדרש שעם יפה ענף) היה מחזירו למוטב. ופירושו כי שאור הוא כנוי ליצה"ר ע"ד שאור שבעיסה מעכב. וזה גם אם למדו בבחינת שאור שהוא היצה"ר והיינו שלא לשמה אבל חזרו למוטב שמתוך שלא לשמה בא לשמה. או פירושו השאור הוא רמז לסודות החכמה הכלולות בתורה שהן מרבין ומגדילין אותה לעיני האנשים כשאור המגדיל העיסה. ולפי שבהשגות החכמות והסודות יכירו נפלאות תמים דעים יהיה סבה להתקרב לה' לאהבה וליראה אותו:

למוד תורה אעפ"י שלא לשמה כו'. היינו אם לומד לתקות השכר או ליראת העונש כיון דמאמין בה' ואת שמו ישים לנגד עיניו אז מתוך שלא לשמה יבוא לשמה ללמוד מאהבת ה' ולמעלת המצות עצמן. אבל הלומד בשביל ענין חיצוני שאין בו אמונה וכמו שיקרא רבי ושיכבד בעיני העם אז אמרינן בסופ"ב דברכות נוח לו שלא נברא. וע' בב"ר פ"ט. ובתוס' בברכות שם. ומהר"ר ישראל די כוריאל ז"ל היה מתרץ דמה שאיתא שם נוח לו שלא נברא היינו במי שהתמיד לעשות כן ולא בא לעשות לשמה לעולם:

אמרו להם יכולין אנו להרוג לאומה זו. פי' כי אמרו לבלעם ואבנימוס ובב"ר הגי' נכנסו אצלו אמר לו כו'. ולפ"ז לבלעם לחודיה או לאבנימוס לחודיה שאלו:

אין הידים ידי עשו. ולפ"ז יתפרש הוי"ו של והידים כמו או ופי' או קול קול יעקב או הידים ידי עשו:

וכי יש קש אוכל אש. כי בכ"מ הנושא והפועל נזכר ראשונה כמו בן יכבד אב. בן מנבל אב וכדומה. ולכן דריש כי במאסם את תורת ה' אז היה להם ההפך כי האש והלהבה יכבו. וגם השורש והפרח ימקו מפני הקש והחשש:

נאצו זו תורה שבע"פ. שניתנה במאמר פה לבד:

ר' יוחנן ורשב"ל ורבנן. עיקר דרשותם קאי על איכה ישבה בדד העיר וגו' דק"ל למה מקונן על העיר ולא על העם אשר הלכו בגולה אשר למות למות ואשר לחרב לחרב. ולכן אמר ר"י כי במה שמקונן על העיר הוא כמקונן על גלות השכינה וכמו שמביא במשל

כי במה שהגלה את השני אמר אנא הוא דתרבותי בישא. כך כאשר הגלה את יהודה ובנימין אחר שהגלה עשרת השבטים אמר הקב"ה אוי לי על שברי. כביכול דתרבותיה דשכינה גרם שלא יכלו לסבלו. ורשב"ל אמר כי הוא כמו שמת לו מת אחר מת שברוב צרותיו אפס כחו מלקונן ולכ"א איכה ישבה בדד וגו' שאף הפליטה הנשארת מגלות הא' אבדה ונשארה בדד וירבה הצער מצד הגלות הא' והב' שנוסף לו יגון על יגונו. וגם רבנן מפרשי על רבוי הצער אבל בבחינה אחרת כי במות אלו מתנחם בנשארים. ובמות הנשארים נחשב לו כאלו מתו כולן יחד ולז"א איכה ישבה בדד כי כאשר לא נשארה לו שארית אז מרגיש גם הצער מהראשונים. ומה שהביא את הפסוק התבוננו וקראו למקוננות אינו אלא שבעל אגדה פתח בההוא קרא משום דבעי לאתויי פלוגתת ר"י ור"ל ורבנן ומכלל דברי ר"ל יתפרש האי קרא:

אנא הוא דתרבותי בישא. ולא יכלו לעמוד במדותי וכעסתי עליהם שלא כדין וגם הקב"ה אומר כביכול כי מהראוי היה לי יותר להעביר על עונם מלראות בעמלם:

אלא עלינו דידי ודידהון. מבואר שזה מדרך משל על הצטערו בעמל ישראל וע"ד עמו אנכי בצרה. בכל צרתם לא צר ותקצר נפשו בעמל ישראל וכענין אין בי כח לקונן שהוא דבור המשלי:

למלך שהיו לו י"ב בנים. לפי שהנמשל בי"ב שבטים המשיל בי"ב בנים. ואף דלפי המשל נשמע שגלו בששה פעמים בכל גלות ב' שבטים. י"ל דס"ל כר"א דאמר לקמן בסי' ה' ששבט ראובן ושבט גד גלו תחלה וכשם שגלו שבט ראובן וגד גלו זבולון ונפתלי הרי ב' גלות בכל אחת שני שבטים. וס"ל דששה שבטים הנשארים מעשרת השבטים גלו בג' זימני כיון דגלו לשלשה מקומות כדלקמן בפסוק היה ה' כאויב ומסברא כל גלות ב' שבטים ושוב גלות יהודה ובנימין:

וכיון שמתו כולם כו'. ולפ"ז דעשרת השבטים גלו ע"י מלכי אשור זה כמה שנים ואח"ז גלו יהודה ובנימין והא דאמרינן בפ"ק דמגילה ובערכין פ"א דירמיה החזירן ויאשיהו מלך עליהם ולפ"ז גלו יחד עם יהודה ובנימין אבל בחלק משמע כי לכ"ע לא חזרו (בפלוגתת תנאי על עשרת השבטים אם עתידים לחזור ממקום שגלו ע"י סנחריב) וע"כ צ"ל כמו שפירש"י שם שרק מקצתם החזיר ירמיה:

התחיל מקונן כו'. נראה דחסר הנמשל מן הלשון וכצ"ל כך כשגלו שני שבטים ה' היה מתנחם בעשרה כו' עד כיון שגלו כולם התחיל מקונן עליהם איכה ישבה בדד:

פסקה ג

אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה כו'. בראשונה בא לפרש מפני ידך בדד ישבתי מפני מצותיך ופקודיך שפקדת ובחוקותיהם לא תלכו לכן לא הלכתי בבתי תיאטראות ובבתי קרקסאות של עובדי כוכבים וכמו שמדריש לקמן על פסוק כי אתה עשית וז"ש כי זעם מלאתני כלומר אתה במצותך מלאתני זעם. ואח"ז מפרש עוד מפני ידך בדד ישבתי נגעה בי ידו של פרעה. וה"ג ושחקתי עמהם ואעלוז מפני ידך בדד ישבתי ד"א מפני ידך בדד ישבתי נגעה בי וכו' וכ"ה הגירסא בילקוט:

פסקה ד

והמה כאדם עברו ברית זה אדה"ר. הנה הכתוב מדמה את ישראל לאדם רק במה שעברו ברית ומאין לקח להדמותם בהכנתם לארץ וגירושיהן וקינתם. אבל עיקר הדרש הוא מסיפא דקרא דכתיב שם בגדו בי משמע במקום אשר בגד אדם בגדו גם המה. ולהכי מדמי להו להכנסת ג"ע ושחטאו במקום שהוכנסו ואחר שנדמו בחטא ובמקום הביא ג"כ העונש הדומה בשניהם שהוא הגירושין מהמקום. והביא ג"כ הקינה על המקום שנשאר בדד מהם וגם באדה"ר נשאר הג"ע בזולתו. ועוי"ל משום שכל חוטא יוכל להתנצל על חטאו או שרוב הצורך הביאוהו לזה וכמ"ש הכתוב לא יבוזו לגנב כי יגנוב וגו'. או שלא ידע שזה נחשב לחטא כי לא התרו בו וגם בדבר המפורסם לגנאי יש לחוטא להתנצל ולומר לאו אדעתאי. אמנם חטא אדה"ר היה בתכלית הרוע. כי לא יכול להתנצל אשר עשה כזאת למלא נפשו כי ירעב הלא בג"ע היה מושבו אשר כל מעדני תבל היו לפניו ולמה אכל עוד את עץ הדעת. וגם לא יכול להתנצל ולומר לא ידעתי כי זה נחשב לחטא. הלא הקב"ה צוהו מקודם שלא יאכל. ולכן נידון בגירושין שיהיה נודד ללחם איה. וקוננתי עליו אַיֶּכָּה שנופל על דבר מתמיה כלומר איך הסכלת עשה. האם סר לבך ממך וכמ"ש בפ' אחד דיני ממונות איכה אין נטה לבך. וכ"ה הכוונה בלשון איכה על דבר המתמיה ולפ"ז הקרי והכתיב של איכה אחד הוא. וכן קרה לישראל שנכנסו לארץ אשר לא יחסר כל בה. והקב"ה צוה להם מראש כי ילכו בדרך התורה. ובכל זאת חטאו וכאדם עברו ברית ולכן נענשו להתנודד ברעב ובצמא בארץ לא להם תחת אשר לא שמעו בקול ה' מרוב טוב. וגם קונן עליהם איכה כלומר איך סר לבם ונואלו לְהִתָּעוֹת כשכור אחרי תועבותיהם. ולכן מדמה חטא ישראל לחבוא אדה"ר מכל הצדדים:

ודנתי אותו בגירושין. ודנתי אותו בשילוחין. ע' בב"ר פכ"א על פסוק ויגרש את האדם כבת כהן שנתגרשה ואינה יכולה לחזור ולפ"ז גירושין דאין לה חזרה עולמית הוא קשה משילוחין רק דגירושין קאי על עשרת השבטים וכר"ע בפרק חלק דאמר אין עתידין

לחזור. ושילוחין קאי על יהודה ובנימין דישובו שנית לארצם. וי"ל עוד כי גירושין הם בבחינת הארץ וג"ע שגירשו משם. ושלוחין הוא בבחינת הסתרת הרצון האלהי והשגחתו מהם. ע"ד פני ה' חלקם וגו' וז"ש שלח מעל פני:

וקוננתי עליו איכה ישבה בדד. עמ"ש בב"ר פי"ט בביאור הדברים:

פסקה ה

דשפכו דמים בגווה. כלומר שאין פירוש עיר הדמים כמו דכתיב בנינוה עיר הדמים כולה שרבו חלליה. ולכ"א כולה ולא ימיש טרף שהיו עושין כן תמיד. אבל הכא אינו אלא על דם זכריה כדלקמן. ולכ"א דשפכו דמים בגוה כלומר פעם אחת בלבד:

שבט ראובן ושבט גד גלו תחלה. כן הוא בדה"א ה' פסוק כ"ו ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור וגו' ויגלם לראובני ולגדי וגו' וע' ברש"י ישעיה על פסוק כעת הראשון בשם ס"ע:

אלא כעת שגלו שבט ראובן כו'. כלומר כמו בעת הראשון בגלות ראובן וגד לא היתה גלות שלמה. ורק שני שבטים גלו. ולכן נקראת גלות קלה. כן בעת הזאת לא היתה גלות שלמה ורק שני שבטים גלו משא"כ בפעם האחרונה שהכביד הגלות וכדמפרש:

בשעה שהפלתי קלסים כו'. נראה דזה מה דאיתא לקמן בפתיחא דר"י דסכנין התחיל מקלקל בחצים לשמה של רומי ולא עלתה לשמה של אלכסנדרי ולא עלתה. ולפי שהקב"ה נתן בלבו הדברים ההם לבשרו שיצליח נגד ישראל אמר שהפלתי. ומ"ש לא נפל עליה גורל יתפרש בתמיה. האם לא נפל עליה הגורל אשר לא היתה כן לשאר העמים. ומ"ט אלא משום כי דמה בתוכה היה:

ולא נהגו בדמו. בתמיה למה לא נהגו בדמו כמו שנוהגים בדם איל וצבי לפחות לכסותו והתשובה בזה כי מאת ה' היה להעלות חמה:

אלו הגליות. שכמו שהעצים מגדילים המדורה כן הגליות מגדילות את הפורעניות שנקראת מדורה משום דבגליות שהוא שבי אית ביה גם מות חרב ורעב כדאיתא בפ"ק דב"ב ויש גורסים אלו הלגיונות:

אלו המלכים של ישראל שהשחיתו את העם במעשיהם. וזה ע"ד כי בערה כאש רשעה:

פסקה ו

אימתי ביום תוכחה כו'. ומדריש הכתוב כי אפרים יהיה לשמה פי' שישום ויבוש ולא יפתח עוד פיו ביום תוכחה פי' ביום שיתוכח למה נשא פני יהודה ובנימין. ועתה יראו שאין משא פנים לפניו כי גם יהודה ובנימין יגלו בחטאם. וע' במ"ר פי"ג שם מדריש הכתוב הזה באופן אחר:

הא קשוט. והיינו דמסיים בשבטי ישראל הודעתי נאמנה שפי' שאז יודע בכל ישראל כי נאמן ה' במשפטו ואין משוא פנים לפניו. וזה שסמך ליה היו שרי יהודה כמשיגי גבול וגו' כשחטאו מיד שפך הקב"ה עליהם חמתו ולא נשא להם פנים. ומה דאמר הא תקיף פי' שקראו לו כן בראותם שנ"נ מחריב ביתו והוא שותק וכדאמרינן ביומא הן הן גבורותיו שכובש את יצרו ונותן ארך אפים לרשעים:

פסקה ז

אנינה מבפנים ואבילה מבחוץ. מכפל לשון ואנו ואבלו דריש חד מבפנים וחד מבחוץ. ופי' בין בעיר ובין בחוץ ע"ד כל שעריה שוממין וזה בעיר. וע"ד דרכי ציון אבילות וזה מבחוץ. א"נ פירושו אנינה מבפנים זה הצער שבלב. ואבילה מבחוץ הוא הצרות הנראות לעין:

פתחיה חורבן ראשון ושני. וזה מענין פתח לבנון דלתיך שנאמר על החורבן. ויען דכתיב פתחיה בל"ר דריש על שני חורבנות:

נקיה מד"ת. אע"ג דהקרא ונקתה קאי על פתחיה הנאמר על ב' החורבנות. ובמקדש שני אמרינן ברישׁ יומא שהיו עוסקין בתורה ובמצות ובג"ח. יתכן כיון דאמרינן שם דבית שני חרב בשביל שנאת חנם ששקולה כנגד ג' עבירות עבודת כוכבים ג"ע וש"ד לכן גם תורתם ומצותם לא נחשבות למאומה:

פסקה ח

וכי יש עצים בוכים כו'. ולא נוכל לפרש קול נהי נשמע מיושבי ציון דהא כתיב כי עזבנו ארץ וכבר גלו מן העיר והארץ ואמרינן בשבת בפ' חבית ולקמן כי נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה ומעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו. לכן דריש על הקב"ה שמשרה שכינתו בציון. ופי' כי עזבנו ארץ שעזב הקב"ה את השגחתו מן הארץ אשר הוא דרש אותה תמיד וכדכתיב ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה. ולכן דורש כי השליכו משכנותינו אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות ששם הוא מקום השגחת ה' וכדאיתא בחזית על פסוק הנה זה עומד אחר כתלינו אחרי כותלי בתי כנסיות ובתי מדרשות:

איך הוות לן מבזוזים. כי גם הקב"ה כביכול מצטער בצער של ישראל וכדאמרינן לעיל גבי ותשאנה עלינו נהי וכן גבי יבוא השודד עלינו עלי ועליהון:

פסקה ט

נכנסו עמהם עמונים ומואבים. וזה היה בחורבן בית ראשון כי הכתוב בושנו כי שמענו חרפה גבי בבל כתיב וגם עמון ומואב לא היו במקומם רק בבית ראשון. והנה התוס' בפ"ק דמגילה גבי זיל לגבי עמון ומואב דיתבי בדוכתייהו כחמרא הקשו דהא בברכות

אמרינן שבא סנחריב ובלבל את כל העולם ועמון ומואב אינם יושבים במקומם. ותירצו כי רק את עמון בלבל ולא את מואב וגרס בכל המקומות מואב לבד דעליו לא שלטה יד סנחריב ולא מואב. וע"ש שהאריכו בזה. ולפ"ז גם כאן גרסינן נכנסו מואבים:

ומצאנו שם שני כרובים. אין זה הכרובים שעשה משה כי בימי יאשיהו נגנז הארון והכפרת ועמהם הכרובים. אלא היינו צורות הכרובים שצר שלמה המלך על קיר ההיכל. ומ"ש ונטלו אותם פי' שקלפום מן הכותל. וכ"כ רש"י ביומא בפרק הוציאו לו:

בכליבה. ע' בסוף מו"ק עשירים בדרגש ועניים בכליבה ומ"ש שם רש"י ותוס':

כי שמענו חרפה זה י"ז בתמוז. כדתנן בפ' בתרא דתענית ה' דברים אירעו את אבותינו בי"ז בתמוז וה' בט"ב. ומשום דשל י"ז בתמוז לא היו קשות כל כך אומר עליהם כי שמעט חרפה. ובט"ב שהיו קשים מאד וזה חורבן ביהמ"ק וגלות שלימה אומר עליהם כסתה כלימה פנינו:

פסקה י

ר"י שמע לה וכו'. בחזית פסוק אל תראוני ובאסתר רבתי פסוק גם ושתי פירשנו את המאמר הזה ע"ש:

פסקה יא

פתח תחת אשר לא עבדת וגו'. נראה שבא לפרש לשון איכה לא בדרך שאלה ככל לשון איך ואיכה בתנ"ך. כי מי לא ידע בזה שבפשע ישראל נשארת העיר בדד. ולא תצדק פה השאלה. ומטעם זה דרשו לקמן לפרש איכה מלשון תוכחה או לשון קינה וכאן מפרש כמו איכה אשא לבדי שפירושו כי זה מהנמנע אשר משה לבדו ישא כל הטורח והעמל כן יתפרש איכה ישבה בדד כמו לא האמינו מלכי ארץ שהוא כמעט מהנמנע אשר העיר רבתי עם כירושלים תשב בדד. וזה אשר מונה מסוף הקאפיטל מן התי"ו עד אשר בא אל האל"ף שהוא איכה ישבה בדד אשר זה הוא עיקר דרשתו. ומונה והולך בדרך תשר"ק את ההצלחות אשר היו לישראל לפנים נגד התלאות אשר באו לישראל עתה:

אלו זכיתם הייתם קוראים כו'. פי' היה מתקיים בכם כי בקריאה לבד אין זכות וחובה. ומה שמציב תביאמו ותטעמו כנגד תבוא כל רעתם הוא משום ס"ד דכתיב ועולל למו כאשר עוללת לי שפי' שכשחתה את ישראל כמו הקוטף בעוללות וכדמפריש לקמן. וזה נגד תביאמו ותטעמו אשר הבטחת לטעת אותם בארצם. כי סעיפיהם וענפיהם ישגשגו:

ראה ראיתי את עני עמי. וזו היתה ראיה לתשועה ועכשיו ראה ה' כי צר לי ואין תשועה לי. וכן וקראתם בעצם היום הזה הוא קריאה לקיים המצוה ועתה קראתי למאהבי המה נביאי השקר אשר התעוני בגלוליהם וכדלקמן. וכן צדק צדק תרדוף כתיב למען תחיה

וירשת את הארץ וזה ההפך מן צדיק ה' כי פיהו מריתי ולא רדפתי הצדק. ובשביל זה בתולותי ובחורי הלכו בשבי וגורשו מן הארץ וכן הוא בכל הכתובים ימצא המעין כי האחד הוא ההפך מן השני העומד כנגדו:

במסלה נעלה. לישנא בעלמא נקני אבל פירושו כי עלו מעלה מעלה וכמו ונתנך ה' עליון והיית רק למעלה וזה הוא לשון נעלה והפך זה סלה כל אבירי שנרמסו ושחה לעפר נפשם:

בכל הדרך אשר הלכתם. והיה ה' בעזרם וכדכתיב כאשר ישא האומן את היונק ויהי להפך לא אליכם כל עוברי דרך שאירע להם תלאות בדרך ואין דואג עליהם:

חטא חטאה ירושלים ולא נטהרה מחטאה כי לנדה היתה:

ונזכרתם לפני ה' אלהיכם וכתיב ונושעתם מאויביכם והפך זה זכרה ירושלים וכתיב שם ואין עוזר לה:

ויצא מן בת ציון כל הדרה. ואע"ג דבכ"מ שגלו שכינה עמהם כדאיתא בפ"ד דמגילה מ"מ לא מינכרא עתה כמו שהיה בשבתם בארץ:

פסקה יב

בשמלה חדשה. שאע"פ שהיא חזקה וקשה לקרוע מ"מ כיון שזה תופס מכאן וזה תופס מכאן היא נקרעת. כן בעשרת השבטים ושבט יהודה ובנימין כיון שכל אחד החזיק בעבודת כוכבים שבידם לכן לא יכלו להשאר על מקומם ונקרעת ירושלים מידם והמה הלכו בגולה:

שקראו לעגל לפי שהעגל היתה תחלת תועבותם בפרהסיא. ומאז לא הניחו מידם וגם שאין לך פורענות שאין בו מעון העגל וכמ"ש וביום פקדי ופקדתי:

שלישית ומצאה חומץ אמר הא מסתיא דכולא בישא כצ"ל. ודריש חומץ על נתר כי גם הנותר הוא חומץ. והכוונה לכן הגלם ה' מעל אדמתם כיון דאין תקוה עוד להם שישובו מדרכם. אחרי שדור אחר החזיקו בתועבותם:

לא עייל באודניה דקרא כצ"ל. ופי' כי המדוקר בחרב לא יכנס באזניו קול שירים וזה הוא פשטא דקרא של ושר בשירים על לב רע. ולפי הדרש הוא ושר בשירים כל המרבה להוכיח תמיד על לב בן טפש וסכל אך רע הוא לו כי לא יועיל. ולא ישמע לקול מוסר. ולכן הגלה ה' את יהודה ובנימין כי ראה אשר תוכחת הנביאים אשר הוכיחום למרבה לא תועיל להם:

כפרה זו שהיא מלחכת בפיה. גם זה קאי על וחומץ על נתר וחומץ הוא היין הנפסד והנשחת. ודורש על נתר שנשחת הכל עד שלא נותר בה טוב מאומה. וזה שמביא כפרה

זו שהיא מלחכת בפיה ואוכלת הכל עד שמפסדת כל הירק בלי שארית וכמו דאיתא במ"ר על פסוק כלחוך השור:

לפי שהיו ליצני הדור כו'. ודריש ושר בשירים על לב רע כי ע"י שלבם רע לכן נדמו בעיניהם דברי הנביאים כמו ששר בשירים:

ת"פ בתי כנסיות כו'. ואע"ג דזה היה בבית שני והכתוב ואת כל בתי ירושלים בבית ראשון כתיב. מ"מ מסתמא גם בבית ראשון היו בתי כנסיות. וכן מה דדריש זה בית מדרשו של ריב"ז גם כן הכוונה בית חכם גדול הדומה לבית של ריב"ז. וכדאיתא בסוכה דף כ"ח רב חכמתו וגדולתו.

ששם מתנין שבחו של הקב"ה. פי' ששם היו עוסקים במעשה בראשית ובמעשה מרכבה שריב"ז היה עוסק בהן כדאיתא שם בסוכה. ואיתא שם דבר גדול מעשה מרכבה ולכן נקרא בית גדול וזה שבחו של הקב"ה ובמגילה בפרק בני העיר פליגי בה ר"י וריב"ל אם גדול מקרי תורה או תפלה ע"ש:

פסקה יג

מפיץ וחרב וחץ שנון וגו'. גם הוא בא לתת טעם למה ישבה בדד העיר והעם הלך בגולה בשבי שהוא מפיץ. ובשבי יש גם חרב ורעב. ולמה לא האריך ה' אפו להם ונותן טעם משום שענו עדות שקר באלהי ישרחל ואמרו לעגל אלה אלהיך ישראל. ותלי מילתא בעגל משום שהוא היה התועבה הראשונה אשר נתעו אחריו ישראל. ודריש עונה ברעהו על הקב"ה ע"ד שדרשו רעך ורע אביך על הקב"ה:

כשבאת לרעות אותנו כשן אכלה ומדקה כו' כצ"ל. ופי' לפנים היית לנו לרועה ואמרת לנו ואכלת את כל העמים ועתה למה ארבע מלכיות אשר כתיב בהן אכלה ומדקה אוכלות אותנו. ודריש שן רועה בין על לשעבר ובין על הגלות:

מפני בטחונה של עבודת כוכבים כו'. פי' הדברים דמקשה ולמה שן רועה אוכלת אותנו כו' הלא רבים מהעמים עבדו אז את הכוכבים ומזלות ולמה חרה אן. ה' בנו לבד. ומשני מתרי טעמי. הא' כי ישראל בגדו בצורם אשר היה להם מעולם למחסה ועד"ה רק אתכם ידעתי וגו'. והב' כי את ישראל התרה תמיד ע"י נביאיו משא"כ בשאר העמים. וז"ש שבגדנו בצורנו ומביא ע"ז הקרא מעדה בגד ביום קרה ומדריש לשני הטעמים. האחד כי כמו המסיר בגדו ביום קרה. כן היו ישראל שהסירו את הצור אשר היה למו למחסה. וכן מדריש ביום קרב שקרא להם והתרה בהם ולא שמעו:

שן מערערא כו'. פי' כי רע היה לשניהם וזה הרעב או ע"ד ויגרס בחצץ שני ורגל ממטמטא זה מה שהלכו בגולה. וזה שדורש מבטח בוגד ביום צרה תחת אשר אנכי

הייתי לכם למבטח ראיתי בוגד כי בגדו בי ובטחו באחרים. וזה בעבודת כוכבים אף כי אנכי צויתי להם לבגוד בה:

פסקה יד

הוא עצמו גדון. כיון שהוא איננו שומע בקולו לא ישיגו לו מזה רק כעס ומכאיבים. ובעיקר הדרש עמ"ש בזה בחזית על פסוק אני חבצלת גבי כי באש ה' נשפט:

תחת כיפי המלח. שהיו שם סלעים שחוצבין מהם מלח והתחתית שביניהם נקרא גיא מלח:

פסקה טו

כבוד לאיש וגו'. ודורש לאיש על הקב"ה שנקרא איש מלחמה וכבוד הוא לשבת מריב לשונות. יען כי עתה וכל אויל יתגלע להטיח דברים ולאמר כי קצרה יד ה' מהושיע. ומ"ש הזקינו עמ"ש בזה באסתר רבתי בכתבי המן:

הה"ד ויבא אל הגוים וגו' . ובתנחומא מדריש מה דכתיב ויבא כי גם השכינה הלכה עמהם בגלות. והמדרש ימאן בדרש הזה כיון דהכתוב משתעי בתוכחות:

שהיו ליצנים. כדכתיב ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים ומתעתעים בנביאיו והיינו מה שליצני הדור ממללים בפיהם ומרמזים בעיניהם ועי' לעיל בסימן י"ב:

פסקה טז

ר"א פתר דרכך ומעלליך וגו'. גם הוא בעי לתרוצי למה בחר לקונן על העיר ולא על הענן. לכן מביא הכתוב הזה ודורש מכי נגע עד לבך זה הקב"ה וזה הוא עיקר המרירות לכן מקונן על סילוק השכינה וכדלעיל. ואגב אורחיה דריש נמי לבך בסנהדרין ובביהמ"ק. ויתכן דבא לפרש איכה ישבה בדד וגו' על הנך שלשתן מתאונן. על סילוק השכינה וז"ש היתה כאלמנה. ועל סילוק הסנהדרין וז"ש רבתי בגוים ומדריש לקמן רבתי בדעות. ושרתי במדינות קאי על ביהמ"ק כי בקדושת ביהמ"ק היתה ירושלים שרתי במדינות. וזה שדרש לבך על שלשה אלה על הקב"ה ועל הסנהדרין ועל ביהמ"ק:

במדבר או בישוב לא במדבר במדבר כתיב הנני ממטיר כצ"ל ופירושו הלא שבח של מלך הוא יותר אם יספיק מזונות לחילותיו במדבר במקום אין זרע. מאשר יכלכלם בארץ זרועה. ולמה הקב"ה אשר הספיק כל צרכנו במדבר. למה חסרנו הכל בא"י במקום ישוב:

צפד עורם על עצמם. וזה מחמת שלא היה להם מחסה וכמ"ש לא נכרו בחוצות משמע מצד היותם בחוץ:

ומי עשה לך דרכך ומעלליך. דריש את הכתוב הנאמר למעלה רוח צח שפיים במדבר דרך בת עמי לא לזרות ולא להבר שהוא משל על כל אלה אשר היה לישראל במדבר שהיה להם רוח צח שפיים במדבר ועכשיו אין להם רוח לא לזרות ולא להבר:

דכתיב לבי לחוקקי ישראל. זה אמרו ברק ודבורה בנבואה מפי ה'. ונחשב כאלו ה' אומר לבי לחוקקי ישראל. לכן אמר הקב"ה וכיון שהן מכעיסין אותי לית לבי לחוקקי ישראל. ובכ"ז מוכיח מהכתוב הזה כי הסנהדרין נקראים לבם של ישראל דלפי הפשט אמרו דבורה וברק בשם כל ישראל לבי לחוקקי ישראל. כל לבי הוא חוקקי ישראל:

היכן מצינו שנקרא הקב"ה לבן של ישראל. עי' בחזית על פסוק אני ישנה ומ"ש שם:

פסקה יז

ר"א פתח ישיחו בי יושבי שער. טעם הפתיחא זו לקריאת מגילת איכה. משום שרבים אומרים מאחר שבית המקדש כבר הורס וישראל כבר גלו. מה נוסיף עוד להדאיב את לבנו בקינים הגה והי. ואם ירמיה קרא את המגילה הזאת באזני בני ישראל בטרם באה עליהם הרעה כי חשב אולי ישובו וירפא להם. אבל עתה מה יועילו לנו הקינים התאניה ואניה. אבל באמת כבר אמרו רז"ל כי כל המתאבל על חורבנה זוכה ורואה בבנינה. וטעם הדברים כי בתאניתם ישפכו שיחם לפני ה' ובתחנונים יבקשו כי ישיב ה' את הנדחים ויכונן את ביתו שנית. וזה שדרש גם בתהלים דכתיב כי קנאת ביתך אכלתני וחרפת חורפיך נפלו עלי ואבכה בצום נפשי וגו' ואתנה לבושי שק וגו' והדר כתיב ישיחו בי יושבי שער כי יושבי בתי כנסיות ובתי מדרשות ישיחו בי למה אשחית נפשי בדברים לא מועילים אבל ואני תפלתי וגו' כי אנכי אבכה ואתפלל על החורבן כי ה' יענני בעת רצון:

בגין דלא נצרך. פי' ראוי לזהר בהוצאותינו שלא נצטרך לאכול חרובין כיהודי שהוא מוציא ממונו בשבתות ויו"ט כדלקמן ובא לידי עניות וצריך לאכילת חרובין וכדאמרינן בחזית פסוק משכני צריך יהודאה לחרובא גבי יאה מסכנותא לישראל:

ומכניסין המימס גרסינן כדלקמן בפסוק הייתי שחוק לכל עמי ופירושו מיני שחוק וליצנות והוא מומוס בלע"ז וזה כענין מכניסין מומסין דבראשית רבה פ"פ:

לפיכך השמן ביוקר. וע"י שאין לו שמן לסוך את ראשו הוצרך להתגלח שלא יעשה חטטין בראשו ע"י שאינו סך בשמן:

פסקה יח

השביעני במרורים בליל יו"ט הראשון של פסח כו'. מה שתלה הלענה בט"ב למרורים של פסח אף כי הימים דומים מ"מ אין להם יחס זה לזה. ואשר נ"ל בזה כי הצער מורגש יותר אם הוא יתהפך מן הקצה אל הקצה. ולמשל העני מעולם לא ירגיש צער העוני

כל כך כמו העשיר אם יורש. או חשוך בנים מלידה לא ירגיש הצער כמו האיש אשר הוא ברוך מבנים אם בניו ימותו וישאר ערירי. וז"ש כי מה שהשביעני במרורים בלילי פסח לזכור את המרורים אשר שבענו במצרים ולהודות לה' על אשר פדה אותנו מזה. זה תגדיל יותר המרירות מהלענה אשר הרוה אותנו בליל ט"ב שהלכנו שנית בגולה. וז"ש ועל זה היה מקונן ירמיה איכה ישבה בדד. מהפך אל הפך. כי העיר אשר היתה שרתי במדינות היתה למס:

פסקה יט

והוא מהשנא עדניא וזמניא. ומפרש כי בא לקונן על העם אשר יצאו מירושלים במקום אשר שתו מי השלוח מים זכים נקיים ומתוקים ללכת בבלה לשתות מים עכורים וסרוחים. ומה שהביא לזה הפסוק והוא מהשנא עדניא וזמניא. בא לדרוש כי עדניא הוא על העידונים אשר חדלו מהם וזה זכות ומתיקות המים. וזמניא הוא המועדים אשר שרו אז שירים ותשבחות להקב"ה ועכשיו נהפכו להם לאבל וקוראים קינים ונהי:

ושותין מי פרת. ואיתא בשוח"ט על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו כי רבים בישראל מתו משתיית מי פרת מאשר מתו ע"י נ"נ. והא דאיתא בב"ר פי"ז בשבח מי פרת שפרין ורבין ופירש"י שמברין את הגוף. וי"ל דלגבי מי השילוח מימיו עכורים וסרוחים וע"י שהיו ישראל רגילין במי השילוח מתו משתיית מי פרת:

פסקה כ

שקדתי להכניס בני לא"י מיד. כלומר הייתי ממהר להכניסם לא"י. ומפרש שקדתי מלשון מהירות כמו וישקוד ה' על הרעה. כי שוקד אני על דברי. וכן מצינו שהיתה שכינה מחזרת עליהם למהר להכניסם לארץ כמ"ש בספרי על הכתוב אחד עשר יום מחורב ורק מפני שהיו תמיד בחילוק לבב לא הכניסם מיד לארץ וז"ש ואהיה כצפור בודד על גג. שכמו שהצפור נודד ממקום למקום כל אחד לבדו ולא ילכו יחדו כן היו ישראל נוסעין תמיד במחלוקת מדכתיב בכ"מ ויסעו ויחנו זולת בסיני כתיב ויחן לפי שאז לבד נעשו קיבוץ אחד ולכן ניתנה להם התורה אבל אחר מתן תורה חזרו למחלקותם ולכן כתיב אח"ז ג"כ ויסעו ויחנו. ולכן לא הכניסם לארץ עד מ' שנים. ואע"ג שהמ' שנה באה להם בעון המרגלים. אבל גם העון הזה נחשב לפירוד לבבות. שלא היה להם לב אחד עם משה יהושע וכלב. אך חלק לבם ואמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה. ולפ"ז מדריש הכתוב כמו מקרא קצר. ויתפרש ה' אמר שקדתי אך אני הייתי כצפור בודד על גג:

ויחנו אין כתיב כאן אלא ויחן. ואע"ג דגם שם כתיב ויחנו במדבר וכן בסדר מסעי כתיב ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני י"ל כמ"ש הרמב"ן שם כי ויחנו נאמר על הכלל עם הערב רב אשר לבם נבדל מישראל בענין קבלת התורה. אבל בני ישראל בכלל היו כאיש אחד ועליהם כתיב ויחן:

ד"א שקדתי ואהיה אמר הקב"ה כו'. ולפ"ז יתפרש שקדתי על התמדת העמידה וכמו לשקוד על דלתותי יום יום. נמר שוקד על עריהם. ומדריש כי אנכי דמיתי לשקוד תמיד שם על גוזלי. ועתה נשארתי בדד וכמ"ש בחזית על פסוק עיניך יונים וכן אמרו בירושלמי ברכות אע"פ שגלו ישראל לא זזה שכינה ממקומם ולפי פתיחא זו מתפרש ג"כ איכה ישבה בדד על השכינה. וכמ"ש למעלה:

פסקה כא

פתח והצרוע וגו'. הוא מפרש כי הקינה של איכה ישבה בדד הוא על אריכות ימי הגלות ולהכי מייתי הני קראי כל ימי אשר הנגע בו יטמא. בדד ישב על עכוב בן דוד כל משפר הימים שעבדו ישראל עבודת כוכבים ולומר דזה נמי מה שמקונן איכה ישבה בדד ומשום דהמשך הגלות הזה הוא מה שאחר חורבן בית שני ולא אחר הראשון קאמר דחורבן שני נמי רמז הכא מכפילא דטמא טמא:

שנאמר ויחללו את מקדשי ויטמאוה לא נמצא מקרא כזה בכל התנ"ך אבל מצינו מפורש לשון טומאה גבי עבודת כוכבים. בירמיה שמו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו. ביחזקאל את מקדשי טמאת בכל שקוציך. בסוף ד"ה הרבו למעול וגו' ויטמאו את בית ה'. ועי' בשבת פר"ע דילפינן שם לאיזה מין טומאה השוה הכתוב את עבודת כוכבים:

גלי דכסיא. נראה פירושו שגלה מה שהיה מכוסה והיינו וראשו יהיה פרוע דהיינו גלוי התקרה שהיא למעלה ראש. וכן משמע בירושלמי פ"ק דיומא דאמר הראשונים גילו את התקרה כדכתיב ויגל את משך יהודה ואנו פעפענו הכתלים דכתיב ערו ערו עד היסוד משמע דויגל את מסך יהודה על סתירת תקרת הבית מיירי. וזה דלא כהערוך שפירש גלו העשירים והשרים ודריש ויגל את מסך יהודה על גלות השרים שהיו מכסה ומגן לעם וכמו שדרש בויק"ר פי"ט על ימך המקרה. אבל לשון פרוע לא מצינו שיתפרש על הגלות. וגם הירושלמי הוא נגד פירושו:

וטמא טמא יקרא חורבן ראשון ושני. כי פירוש הקרא הוא שהטומאה קוראה ואומרת לו פרוש כדאיתא בפ"ק דמו"ק וגם כאן טומאת עבודת כוכבים קוראת לשכינה כי תפרוש וזה חורבן ביהמ"ק ומכפל טמא טמא דורש על שני החורבנות. ואע"ג דבבית שני לא

היה עון עבודת כוכבים רק שנאת חנם. אבל הלא אמרינן בריש יומא דעון זה חמור מעון עבודת כוכבים:

כל מי שהוא יודע כמה שנים כו'. זה צע"ג דאפילו אם נמנה השנים מירידתם למצרים עד חורבן בית ראשון לא יהיו רק אלף ומאתים שנה. כי בבית שני לא היה עון עבודת כוכבים בידם כדאיתא בריש יומא ושם בפרק בא לו איתא שנהרג היצר הרע מעבודת כוכבים. ומחורבן בית שני עד היום כבר עברו יותר מאלף וחמש [ושמונה] מאות שנה. אם לא שנאמר כמו דאיתא בפרק קמא דע"ז תנא דבי אליהו שית אלפי שני הוי עלמא כו' ושני אלפים ימות המשיח ובעונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו. וה"נ ראוי היה משיח שיבוא אחר כלות מנין השנים שעבדו עבודת כוכבים. ורק בעונות אחרים נתעכבה הגאולה עד כה. וכדאמרינן בכמה דוכתי שהחטא גורם:

פסקה כב

פתח הוי מגיעי בית בבית. ודריש כי מקונן איכה ישבה בדד העיר תחת אשר חפצתם לרשת את כל הארץ ועשקתם בתים ושדות. ור"ל דריש על גלות השכינה וכדלעיל:

לא באחת אלא בשתים. וזה למשל להקשיב הדבר היטב וכן אמר הנביא לאמתת הענין כי הקב"ה השמיעו הדבר בשתי אזניו:

הוגעתם חורבן אחד לשני. כלומר שלא נרצה להם עונם בבית ראשון גם בימי הבית השני. עד שנחרב גם הבית השני בשביל עונות אשר היו בבית ראשון לכלא הפשע. ולכן כמו שבחורבן ראשון היה ציון שדה תחרש כן היה גם בבית שני אע"פ שלא היה שם עבודת כוכבים כמו שהיה בבית ראשון:

להיות עושין ברחובות. שהם חוץ לעיר כמו עד רחיב לבוא חמת. והנה פה דריש שלא כסדר המקראות כי ותבני לך גב כתיב לפני הכתוב אל ראש כל דרך בנית רמתך:

שתריעו לקבל כו'. דריש מהשתרע כמו שתי ריע. וזה הבעל והריע וכן פירש"י בפ"ק דיומא:

עשיתם מסכה צרה. כלומר שעשו מסכת זהבם צרה להשי"ת ששתפו עמו אלילים. והזכיר כאן בהשי"ת שהוא כונס כנד מי הים להגדיל הפלא כי המסכה אשר אין בה ממש תשוה להכונס כנד מי הים שהוא נס גדול ומפורסם והוא מ"ש בפ"ק דיומא כי מטא ר"י להאי קרא בכי אמר מאן דכתיב ביה כונס כנד מי הים תעשה לו מסכה צרה וע"ש ברש"י:

פסקה כג

פתח וזכור את בוראיך בימי בחורותיך. משום דדריש איכה ישבה בדד על סילוק השכינה וכמ"ש לעיל לכן מביא האי דרשא לפתיחא דמסיים והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה זה רוה"ק:

ויקום לקול הצפור זה נבוכדנאצר הרשע [ונקרא צפור כמ"ש בויק"ר סוף פל"ג ובחזית על פסוק יונתי בחגוי הסלע נצר צרצור וזה שם עוף וצפור]:

ויעמוד מעל לעם וכי מעל ראשי העם היה כו'. ומה דכתיב בנחמיה ח' ה' ויפתח עזרא הכפר לעיני כל העם כי מעל כל העם היה לא קשה כי שם פירושו שעמד במקום גבוה כדכתיב ויעמוד עזרא הסופר על מגדל עץ וגו' וכן כתיב ויקם על מענה הלוים. אבל בזכריה לא כתיב שנעשה לו מגדל גבוה. לכן מקשה וכי מעל ראשי העם היה. ובקה"ר הגירסא וכי מעל ראשי העם היה הולך כלומר שנראה שדרך הילוכו תמיד היה על זה הענין. ולכן דריש שראה עצמו גבוה ופי' ויעמוד מעל לעם שסמך על עצמו שהיה מעולה מכל העם. ומלאו לבו לדבר גדולות:

הה"ד ויאמר מדוע אתם עוברים וגו'. באמת אין בזה גדולות אחרי כי כן היה האמת ולא נחשב לעון לנביא אם יוכיחם על פשעם וכאשר מצינו כמה פעמים בנביאי ה'. אבל הגדולות היתה במה שאמר ויעזוב אתכם כאילו אין להם תקוה עוד. שה' עזבם לגמרי:

ולא נהגו כו'. עי' מ"ש בביאור הדברים למעלה בפתיחא סי' ה':

ויום השבת ויום הכיפורים היה. ואף על גב דלפירוש זה יהיו יותר משבע. אבל באמת לענין חילול שבת ויום הכיפורים אחד הוא כיון דשבת חמורה דהיא בסקילה גם יום הכיפורים דקילא שאינו אלא בכרת בכלל זה:

פסקה כד

גיא שכל החוזים מתנבאים עליה להשיב יושביה מעון כדי שלא יחרב בית המקדש וגם התנבאו על נחמתה לעתיד. ונקראת ירושלים גיא אף שהיה בהר י"ל כמ"ש הרד"ק לכנותה לרעה לפי שיושביה השפילוה ואיננה ראויה שתקרא הר אלא גיא. ואולי בשביל שהיתה למקום המחזיק הנבואות לכן נקראת גיא בד"מ כמו שהגיא מחזיק מים הרבה:

שכל החוזים עומדים ממנה רובם ככולם:

משמש שלש לשונות. משום דבעי למימר דתשואות דהכא מרגשות דהיינו השמעת קול המון ע"ד נהלך ברגש או לשון קבוץ כמו למה רגשו גוים ולא יצדק זה גבי תשואות נוגש וגבי שואה ומשואה הוזקק לומר דלא קשה דשלשה לשונות משמש לשון תשואות.

מרחוק ברחו מרחיקין עצמן לשמוע כו' כנ"ל. ודריש מרחוק רחוק מה':

בקשו מה"ש לומר שירה כדרכן שאומרים שירה בכל יום כדאיתא בפרק גיד הנשה ולא הניחן ה' מפני שאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים כדאיתא בפ"ק דמגילה. והא דנראה בשוח"ט על פסוק ורשעים עוד אינם ובמ"ר פ"ג אר"י יש שמחה לפני הקב"ה כשיאבדו מכעיסין לפני הקב"ה כו' וכ"ה בספרי פ' קרח. ואולי י"ל כי הקב"ה שמח בסור הרעה מהארץ אבל נא כמתנקם מן הרעים ושמח יותר אם לא היו רעים בארץ:

מה כתיב לא ידון רוחי. נראה דדריש כמו לא ירון רוחי בחילוף הד' ברי"ש וכמו שמצינו דודנים רודנים [וידא תהלים י"ח ובש"ב כ"ב וירא. שם אדיקם ובש"ב אריקם. וכל זקן גדועה ישעיה ט"ו ובירמיה מ"ח גרועה ועוד רבים] ורוחי היינו המלאכים כדכתיב עושה מלאכיו רוחות:

יום דבכיה. דריש מבוכה לשון בכיה. ולא דריש מלשון בלבול כי זה שוה עם מעורבב דדריש על יום מהומה:

כמלא עומקה של ים. כלומר שהרכב רב מאד כאלו ימלא עמקה של מי הים דרך גוזמא ובילקוט הגירסא עמקה של גיהנם ודריש עמקיך מעין עוברי בעמק הבכא:

משתיי אזיל. פי' מתפשטין ובאין ועי"ז נראה למרבה וכמו דמו שותת:

היינו הוא דאמר ולא הבטתם. דריש ולא הבטתם כמו ולא הבטחתם ונבלע החי"ת וכמו בשם מסותא במקום מסחותא:

קרא הקב"ה למה"ש וא"ל הכינו עצמכם לד' דברים ואמרו למאי אמר להם לבכי ולמספד ולקרחה ולחגורת שק. כן גרס באות אמת:

ואתה אומר כדין כו'. ובא"א גרס אח"ז א"ל השעה צריכה לכך א"ל נבכי אנן א"ל אנא מוליף לכון ע"כ. ופי' הדברים כי הבכי והמספד לא שייכי רק במצטערים ואין זה מחוק מה"ש כי אין ביניהם לא צער ולא חסרון ולכן התמהו במה ששמע כי קרא ה' לבכי ולמספד. כי אין ביניהם צער וחסרון ועל מה יבכו. וא"ל הקב"ה אנא מוליף לכון על שדים סופדים על שתי החורבנות. כי בכל חרבן תתמעט השפעת ה' וזה יגרע גם חלק המלאכים. ובפרט לפי מה דאיתא בחגיגה בפרק שני. כי גם כנפי החיות נתמעטו בחרבן הבית. ודריש על שדים מלשון שדה. ואף דבכ"מ יבוא הרבוי מן שדה שדות לאו יפלא אם בוא פעם אחת ברבוי הזוגי:

זש"ה כו' אלה אזכרה וגו'. ולפ"ז מפרש ויקרא ה' לבכי כי הקב"ה הודיע ע"י נביאיו את הבכי והמספד אשר ישראל עתידים לבכות ולספוד על החורבן וכדאמר זכורה אני וכו' ואני בוכה ומתאנחת וכו'. ולאפוקי ממה שמפרש תחילה שהקריאה היא למלאכים או על עצמו כדלקמן:

זכורה אני בטחון וכו'. פי' אע"פ שאבדתי את מבטחי ושלותי אבל אני אינני מתאנח ובוכיה רק על השראת השכינה שסרה ממני ולכן אני אומר מי ישימני כשנים הראשונות וכו':

והכהנים עומדין על הדוכן. אין זה מכוון שאין עומדין על הדוכן אלא הלוים כדאיתא בריש מגילה. ומ"ש אלא מה אעשה שעונותי גרמו וכו' נראה דדריש המון חוגג מלשון יחוגו וינועו כשכור והיינו העון ונביאי השקר שהיו מניעין ומחזירין את ההמון מאחרי ה':

הה"ד השיב אחור ימינו מפני אויב. ופי' שהקב"ה השיב ימינו אחור ולא מיחה באויב כדי שיכול לכנס בו:

באותה שעה היה הקב"ה בוכה כו'. חלילה לקחת הדברים כפשוטם כי לא יצויר הבכי בהקב"ה. אבל הוא דרך מליצה להגדיל הבכי והמספד בלבות בני ישראל גם על כבוד ה' שגלה מעל הארץ והעמים יאמרו כי הסתיר ה' פניו ולא ידע מכל אשר נעשה פה בארץ [ובאמת מצינו לפעמים בדברי רז"ל כי כנסת ישראל בכלל נקראת בשם הקב"ה כי קוב"ה ואורייתא וישראל חד הוא. והקב"ה נקרא לבן של ישראל וכן להיפך. ולכן אין פלא שהלבישו את הבכי ואת המספד אשר על כלל ישראל בשם בכי ומספד של הקב"ה: ובזה יתפרשו כל דברי המדדש בלי הגשמה בקוב"ה]:

אמר להן הקב"ה למה"ש וכו'. כל ספור זה עד סופו יראה שהיה להם בקבלה כל זה. ואפשר שהוא דרך מליצה מאת חז"ל להפליג בצער וקינה כדרך הקינות למרר בבכי. או לומר כי כן היה ראוי להעשות בצרה זו שיהיו האבות ומרע"ה מצטערין בה ומליצין עליהם כל אחד מצד זכותו. ועכ"ז לא הועילו לעוצם חטאתם וכאלו בא מרע"ה ורצה לעמוד בפרץ להצילם כמו שעשה במדבר ולא הועיל. והוא מ"ש אמר משה לירמיה לך לפני שאלך ואביאם וכו' עד יצתה בת קול וכו'. וכאלו הודיע לאבות המכות האכזריות שעשי בישראל. וכאלו צוה משה עליהם שלא יכו אותם מכות אכזריות ועכ"ז מרו את דברו. וכאלו קלל את השמש שלא היה ראוי לצאת ביום הזה מפני הפלגת הרעה שהיתה בו. לומר שמפני בחינות אלו היה ראוי שירוחם על ישראל ולא שוה לו כי חטאתם כבדה מאד ואין תקוה אלא מפני רחמי שמים שיקנא לארצו ויחמול על עמו ולא מפני זכותינו. ולזה הליץ מבקשת רחל בטענת רחמיה על אחותה שלא תצא בחרפה. כי היא לא חששה לכבודה ולא קנאה בה. וכן ראוי לה' לעשות והודאת ה' לה שבשבילה יחזיר ישראל למקומן לומר שבבחינת רחמיה בלבד הוא שיתן ה' תקוה לישראל ויעביר על אשר מרו ועצבו את רוח קדשו. וגם הכתוב רחל מבכה על בניה כבר תרגם המתרגם והמפרשים

שהוא על בכיית עשרת השבטים בגלותם מא"י. והזכיר רחל שהיא אם אפרים שעשרת השבטים נקראו על שמו ואל תפלתה נעתר ה'. זה הוא תוכן המאמר הזה:

אפי' כדור אנוש שהיה ראש לעובדי עבודת כוכבים כדאיתא בב"ר מדכתיב אז הוחל לקרוא בשם ה' שהוא לשון מרד. ואמר לא חשבת את ישראל שדור אנוש נשטפי ברי הים כדאיתא בב"ר פכ"ג ולא חלו בה ידים אבל ישראל לקו בידי אדם בכמה פורענות:

מה לידידי בביתי וזה אברהם כדכתיב זרע אברהם אוהבי:

מה לידידי בביתי בפרק כל המנחות מפורש הדבר יותר ומ"ש ועברו על כל התורה פי' על יסודי התורה ומ"ש ועל כ"ב אותיות שבה פי' על פרטי התורה וגם כל הענין הזה הוא רק על דרך משל ומליצה ללמד זכות על ישראל כי חטאם היה בשני מינים. הא' כי חדלו מללמוד את התורה וכדאיתא לעיל על פסוק על מה אבדה הארץ וז"ש דרך משל ומליצה כי התורה באה והעידה כי בטלו אותה מלהגות בה. אבל בזה יש ללמד זכות עליהם. כי בכל זאת טובים המה מהעמים אשר לא קבלוה כלל. ואם ישראל בטלוה באחד מן הזמנים יש תקוה להם כי ישובו להגות בה. הב' במעשה שלא קיימו את מצותיה ועברו על הל"ת וזה שהעידו בם כ"ב אותיות המה פרטי המצות שעברו עליהם וע"ז נלמד עליהם זכות גם אם עברו על פרטי מצות התורה אשר בא"ב. מ"מ כיון שלא כפרו בפינות התורה בר מחילה הם ואולי חטאו בשביל תאות יצר הרע או בשביל אולתם. וזה שמנה מאותיות א"ב רק שלש אותיות הראשונות א' ב' ג' כי עקרי התורה הם ג' והם מציאות ה'. תורה מן השמים. ושכר ועונש אשר זה נכלל באמונת השגחה פרטית. כי הוא משגיח על הכל לגמלם על מעשיהם. וזה שאמר על הא' הלא בך הוא האמונה של מציאות ה' וכדכתיב אנכי ה' אלהיך ובך לא כפרו. והב' קבל התשובה הלא זריזים הם בחמשה חומשי תורה ומאמינים בתורה מן השמים. ואל הג' הוגד מצות ציצית של גדילים תעשה לך וציצית שוה הוא למציץ מן החרכים ולכן מורים הם על השגחה וכמו שהארכתי בספרי יפה עינים. והשגחה ושכר ועונש אמונה אחת היא. וכיון שהאמינו בשלשה עיקרי האמונה ראוים הם לסלוח להם גם אם חטאו בהפרטים. ילכן שאר האותיות וזה המליצה שאר פרטי התורה לא פתחו פיהם להרשיעם עוד:

אלהים יראה לו השה לעולה בני. ומדריש ע"ז אלהים יראה לו השה. ואם לאו יהיה לעולה בני כ"ה בב"ר:

ועתה לא תזכור לי זאת. אין זה מצד זכות כי מי הוא האב אשר לא ירחם על בניו ולא יגן עליהם. אבל זה הוא מדרך תפלה לה' כי לא יהיה עמלו לריק ויגיעו לבהלה:

לא שבקין לי כדאיתא בפרק אין בין המודר גבי לאור חציך יהלכון והאידנא לא נפקי עד דמחי להו:

פסקה כה

פתח תנו לה' אלהיכם כבוד וגו'. גם פתיחא זו הוא לדרוש על איכה ישבה בדד כי הקינה היא על סילוק השכינה. וכדמייתי בהמשך הסימן:

אימתי נתקיים להם המקרא הזה. כלומר אימתי אירע להם כמו זה קודם החורבן דמפחדינהו בהכי. דאם לא כן מאי טעמא להזכיר נגיפת רגלים טפי מכמה צרות שאירע להם בחרבן:

בית ועד בנו כו'. מכאן נראה שהיה קבוע שם תמיד והולכין שם בכל יום ללמוד תורה. ובסוף פרק קמא דבבא קמא פליגי בזה ר' נתן ורבנן חד אמר ג' וחד אמר שבעה וחד אמר ל' יום וזה דלא כמדרש דידן. והנה הסוברים כי בית ועד בנו או ס"ת נתנו הטעם הוא כי כבוד הוא תורה וכדכתיב כבוד חכמים ינחלו. ורבנן שאומרים הציעו לו טפטיות וכו' טעמם הוא משום דזה נוהג לענין כבוד אב ללכת יחף אל קברו. וזה הוא בכלל חליצת מנעל וכן צוה ר"י בר יהודה לילך יחף לבית הקברות ולחזור כשמתה אמו. ומה שתמה הרא"ש על זה הלא אבילות נוהגות רק כשנסתם הגולל וללכת לבה"ק הלא הוא לפני סתימת הגולל ולא חלה אבילות עדנה. אין זה קושיא כי הדבר הזה צוה לא משום אבילות רק משום כבוד אב ואם. ולכן הוצרכו להציע מרבדים שלא יתנגפו רגליהם בהליכתם יחף על פני הארץ:

י' מסעות נסעה השכינה. עי' בזה בר"ה דף נ"א וברש"י שם:

עדרי כהונה לבד. שהיה מחנה שכינה לכהנים ומחנה לויה ללוים ומחנה ישראל לישראל:

פסקה כו

ר"נ פתח הוי אריאל אריאל. גם לו קשה למה תלה הקינה בעיר אשר נשארה בדד לכן מתרץ כי בשביל שחטאו במה שבטלו עלית פעמי רגלים להכי היה עונשן שנשארה העיר בדד כדרך שעשו הדרכים בדד שהיו שוממין מבלי באי מועד. וזה שדרש חגים ינקופו על העדר פעמי רגלים:

שנה נפקא ולא היו עולין כו'. ודריש חגים מלשון חגיגת הרגל וינקופו מלשון כריתה וכמו ונקף סבכי היער. וכן תרגם המתרגם ומ"מ דריש ג"כ חגים מלשון היגי והזמי בחלוף ה"א בחי"ת וכ"ה הגירסא בילקוט ולדרש וה יתפרש ינקופו מלשון הקיף או לשון הוצאה והנפק:

קורת רוח לישראל בירושלים. כ"ה הגירסא בילקוט. ופי' מצד אוירה שהיה נוח לדור בה טפי משאר דוכתי כמ"ש גבי כלילת יופי משוש כל הארץ וכן מ"ד שהיתה רחבת ידים וכמ"ש ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בה:

פסקה כז

פתח ואם עד אלה. משום דק"ל למה הרבה קינות בשבע א"ב הפך המנהג לרבות בברכות ולמעט בקללות. וכמ"ש בויק"ר פל"ה תשבתי ברכות מא' ועד תי"ו וחשבתי קללות מן וי"ו ועד ה"א ולא עוד אלא שהן הפוכות. ובפ' הספינה הקב"ה בירך את ישראל בכ"ב אותיות וקללן בח' להכי מייתי דשבע פורעניות כנגד ז' עבירות ומעין זה דריש ר"פ ז' אלפ"א ביתי"ן כנגד ז' עבירות ולהכי פתח בהאי קרא:

עד שמעיד בהן תחלה. ודריש עד בפת"ח כמו עד בציר"י וכמו שמצינו ליום קומי לעד בפת"ח במקום לעד בציר"י. ופי' הכתוב ואם עד אלה גם אם אעיד בכם ע"י הנביאים באלה שנאמר תחלה ולא תשמעו לי ואצטרך להביא עוד אז אוסיף ליסרה אתכם שבע כחטאתיכם אם לא תשובו:

אם עוד אלה יש לו אחרות כו' ומפרש עד כמו עוד וכמו שמצינו עד זה מדבר במקום עוד זה מדבר. ומדריש הכתוב בסירוס ואם לא תשמעו עוד אלה כלומר עוד כאלה ימצא לכם:

בואו וקבלו עליכם ז' פורעניות. כי לא נוכל לפרש שבע פעמים נגד החטאים כי חלילה לאל מעול'. ומה דכתיב כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה מדריש ע"ז בסוף אלפ"א בית"א קדמאה. ומה דכתיב ושלמתי ראשונה משנה עונם עי' בתרגום יונתן שם וברד"ק:

פסקה כח

פתח וירמיה לקח וגו'. משום דק"ל למה הרבה הפורעניות בז' אנפין וכמו בסימן הקודם לכן מתרץ כי מתחלה לא היה רק אלפא ביתא חדא וכמו שמשמע מקרא הזה. וע"י כובד חטאתם כי תחת אשר היה להם לשוב לה' שרפוה ע"כ החמיר ה' בפורענותם ועוד אולי עתה יוסרו מפני בשורת רובי הפורענות:

רבים זה אני הגבר שכל אות משולש לכן יקרא רבים. ודריש כהמה על זכור ה' שהוא ג"כ ב"פ כל אחד מהאלפ"א ביתי"ן. וטעם רמז איכה יועם קודם רמז אני הגבר משום דדמי לאיכה ישבה ולאיכה יעיב בהתחלה ובמנין על סדר אלפ"א בית"א. וכן לרבנן. ולרבנן כהמה זה אני הגבר שהוא כנגד ג' האלפ"א ביתי"ן. ורבים זה זכור ה' שהוא באחרונה ועל ידו מתרבו הקינות טפי ושביק רמז אני הגבר בסופו משום דחמיר טפי מכולן ועי' לקמן ריש אני הגבר:

פסקה כט

פתח אלהים מושיב יחידים וגו' ודריש איכה ישבה בדד על סילוק השכינה וה"ג בילקוט וכיון שגלו חזרו שכינה בפני עצמה וישראל בפ"ע שנאמר איכה ישבה בדד. ודריש אלהים מושיב יחידים ביתה שהושיב את ישראל במצרים יחידים שהיו בפ"ע והשכינה בפ"ע וכשהוציא האסירים ממצרים היו בכושרות ששרתה שכינה ביניהם במשכן וכדדריש במ"ר פ"ג בכושרות בשביל המשכן. אך סוררים שכנו צחיחה כי כאשר סרו מהקב"ה ישכנו צחיחה בסילוק השכינה מהם. והא דאמרינן בפ"ד דמגילה ובכמה דוכתי שכל מקום שגלו שכינה עמהם גלו למצרים שכינה עמהם גלו לבבל שכינה עמהם. י"ל דהתם הכוונה שהשגחת ה' עמהם ע"ד עמו אנכי בצרה והכא בגלוי שכינה ונבואה מיירי כמו שהיה במשכן:

פסקה ל

פתה לא האמינו וגו'. ובא לפרש למה פתח הקינה בעיר שנשארה בדד משום שנכבשה שלא כדרך הטבע וכדמפרש ועי' בזה לקמן מה שכתבנו על הכתוב הזה. כי שם הוא כל הענין:

פסקה לא

פתח רע רע יאמר הקונה. ומפרש רבתי בגוים רבתי בדעות כדלקמן ודריש רע רע יאמר הקונה זה קונה שמים וארץ. ומ"ש התחיל משבחן שנאמר ואוזל לו וגו' זה הוא ט"ס כי אין מכאן ראיה וצ"ל הוי ואוזל לו אז יתהלל וכ"ה הגירסא בילקוט. ופי' הדברים כיון שגלו ונעשה בהם מדת הדין נקראו צדיקים וכמ"ש ז"ל על פסוק נתנו את נבלת עבדיך וגו'. ועוד שע"י הגלות נתיסרו והטיבו דרכיהם וכמ"ש בחזית על פסוק ומדברך נאוה בבניה העמידה לי רשעים ובחורבנה העמידה לי צדיקים:

הוי מראה ונגאלה. ובא לדרוש למה התחיל הקינה בעיר רבתי עם משום שלא למדה מוסר מעיר נינוה שע"י נביא אחד שבו בתשובה וכדמסיים. וגרסינן אח"ז הוי מפני האומה כלומר הוי עליה:

שציינתי אותה כיונה כדאמר בחזית גבי עיניך יונים מה יונה מצויינת כך ישראל מצויינים בתגלחת במילה ובציצית ועמ"ש שם:

כל דלא שמעה מה היא לאו שוטיתא היא כצ"ל. כלומר אחרי שראו מה שעשיתי לה ולא שמעו בקולי ודאי סכנה היא:

ויגואלו מן הכהונה כצ"ל ומפרש ונגאלה מל' ריחוק וכמו ויגואלו מן הכהונה:

פסקה לב

פתח מבליגיתי וגו'. מהו מבליגיתי מבלי גתי כצ"ל ודריש ליה בב' מילין ופי' מבלי הוגין בתורה עשיתי ביתי גתי. ועיקר הפתיחה הוא לדרוש איכה ישבה בדד על סילוק השכינה וכמו שמביא הכתוב הה' אין בציון וכן מסיים אלו היה שם לא היו גולים. ורק בשביל שהסיר שכינתו משם נתן מקום לאויב לבוא שם ולהגלותם. וגם התמיה שתמה ירמיה הה' אין בציון יתפרש כן הלא ה' עתה בציון ואיך גלו ישראל וע"כ משום שסילק שכינתו מציון. לכן קרה להם כזאת כי ישבה בדד:

מבלי הוגין בתורה כו'. פי' אם הגיתי בתורה אז בודאי שמרתי מצותיה ולא תעיתי להדבק בעבודת כוכבים. אבל מבלי הוגין בתורה גרם לי להכשל בכל חטא וכמ"ש מדוע הכעיסוני בפסיליהם וגו'. ועמ"ש בפתיחה סי' ב' בדרש על עזבם את תורתי:

משמש ג' לשונות כו' פי' דנפרדים בהוראתם בזה כי זעקה הוא על הרמת קול בכח. ושועה הוא על הרמת קול קצת ונאקה היינו גניחה שאדם גונח מלבו בלבד או פרפור. אמנם לענין תפלה הם לשון משותף וכדאמרינן בספרי ובד"ר פ' ואתחנן אמר ר' יוחנן דתפלה נקראת בי' לשונות ומונה זעקה שועה נאקה:

ה"ג ויזעקו ותעל שועתם וגו' ומדפתח בזעקה ומסיים בשועה והדר כתיב וישמע אלהים את נאקתם משמע דהוראה אחת לכולם. ור' הויא רבה מוסיף כי לשון נאקה אינו משמש על גניחה לבד אלא כמפרפר. וז"ש וישמע אלהים את נאקתם יתפרש שהיו מפרפרים מרוב צרותם:

פסקה לג

פתח ויהי לאבל כנורי וגו'. ובא לדרוש איכה ישבה בדד העיר אשר מלפנים דאגו בקרבה כי תהיה רבתי עם. וזה שמביא בנות ישראל יוצאות בכרמים להמצא לאיש אשר חפץ לקחת אשה להוליד בנים:

בכלי לבן. פי' הריטב"א ללמד כי יצה"ר מסולק מהם ושהם נקיים מחטא כמה דכתיב בכל עת יהיו בגדיך לבנים ובמדרש אמרו שראוי ללבוש לבנים ביוהכ"פ. וזה שאמרו הבנות ישראל בחור שא נא עיניך וכו' ולא היו חוששין ליצה"ר:

ומה היו אומרות בחור כו'. פי' בשירתם ובזמריהם היה הענין הזה אבל לא אמרו כזאת אל הבחורים כי זה היתה פריצות גדולה:

אין עושין מאכולת תולעים. מפני שהחמה חזקה ומיבשן אבל מקודם לזה ואחריו אין כחה כ"כ חזקה ליבש לחות העצים מתליעות:

מקרא קראו ורחקוהו מקרא קראו וקרבוהו כצ"ל וכ"ה בב"ר ובירושלמי פ"ד דתענית. ופי' אע"ג דאי אפשר למחות שבט מישראל וכדאמרינן בפ' י"נ גמירי דלא כליא שבטא מ"מ מצאו המקרא אפרים ומנשה וגו' והרחיקוהו עד שהתבוננו יותר בכתוב הזה ומצאו כי מוכרחים הם לקרבו. ומה שאמרו גוי וקהל גוים מסיים ע"ז בירושלמי ועדיין לא נולד בנימין:

ומוצאין עצמן חסרים ט"ו אלף ופרוטרוט כצ"ל שהגזרה התחילה משנה שניה למצרים שהיה אז מעשה המרגלים ומכיון דבשנת הארבעים לא מתו נמצא שבנ"ח שנה מתו וכשתמנה ט"ו אלף לכל שנה הוו ת"ר אלף פחות ל' אלף וישראל היו פקודיהם כשנגזרה גזירת המרגלים ת"ר אלף וג' אלף ותק"ן. וכשתחלק אלו הל"ג אלף ותק"ן בל"ח שנה לא יעלו לאלף בכל שנה ונכן אומר ט"ו אלף ופרוטרוט בכל שנה. כי פרוטרוט פי' דבר מועט:

פסקה לד

על ההרים אשא בכי וגו'. עיקר הפתיחא היא לפרש איכה ישבה בדד כי נשארה בדד גם מכל בעלי חיים וכמו שמביא את הפסוק מעוף השמים עד בהמה נדדו הלכו:

עליו ולא על אומתו. פי' גם אם ירמיה יבקש ממך לתתם לרחמים לא תשמע לו. ורק בדבר הנוגע אליו תעשה את שאלתו:

מבעט ביסורין שאינו חושש אל הרעות והצרות ומביאים על עצמו כדרך מרי הנפש:

ולא קבל עליו לבוא בבל עם נבוזראדן מושגח מאתו ולא לשוב לא"י אלא רצה ללכת עם המוגלים בבלה בכבליהם כמו שנאמר בסוף הפרשה הזו ועודנו לא ישוב שפי' בכל זאת לא היה חפץ לשוב:

כביכול והוא אסור בזיקים כמצטער עמהם ע"ד עמו אנכי בצרה בכל צרתם לו צר:

עד היכן היתה נבואתו של ירמיה קיימת כ"ה הגירסא בילקוט. ופי' באיזה נבואה פסקה נבואתו כמ"ש בסוף ירמיה עד הנה דברי ירמיה א"א לומר שהנבואה ההיא היתה האחרונה שהרי אותה נבואה היתה בשנת ד' לצדקיהו והוא ניבא כמה נבואות אח"ז בין לפני החורבן ובין לאחר החורבן וע"כ הפירוש עד הנה דברי ירמיה בנבואת בבל וכמ"ש הרד"ק. ולפי שכללא הוא בידי חז"ל שהנביאים סיימו נבואתן בנחמת ישראל וכמ"ש בירושלמי פרק אין עומדין. לכן אמר האחד דנבואתו האחרונה היתה מזרה ישראל יקבצנו וגו' ובסופו הוא ועמי את טובי ישבעו וגם לפני זה מדבר בנחמות ישראל וחרינא אמר כי האחרונה היתה ויש תקוה לאחריתך ושבו בנים לגבולם:

והיה מלקטן כו'. אע"ג דירמיה כהן היה אפשר שלא היה בהן כזית בשר לטמא משום בשר המת. וגם לא היה בהן אצבע שלמה לטמא משום אבר מן החי:

על גאותיו של יעקב שנהפכו למדבר כצ"ל וכ"ה הגי' בילקוט. ודריש נאות מדבר נאות ישראל שנעשו מדבר:

ולא לקול דברי נבואה אלא מקנה שהיו מקנחים כו' כצ"ל וכ"ה בילקוט:

נ"ב שנה כ"ה בפרק חבית. ופירש"י משגלו בימי צדקיהו בחרבות ירושלים עד שנפקדו בימי כורש ואז עלו מהם ליסד את הבית י"ח שנים קודם גמר הבנין שהיה לסוף ע' שנה בשנת ה' לדריוש כדאיתא בפ"ק דמגילה:

עוף שט גרסינן שע"י שהיתה גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא מצא העוף מנוח שם א"נ לפי שכולם גלו לבבל כדלקמן:

קודם למ' שנה לגלותם כדי שתהיה פרנסתם מצויה שם ותהיה להם הכנה ללמוד תורה:

כמה היא חצופה. כלומר מה עז ואמיץ כחה של הארץ הזאת כי היא תעשה פירות גם אחרי שנהפכה לגפרית ומלח. וגם מה שמסיק כי מזבלים ומהפכים בעפרה מ"מ אם לא היה כחה רב אז גם הזיבול וההיפוך לא הועילו לה:

על שם. כלומר מפני:

אינן לא ממחלות הארץ כצ"ל ופי' כי העופות והבהמות שנדדו הלכו אינן בשביל תחלואי הארץ אשר חלה ה' בה גפרית ומלח שרפה כל ארצה ולא מפני שממות הארץ כי העופות אינן מצויות במקום שממה:

ולע"ל הכל חוזר. פי' שנאות יעקב הנעשות מדבר ובארץ אשר נהפכה לגפרית ומלח לעתיד תחזור הכל לקדמותה להיות ארץ מבורכת וכמו שמביא את הכתוב והארץ הנשמה. וכדי לסיים בנחמה נקט לה הכא.

פרשה א

פסקה א

שלשה נתנבאו בלשון איכה כו'. משום שמלת איכה נמצאת בהוראות שונות. לפעמים לתמהון על הדבר שאי אפשר אשר יקרה כזאת. כמו איכה אשא לבדי. איכה ירדוף אחד אלף. ולפעמים לשאלה לברר הדבר וכמו דברו איכה נהיתה הרעה הזאת. ולפעמים לתמיהא ולהשתוממות כמו איכה היתה לזונה. איכה תאמרו חכמים אנחנו. ולפי שהוראות האלה לא יצדק כאן. כי המעשה כבר נעשה ולא שייך להתפלא על זה שהוא מן הנמנע ושאי אפשר להעשות. וגם לא שייך לשאלה על בירור הדבר. כי הלא החורבן

לעינינו הוא. וגם לא לתמיה כי כבר קרה כן אשר עיר רבתי עם נשארה בדד עזובה וגלמודה. או מחרב אויב או ברעב ובדבר וכיוצא בו. ולכן מביא את המשל משלשה שושבינין ומשה אשר ראה את ישראל בשלותם שאל בלשון איכה לתמהון שאי אפשר לאחד לשאת כל המשא אשר בעם הרב הזה. וישעיה אשר ראה את ישראל בפחזותם ובשבבותם שאל בלשון איכה לתמוה על ההתהפכות אשר בקרב ישראל כי קריה נאמנה היתה לזונה. וירמיה שראה את ישראל בהריסותם אמר בלשון איכה על הקינה או לתוכחה וכדלקמן. וגם י"ל שבא להודיע לנו אף שלשון שלשה הנביאים אלה שוה הוא מ"מ נפרדים הם בהוראותיהם:

עד שכפרו ביחידו של עולם שהוא העיקר הראשון ובמילה שהיא אות על השגחת ה' כדכתיב והיה לאות ברית וגו' ובי' הדברות ובה' חומשי תורה שזה תורה מן השמים אשר שלשה אלה המה יסודי הדת וכאשר הרסו את היסוד לכן נענשו בגלות. ואע"ג דהכופר ביחידו של עולם כופר ג"כ בהשגחתו ובתורה מן השמים כי לא יצויר האחרונים בלי הראשון. י"ל שכתות כתות היו ביניהם. יש אשר כפרו ביחידו של עולם. ויש אשר כפרו במילה. ויש אשר כפרו בעשרת הדברות. ויש אשר כפרו בכל התורה. ולכן א"ש מה שמונה י' הדברות וה' חומשי תורה בשתי כפירות אף כי י' הדברות בכלל התורה היא:

מנין איכה. ודריש בשביל איכה. ישבה העיר בדד. ור"ל דריש בשביל מנין איכה וזה לו' ובשביל בדד וזה י' ישבה העיר רבתי עם בגלות:

בגדי בדד. י"מ סמרטוטין וי"מ בגדים מטונפין כבגדי העוסקין בבית הבד. ועי' בזה בחזית על פסוק נפת תטופנה ומ"ש שם. וטעם הדרש הזה כי על העיר לא שייך הלשון בדד רק שוממה וחריבה ורק על יושבי העיר קאי כי המה הולכים בבלויי סחבות וע"ד הכתוב עיר הומיה קריה עליזה וזה רבתי עם. ואולי הכוונה על רעו המדות של יושביה כי ישוו להלובשים בגדי מגואל:

קרא הקב"ה למה"ש כו'. ודריש איכה ישבה בדד על השכינה וכדמסיים ישב בדד וידום. ומה שתלה הדבר במה"ש לומר שכל הדברים הללו ראוים להיות בפרסום. ואע"ג דאין עצבון לפני הקב"ה. ודרך משל נאמר עליו במסתרים תבכה נפשי. וזה רק בסתר בבתי גוואי ולא בבתי בראי בגלוי. אבל בחורבן ביהמ"ק קרא גם למה"ש שיהיו גם הם בוכים ע"ז. והנה בודאי לא שייך בהקב"ה עניני אבילות כמו כפיית המטה ואיסור נעילת הסנדל שמנה פה כמו שלא שייך גביה איסור רחיצה וסיכה ותגלחת. ורק דרך משל דברו. וכוונת המשלים הוא לרמוז על הנזקים והאבידות הרבות אשר אבדה הארץ מחורבן הבית אשר בשביל זה יתיחס הצער אל הקב"ה. הא' מה שיסוגו רבים להדבק באלהי

ישראל. כי כאשר קם הבית על תלו אז ראו רבים את כבוד אלהי ישראל והלכו לאורו. ועתה יאמרו כי קצרה ידו מהושיע וירחקו ממנו. וז"ש תולה שק על פתחו לסגור בעד הנגשים אליו. כי עתה ישובו אחור. והב' קצור השפעות כי אין לך יום שאין קללתו מרובה משל חבירו וזה כבוי הנרות ואור ההצלחות. והג' חלול כבוד ה' כדכתיב באמור עם ה' אלה וגו' וזהו כפיית המטה המורה על הכנעה ושפלות. והד' צער הגלות והטלטול ועז"א הולך יחף שהוא אחד מחמשה העיניין כדאיתא בפרק בתרא דיומא. וההי קצור החכמה ועז"א מבזע פורפירא שהדר הלבוש מעיד על החכמה ע"ד צדק לבשתי ואמרו בפ' חבית ת"ח שכבבל מצויינין כו'. והו' קצור הנבואה ועז"א יושב ודומם. והז' קצור החיים בהריגות ושמדות אשר החלו אחר החרבן ועז"א יושב ובוכה שעיקרו על המתים. והח' יציאת רבים מישראל מעדתם וכמו שקרה באשכנז ופורטגאל וספרד וכדומה ע"י הגירושין ועז"א ישב בדד כי נשאר כמעט בדד מעמו ורבים מהם סרו מאחריו:

הפנסין. אבוקות:

היינו אומרים כן כו'. ודריש איכה כמו בשתי מיות אי כה פי' אם היה לך פה כה היינו אומרים:

אלא לשון תוכחה. ופי' איכה על קושי הדבר ומוכיחם איכה הביאו עליהם במעלליהם הרעים כי ישבה בדד העיר רבתי עם:

בימי יהויקים. כדי להוכיח והוא מ"ש וירמיהו לקח מגלה אחרת וגו' כדלעיל בפתיחה. וזכר כל הרעות העתידות בלשון עבר כאלו באו כדי להוכיחם כדרך יעודי הנביאות. אבל ר"נ ס"ל דאיכה לשון קינה לא שייך ע"ז לשון עבר וכמו דמקשה וכי בוכין על המת עד שלא ימות. ובירוש מי דואלו מגלחין איתא נמי שהקב"ה התאבל על עולמו שבעה ימים קודם המבול. ופריך וכי מתאבלין על המת קודם שימות ומשני הקב"ה שיודע העתיד מתאבל על העתיד ומגלת קינות הלא מפי ה' נאמר והוא שנשא קינה על ישראל כדלעיל בפתיחא ה'. מ"מ עיקר הקינה לישראל על עצמן:

הרי פתרונו איכה ישבה בדד בלשון עבר וכמ"ש לפני זה:

פסקה ב

כ"ד פלטיות אולי בחרו לעשות במספר כ"ד נגד כ"ד ספרי הקדש:

היתה מוציאה כפלים כו'. בכ"ד בתים א"א שישכנו עם רב כזה ואולי תחת בתים צ"ל בתי אבות דהיינו משפחות אבל קרוב יותר לומר כי המספר לאו דוקא הוא:

לוקטא לוקטא. י"מ שהוא שם מדה:

דירתא דאיטם. פי' חצר בעליה:

כיצד היו ישראל פרין ורבין. משום דק"ל הלא בחורבן בית הראשון נתמעט העם מאד וכדכתיב כי נשארנו מעט מהרבה ויקשה איך פרו ורבו למרבה במשך ימי בית השני. וזה שמתרץ. ובמדרש שהביא הילקוט איתא רבתי עם עיר שמתכוונים לפרות ולרבות בתורה ומסיים בה כיצד תינוק בן י"ב משיאין לו אשה בת כ' שנה וכו':

פסקה ג

לא פלשו אחר מדת הדין. לשון פלש הוא גמר והשלמה וכמו נקב מפולש שפי' נקב גמור מעבר לעבר. וכן יתפרש ג"כ כאן כיון שהם לא העמיקו לחטוא להתחייב בדין גמור לכן גם העונש לא היה גמור [וע"ע בזה לקמן על פסוק דרך קשתו כאויב]:

כי פרה סוררה אכ"כ וכמו צאן אובדות היו עמי שה פזורה ישראל דבא בלי כ"ף הדמיון כן היה יכול לומר פרה סוררה בלי כ"ף הדמיון:

אלא כאלמנה. ודריש אבל לא אלמנה מהקב"ה כדלקמן:

שהיתה תובעת מזונותיה. דג' חדשים הראשונים היא ניזונית משל בעלה ואחר ג' חדשים ניזונית משל יבם כדאיתא בפרק החולץ ולהכי מצי תבעה מזונותיה אבל לא את כתובתה עד שתחלוץ דאי בעי מיבם. ולהכי חשיבא כאלמנה דמצי תבעי מזונות כאלמנה ולא אלמנה כי לא תוכל לתבוע כתובתה כאלמנה ולהנשא לאחר. וכן הוא בישראל כאלמנה לתבוע מהקב"ה טרף וישועה אבל להנשא לאחר לא יוכלו כדכתיב והעולה על רוחכם היה לא תהיה:

אלמנה מי' השבטים שגלו ולא חזרו עדיין. ואע"ג שי' השבטים לא היו מושבם בירושלים מכל מקום כיון שעלו לרגלים ולמשא ומתן לכן בהגלותם נחשבת ירושלים. לאלמנה:

פסקה ד

רבתי בדעות. ומתאונן איך דעתה וחכמתה לא עמדה לה להנצל מאויביה:

הא תלתא מפני שמספר שלשה מורה על קיום הדבר וכמו בתלת זמני הוי חזקה. וכ"ה בריש חזית כל ממשי שלמה היו משולשין. ואולי הטעם מפני שיש סכנה בזוגות ולכן גם כאשר חלק את הפריגין ראה שיהיו האנשים עם הפריגין שלשה שלשה. שני אנשים ופריגי אחד. שני פריגין ואיש אחד:

הדין אילפא. כי גוף התרנגולת דומה לספינה:

לית הוא בריה דאבוה והכיר זאת ברשמי פניו כדאיתא בזוהר על פ' ואתה תחזה. או ברשמי הידים כמ"ש גבי ביד כל אדם יחתום ובילקוט איתא שהכירו ברגליו שהיו דומים לרגלי מוניים ואמר אמו זנתה עם רקד שהיה זמר ולא הבינותי מה מוניים [ואולי זה שם אומה]:

איצטמטינן. היינו דחוקין לבשר שלא נמצא:

פסקה ח

א"ל חייט לי הדין מדוכה תבירא. הנה הוא להרגיזו הראה לו המדוכה השבורה כי אין תקוה לה עוד לתקנה. ובזה רמז לו כי בני ישראל נשברו כשבר נבל יוצרים ואין תקוה להם עוד. ובתשובתו עם החול רמז לו כי אם יהיו ישראל אחודים כחוטי התפירה אז יחבוש ה' שברם:

פסקה יח

לא כן כתיב ויהי כאשר פתר לנו. כבר ביארנו כל הדברים האלה בבראשית רבה פרשת מקץ והחפץ לעמוד עליהם יעיין שם:

פסקה כ

על תנאי שקבלו מסיני דכתיב אם שמוע תשמעו בקולי. אם בחוקותי תלכו וגו' וכדומה:

א"ר עוקבא. מסכים למה שאמר ר"י שעברו על תנאי סיני. מייתי לה שכפרו גם במילה שהיא שרש כל התורה ושקולה ככל המצות וכן מייתי לענין זה מ"ש המגילה בא"ב:

נכנס אברהם שנקרא ע"י ירמיה לבוא שם לבכי ולמספד כדלעיל בפתיחתא דר"י:

והוה מטייל בו. זה תאר להשתעשעות בתעלומות חכמה זה למעלה מזה. וכדרך זה מ"ש בת"כ אטייל עמכם בג"ע:

לא היו בהם צדיקים עי' בפ' כל המנחות בתוספת דברים.

ולא עוד אלא שהיו שמחים במפלתם כו'. כי אם היה שלום ביניהם אז ראויה היתה האהבה אשר בינותם כי יסלח לעונם וע"ד חבור עצבים אפרים הנח לו. אבל כי שמחים במפלתם אלו על אלו אין דבר אשר יוכל להגן עליהם:

פסקה כב

כתיב היתה לי דמעתי וגו'. כל הסימן הזה מקומו כסימן שאח"ז אחר ישעיה אמר והביאותים אל הר קדשי. ועמ"ש שם:

כשם שהלחם תדיר. שאפילו בשעה שאינו אוכל הוא ניזון מהלחם שבמעיו וכההיא דאמרו באסתר רבה פ"ו גבי עושה צדקה בכל עת:

וכך א"ל הקב"ה ליחזקאל כו'. דריש דמעתי לשון דמוע וערבוב וכדמסיים שהיו הצרורות מדובקות בעיסתן:

חמת ושטיח וקערה. בפרק אין בין המודר אמרו נר וקערה ושטיח דנר צריך טפי מחמת והכא נקט חמת דמשמש לב' דברים מה שאין כן נר:

פסקה כג

יוסיף ה' שנית ידו. הרי יד כנגד יד:

סולו סולו המסלה. וזה רמז להתנשאות ורוממות וזה הפך סלה כל אבירי דהיינו הכנעה ומרמס:

נחמו נחמו עמי. הנה על פרשה ציון בידיה הביא הכתוב המאוחר אנכי אנכי הוא מנחמכם ועל שמעו כי נאנחה אני הביא נחמו נחמו עמי הקודם. וזה נראה כי פרשה ציון בידיה היא תתאונן על נפשה כי היא התרחקה נפשה מכל עד כי אין מנחם לה. וע"ז יכון הכתוב אנכי אנכי הוא מנחמכם מי את ותיראי מאנוש ימות הפך סביביו צריו המזיקים לה. וגבי שמעו כי נאנחה אני אין מנחם לי זה מפני שמחת האויב על רעתה ולהכי התנחומין בזה נחמו נחמו עמי שעליונים ותחתונים ינחמוה הפך מה שאין לה מנחם. וכאן שייך הדרש של היתה לי דמעתי וכמ"ש למעלה ובא לתרץ למה תבכה דוקא בלילה ולא ביום ומביא את הקרא היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה באמור אלי כל היום איה אלהיך אשר רק ע"ז שתה לבה וכדמסיים. ועל חרפת האויב ביום תבכה בלילה:

אזכרה נגינתי בלילה. גם אגדה זו בא לתרץ למה בכה תבכה דוקא בלילה. ודורש כי בלילה הוא לילן של מלכות ולריב"ס האי בלילה על לילות של שירה. כי בכה תבכה עתה בגלותה בזכרה את הלילות אשר שרה לה' על חסדו כי היה עמדה תמיד:

בלילן של מלכיות. צרת המלכיות יכנה בלילה ע"ד שומר מה מלילה וכדפי' בירושלמי דסוכה.

שירין ששרו לפניך בלילות כו'. והא דמזכיר את השירה ולא את הגאולה עצמה משום דזמנין שה' עושה נסים ע"י השירה כדאמרינן לקמן בפסוק לא האמינו בענין יהושפט לה"ק אף שאין בידי זכות זוכרת אני השירים שבזכותם נגאלתי לפנים וכן היה אפשר עכשיו להגאל ע"י השירה מיהת. ועוד שהשירה מוחלת על עונות כמו דאיתא בש"ר פכ"ד ואחשוב שראיתי באגדה אחת שבזכות השירה שהיו עתידין לומר נגאלו במצרים. א"נ משום דחביב לפני הקב"ה מה שזוכין לומר שירה ע"י רוח הקדש מעצם הגאולה:

קרי ביה. ושוב עי' בשמ"ר פמ"ה ותמצא מה שהכריחם לקרי הזה:

לך שוב לדרכך. שלפי שהיה אליהו מקטרג על ישראל א"ל עד שעתה מקטרג את ישראל לך וקטרג את דמשק שהיה בה שס"ה בתי עבודות כוכבים כדאיתא בחזית בפ' אל תראוני אלמא שהיה רומז לו שיניח כעסו מישראל:

לשון יוני הוא. שהוא לשון הנחה ועזיבה וכן בילקוט לשון יוני הוא אפס הניח והא דלא פירשו כמו אפס כסף וכדומה מלשון אפיסה. שלשון זה איננו שייך רק בדבר הנמנה

במנין. אבל במדת החסד לא יצדק אלא לשון שנוי או קצור או בטול. ועוד מה צ"ל לנצח דודאי הדבר הכלה הוא לעולם שאין לו עוד מציאות. ומביא לראיה ממה דכתיב ואמר אפס שיתפרש שישאלהו העוד עמך להציל מהמתים ישיב ויאמר הנח להם:

השכח חנות אל השכח חנותיך אל כצ"ל. וזכר את החניות יען כי אז שכן ה' אתם גם בתוך טומאותם אף כי פסל מיכה היה עמהם. ולמה עתה נתרחקת ממנו בחטאינו. ובילקוט גריס תו השכחת חנותך אהל מועד גלגל נוב וגבעון ובית עולמים שנים. ולפ"ז הכוונה שכמו שאז אף שפעמים נסתלקה שכינתו מעלינו ונחרב הבית כענין שילה ובית א'. מ"מ שוב היה שב עלינו לטובה. ולמה לא יעשה כן עכשיו:

אע"ג דהוא כעיס כו'. ודורש אם קפץ אע"פ שקפץ מאתני ברחמיו מ"מ מהר יקרב אלינו:

שלא חלינו פניך. ודריש חלותי כמו חלו נא פני אל וכדומה מלשון תפלה. ודריש פה הפיעל של חלותי מלשון הסרת התפלה וכאשר ימצא לפעמים הבנין הזה שמהפך הוראת הפעל וכמו שרש דשן וכדומה. וכן דריש שנות ימין עליון כי תחת אשר מעולם ימין ה' תרעץ אויב השיב עתה ימינו אחור:

נתחללה אותה שבועה. וי"ג נתחלה וא"כ הוא מלשון לא יחל דברו. ועי' בזה ברד"ק:

ונשתנית הימין. היינו שבועתו כדרך נשבע ה' בימינו ובילקוט גריס ונשבעת בימין:

גלגל המה. גירסת הילקוט גלגל חמה חולה ואינו יכול לעלות לבנה חולה ואינה יכולה לעלות. ופי' הדברים כי ממדת טובו היא שלא להסיר השגחתו מגלגל חמה ולכן אינם נרפים מעבורתם אף כי יש תועים העובדים אליהם ומכ"ש שלא יסיר השגחתו מבני אדם בשביל החטאים אשר ביניהם:

ולפניו יש חליין. והיינו ואומר חלותי היא מגזרת אשר חלה ה' בה וכנוי חלותי אפשר שהוא תיקון סופרים ע"ד ואל אראה ברעתי וזולתם. אם יורה על הפועל שלהיות העון גורם זה תלה החולי בישראל:

אבל הקב"ה אינו כן כו'. ופי' הכתוב ואומר חלותי היא אם נאמר ליחם חולשא וחולי בו ית' אפילו באמירה בעלמא כדרך הגבור האומר כן דרך תואנה זה א"א כי אין לתלות שנוי בשום צד בימין עליון:

אם חליים הן אית סבר כו'. ומפרש את הכתוב ואומר חלותי היא דמספקא ליה אם חולי הוא או אם שנוי ימין עליון. שהכוונה בזה שאם אין החטא גדול כ"כ רק שכעס ה' עינו יש תקוה שירפא בתשובה ויסורין כחולי שיש תקוה כי רוב חולים לחיים. אבל אם גבר החטא מאד עד שנדמו למתים לגמרי ומאס ה' בם אין תקוה וכמ"ש ריב"ל:

ואם קציפה היא אית סבר. ודריש את הכתוב כי אם מאוס אז אין תקוה לנו עוד ומאסתנו. אבל אם קצפת עלינו אפילו שהקצף הוא עד מאד יש תקוה כי השיבנו ה' אליך ונשובה ובתשובה תחדש ימינו כקדם:

של תפלות של גנאי שבכו בחנם. ודריש בכה בשביל הבכיה של תפלות תבכה עתה בכיה של ממש:

א"ר זעירא חיצה כתיב. עמ"ש בזה בב"ר פנ"ו:

את מוצא בשעה שנכנסו כו'. משום דק"ל מה שייך ידו פרש צר אל כי ראתה גוים וגו'. לכן מפרש ידו פרש צר על עמון ומואב שפרשו ידיהם על התורה שהיא מחמדי בני ישראל וכדכתיב הנחמדים מזהב וחפצו לעקור מה שכתוב בה שלא יבואו בקהל. וזה אין קושיא למה לא באו גם העמלקים לעקור מה דכתיב תמחה את זכר עמלק. כי המה לא היו עם מחריבי ביהמ"ק. ולא מצינו בחורבן א' וב' רק את אדום:

פסקה כד

לפי שאין קול הולך וכו'. פי' מה שאמר בכה תבכה בלילה לא בא למעט את היום אנא לפי שהקול נשמע יותר בנילה ואז תתפרסם בכייתה. לכן מזכיר את בכייתה בלילה:

לילה מושך עמו קינה. ובילקוט מובא שהבוכה בלילה כותלי הבית ומזלי הרקיע נושאין עמו קינה. כלומר כאלו אפילו כותלי הבית והמזלות מסייעין אותו:

בן תשחורת בתיר ורך בשנים:

פסקה כה

על כהניה כמד"א ונתן לכהן וגו'. ופי' על מה שנפסק מזונן וכדאמר לקמן כהניה נאנחים שאין להם מי שיתן אותם מתנות כהונה. א"נ על אבוד הכהנים שהם חשובי ישראל וכן גבוריה ושופטיה. ויתכן לפרש שפירש על כהניה שבסבת כהניה באה הפורענות וכן על גבוריה וכו' ע"ד הכהנים לא אמרו איה ה' ותופשי התורה היינו גבוריה כדכתיב והרועים פשעו בי וכנגד בעלי זרוע העושקים וחומסים בכחם אמר על בחוריה:

פסקה כו

כ"מ שנאמר אין הוה לה. כי מלת לא הוא שלילה החלטית ומלת אין לא תשלול רק בזמן ההיא [ועי' בזה בכיר ל"ח כי שם הארכנו בזה]:

פסקה כז

זה מיכאל וגבריאל. ובילקונו גרסינן זה מיכאל וגבריאל שהיו עלמדין עליהם זכות א"ל הקב"ה מי חביב עליכם אמרו לפניו ישראל ואחר ישראל מי חביב אמרו לפניו ביהמ"ק א"ל נשבע אני בשמי הגדול שאתם בעצמכם עציתם בו האור מיד נטלו מיכאל וגבריאל

ב' לפידי אש והציתו אש בהיכל כו'. ומשמע דדרש כל רעיה אלה אשר דברו טוב עליה ולמדו עליה זכות בגדו בה והציתו אש בהיכל. וע"ש עוד:

פסקה כח

עובדי כוכבים אינם גולים. מדקאמר גלתה יהודה ולא אמר גלתה סתם כמו בכה תבכה והיתה כאלמנה וכל הנ"ל דקאי על העיר ולא זכר את יהודה. ומשני לפי שיהודה מרגשת בגלות יותר. וכחה יחלש כנקבה. לכן להגדיל השבר מזכיר את שם יהודה:

באספקטיות. עי' בערוך (ומובא במ"כ) ורש"י כתב בפ' כי אעבור בסך עגלות צב שהיו מחופות כמין סוכה ולקמן בלשון אגדה סקפסטיאות ואיסקופיטי:

תשש כחן. והא דכתיב ויגל יהודה בל"ז. משום דמיירי בתחלת הגלות לכן נקט לשון זכר דאכתי לא תשש כחן:

על שאכלו חמץ כו' וכפרו בגאולת מצרים לכן נענשו בגלות. ודריש כן משום דק"ל מה דכתיב מעוני הלא היו ביניהם עשירים רבים. וכן בסי' כ"ט דרש מרוב עבודה בשביל שנשתעבדו בעבד עברי ג"כ הטעם דק"ל הלא לא היה עליהם עול כבד כשגלו. לכן דרש כי הממי"ם אלו הוא מ"ם הסבה בשביל שהשתעבדו בעבדים לכן נענשו כחטאם ונכנעו בגלות. וזה הוא הטעם גם בדרשות על שחבלו משכוני עני או שעשקו שכר שכיר וגזלו מתנות עני ואכילת מעשר עני. יתפרש המי"ם של מעוני למ"ם הסבה וענשם היה בשביל גזל עניים. לכן גלו והלכו בשבי כעניים מרודים. והאומר מפני עבודת כוכבים טעמו כדאיתא בב"ר פ"ז הואיל ואתם רוצים בעבודת כוכבים אף אני אגלה אתכם כו':

קול קילוס. הוא קול זמרה ושבח:

שאינו נוטל מחלקו של עגל. כדכתיב וביום פקדי ופקדתי ודוקא כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כמו שדרשו על פסוק פוקד עון אבות על בנים:

פסקה כט

אלו מצאה מנוח לא היתה חוזרת. פי' בחפצה וברצונה דהא כתיב ביחזקאל אשר אתם אומרים להיות וגו' לא תהיה וגו' כי בחמה שפוכה אמלוך עליכם:

ובמצרניו והיינו גבולי השדות ושם יש גדרי אבנים והתחבאו שמה מהאויבים ועמ"ש רש"י על כתוב זה. ויש לפרש כי לא מצאו מפלט בממלכה אחרת ולהמלט מאויביהם אשר בממלכה זו כי אויביהם השיגום על הגבול:

סוגיא דטיהרא. בפרק ערבי פסחים גבי תרי קטבי הוו כו' הוא דלא כדברי המדרש כאן. וע"ע במ"ר בענין זה דהנוסחא משונה היא:

פסקה ל

הכל מבקשין תפקידם טבעם אשר הורגלו בו וכמו בצבא השמים שאינם משנים תפקידם אשר הטבעו בו. ומביא המעשה מכלבה כופרית שיראה מפני אנשים ועלתה בראש הסלע אשר אין דרכה לעלות שם רק לבקש את תפקידה במקום שאין אנשים:

אפילו עובים גרסינן. וזה קורות ארזים כדאמר בפרק מרובה והעובים אלו המרישות [ועי' ביחזקאל מ"א כ"ו וצלעות הבית והעובים]:

בורגנין. סוכות ואהלים של שומרי פירות בשדות ובערוך גרס בורכסין והם בני אדם הדרים בבורגנין. ולכן כתיב בעי מועד ולא מבלי בורגנין משום דשממות הדרכים היא בשביל חסרון עולי רגלים הנועדים לבוא שם תמיד:

נעשו כדונג. פי' ירוקות המראה כדונג תחת שהיו נאים לפני זה:

שהגו את מכתה. הוא כאב ודאבון וכמ"ש כי ה' הוגה הדאיבם:

פסקה לא

נעשה ראש. בעונות ישראל כדי שיצר להם תמיד והתוס' בפרק הניזקין פירשו שזהו לכבוד ישראל שלא יהיו כפופין אלא לגדולים:

את מוצא עד שלא חרבה כו'. מילתא אחריתי לומר דהיו צריה לראש לאו לגופה אתא אלא לדיוקא דמקמי הכי לא היה ראשיות בצרינו דהיינו מדינה חשובה כקסרין ודומיהן שלא נתחדשו אלא מחורבנה של ירושלים וכדאמרינן בפ"ק דמגילה על הפסוק אמלאה החרבה:

מפשוטיה. מקביעות עתותיו לתורה וכפי חשבון הפרקים שלמד ידע כמה שעות היו מהיום והלילה:

מית נידון. זה חולה על מה דאיתא בגיטין שברח ונתגייר:

הורגין את הנחש ושוברין את החבית. פי' אע"פ שעומד לשבור את החבית ע"י הריגת הנחש אין ראוי למנוע מזה:

מן דכבשה כו'. מכאן נראה דאספסיאנוס כבש את ירושלים והחריב את בית ה' ובגיטין וכן בכמה מקומות איתא שטיטוס עשה כל זה:

חושבנא דאצבע. זה הוא חשבון הידוע על האצבעות לדעת כפל כל מספר מן ששה עד ט':

פסקה לב

יכול על מגן. לכאורה מי יחשוב כן וחלילה לקוב"ה דיעביד דינא בלא דינא אבל הכוונה בזה משום דק"ל למה אמר הכתוב על רוב פשעיה מי לא ידע דפשעיהם גרמו כן. ובא

המדרש לתרץ דלא נטעה לומר מה שהיו צריה לראש הוא על מגן ולא החטא גרם רק שהגיע זמנם להתנשא לראש. וכמ"ש לעיל משחרבה ירושלים נעשית קסרין וכו'. וכ"ה בכל קורות ימי העולם כי גלגל הוא החוזר בעולם גם בין העמים. כי זה ישפל וזה ירום. לכן בא הכתוב להגיד לנו כי מה שהיו צריה לראש הוא ג"כ בשביל שה' הוגה על רוב פשעיה. ולולי זאת לא גברו אויביהם והצליחו כל כך ואולי מפרשי כי ה' הוגה על רוב פשעיה הוא דבק עם עולליה הלכו שבי לפני צר וכמ"ש הראב"ע וע"ז ס"ד כי העוללים הלא הם נקיים מעון ורק מכבוש הארץ נמשך שהמה הלכו שבי לפני צר. לכן אמר כי גם זה היה בעון אבותיהם:

גלתה סנהדרין. ודריש כל שעריה שוממין כי זקני העיר היושבים בשער הלכו בגולה. וכהניה נאנחים הוא על גלות המשמורות וזה כהונה ולויה. ומזה מוכיח כי המה גלו לפני העוללים:

פסקה לג

מן בת ציון כתיב ודריש כאלו כתיב מנת בת ציון:

כל הדרה זו סנהדרין כו'. ודריש ועוז על סנהדרין כדכתיב ועוז מלך משפט אהב והם הדרין הלא עושים משפט ובידיהם העוז והמה נקראים עוז והדר:

אמר רבי יהודה כו' נראה דל"ג זה הכא:

הופכין פניהם אלו תחת אלו. בילקוט הגירסא למולן:

ואני עושה לכם כן. שיהפוך פניו מהם:

מוסיפים כח כו'. זה ד"מ שלהיות השי"ת הוא הטוב ומעיב ודרכו להיטיב תמיד לכן כשעושים רצונו של מקום ומכינים עצמם לקבל הטובה וע"י מתגבר חסדו בעולם לכן המה כמוסיפים כח בגבורתו. ובהיפך ע"י שמקצרים מהשפע להשפיע כדרכו הו"ל כמתישים כחו. וזה ג"כ הכוונה במ"ש בפרק כיצד מברכין שהנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאלו גוזל להקב"ה שמונע חקו ממנו:

באלהים נעשה חיל. עי' כי אנחנו מוסיפים חיל באלהים ועי"ז והוא יבוס צרינו. וגם פה יתפרש כי ע"י זה מה שעושין רצונו יאבה ה' לעשות חיל ולבוס את צרינו:

כמד"א ועתה יגדל נא וגו'. הנה הכתוב הזה נאמר במרגלים בשעה שלא עשו רצונו של מקום. ומרע"ה במדת החסד בקש ממנו כדכתיב בתריה ה' ארך אפים ורב חסד. אמנם בשבת פרק ר' עקיבא איתא בשעה שעלה משה למרום מצא להקב"ה שהיה קושר קשרים לאותיות כו' מיד א"ל ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת נראה שלא נתחדש מאמר זה בשעת המרגלים אלא בפעם אחרת נאמר זה:

והולכין גם הם בלא כח לפני רודף. ואין משען להם גם מאת ה':
ברודף מלא. שכל רודף שבמקרא הוא חסר וזה מלא שנרדפו רדיפה שלימה וכ"כ רש"י ז"ל וכן מה שנגאלים גאולה שלימה פירושו שלא יהיה אחריה שעבוד. ומ"ש אלא בגואל מלא נראה לכאורה כי בכ"מ כתיב גואל חסר. ואע"ג דמצינו והנה הגואל עובר מלא. י"ל דגם שם נרמז על הגואל העתיד שיולד מאותו הזוג כידוע:

פסקה לד

בימי עניותה זכרה מרדין כו'. ודריש זכרה ירושלים בימי עניה את מרודיה. וחסר הבי"ת אצל ימי עניה וכמו כי ששת ימים דמתפרש בששת ימים. והוי"ו של ומרודיה הוא נוסף כוי"ו של ואיה וענה וכדומה. וכן זכרה וכל מחמדיה וחסר הוי"ו של כל מחמדיה כמו שמש ירח ראובן שמעון.
נפל תורא סגין טבחי. ומפרש בנפול עמה ביד צר ואין עוזר לה לכן אין לה עוזר יען כי נפל עמה ואיתרע מזלה וכדרך המשלים שהביא:
כד תספון כלה. כמו תשפון וביאורו טורח ועמל וכמו שיפה ובעיטה בחטים דפ' ואלו מנחות ופי' כאשר הכלה עמל וטורח אז תזכור את שבעת ימי המשתה שהיתה בשלוה והשקט וכן הוא במשל השני:
כמד"א זכור את יום השבת. עי' בזה ברש"י בפירוש המקרא בשם מדרש אגדה:

פסקה לה

אבל ישראל חטאו ולקו וזה על דרך רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה לכן אפקוד עליכם עונותיכם:
אחור מן הכהונה אחור מן המלכות משום דבשני אלה מצינו קריבת הלום כדדרשינן בשמ"ר גבי אל תקרב הלום שביקש כהונה ומלכות וכן גבי גושי הלום לכן מפרש ותשב אחור מכהונה ומלכות:

פסקה לו

כל אותן הכהנים. דריש בשוליה רמז לכהנים מרמז על שולי המעיל וטומאתה על הערלה ע"ד ערל וטמא:

פסקה לז

קשה לפני הקב"ה כו'. יש רוצים ליתן יחס לקושי זה בהיקש אל קושי התוכחות וחורבן ביהמ"ק לפי שביד ה' לסלק את התוכחות ולבנות את ביהמ"ק כשירצה אבל העמדת הצדיקים איננה בידו דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. ומוהר"ר אליהו בן חיים נר"ו אמר שהכוונה בזה שאין שכחה לדאגת סילוקין וזה ענין הפלאים שנזכר פה שדרך

דבר המתמיה להזכר תמיד כמ"ש פלאות עדותיך על כן נצרתם נפשי. ולפי שהצרות תשכחנה אם מפני שובע שמחות הבא אחריהן ואם מפני צרות אחרונות שמשכחות את הראשונות לכן אמר שהרי הם חמורים מק' תוכחות וכו' ואי אפשר צרות גדולות מאלו. וא"כ אנה ימצאו צרות גדולות משלוקן של צדיקים שיספיקו להשכיחו. והם חמורים מחורבן ביהמ"ק ומאחר שאין שום שמחה מספקת להשכיח חורבן ביהמ"ק כאומר אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי כ"ש סלוקן של צדיקים. וי"ל עוד כי התוכחות וחרבן ביהמ"ק אף שהם דברים מפליאים מ"מ יש למצוא טעם בהם כי המה באו להכניע את לב בני ישראל אשר פשעו. ואם ישובו בתשובה הלא תוסרנה התוכחות מיד וביהמ"ק יבנה. וגם המה באו שלא יוסיף ה' עוד להצית חרונו על ישראל וכדאיתא בתנחומא גבי אתם נצבים היסורים מעמידים אתכם וכן איתא בחזית בפסוק אשכול על חורבן ביהמ"ק כי הוא בא להתמשכן עלינו. אבל סלוקן של צדיקים אף כי גם המה באו לכפר על עון הדור מ"מ נפלא הוא והוא כחוק בלי טעם. כי ע"י סילוקן של צדיקים לא יכנע הלב ואדרבה לפעמים מתעה עוד את הרואים וכמ"ש הכתוב פגעת את שש ועושה צדק וגו' הן אתה קצפת ונחטא. וכן מצינו באלישע אחר שמפני שראה אחרית צדיקים הרעה יצא לתרבות רעה וכדאיתא ברות על פסוק ליני הלילה. ולא מצינו בדעתנו טעה נכון אל סילוק הצדיקים כדי לכפר על עון הדור. ולכן אמרו רבים מה שאמרו רז"ל למה נסמכה מיתת מרים לאפר פרה לומר לך מה אפר פרה מכפר אף מיתת הצדיקים שהכוונה שמיתת הצדיקים מכפרת כחוק בלי טעם כמו שאפר פרה שמטהר כחוק בלי טעם. וכן א"א לתקן מיתת צדיקים מיד גם אם ישוב הדור בתשובה עד תחיית המתים וכדאיתא בשוח"ט גבי נתנו את נבלת עבדיך אמר הקב"ה מה עשו שמו את ירושלים לעיים אני מחדשה שנאמר תחת הנחשת אביא זהב אמר לפניו רבש"ע הרי אתה מחדש את אלו בניך שהרגו מה תעשה. על כן אומר קשה סלוקן של צדיקים שזה הוא הפלא ופלא אשר לא נוכל למצוא טעם על זה משא"כ בתוכחות ובחורבן ביהמ"ק:

וכל כך למה ואבדה חכמת חכמיו. ויהיה הוי"ו של ואבדה כמו מפני שאבדה חכמת חכמיו לכו תהיה המכה הפלא ופלא. ומצינו כמה פעמים שמוש הוי"ו במקום מפני וכמ"ש רש"י גבי וה' אמר אלי לא תעבור לפי שה' אמר אלי לא תעבור וכן לא ירבה לו נשים ולא יסור את לבבו יתפרש מפני שלא יסור את לבבו:

כרו לי זדים שיחות. בא לפרש כי הגדילל אויב שהגדיל להרע יותר ממה שצוה ה'. ולזה מייתי דרשת האי קרא לפרש מה הם הדברים שעשו האויבים שלא כתורה. ור"ב דריש כי הגדיל אויב בענין הקבורה שהגדיל להרע על מה שנעשה במצרים:

וכאן אף אלהים עלה בהם. זה לא גרסינן הכא דהאי קרא במדבר מיירי במכת בשר תאוה ומאי שייך הכא כרו לי זדים שיחות ועוד בתי כנסיות מאי שייכי הכא אנא ויהרג בחוריהם בחרב בבית מקדשם ולא חמל גרסינן וכ"ה הגירסא בילקוט:

וכאן נהרגו בן ואם ביום אחד. אין בזה הוספה על דברי ר' אבא בר כהנא. ובילקוט גרסינן וכאן להשמיד להרוג ולאבד את כל וגו' ביום אחד. וכן צריך לגרוס גם כאן:

פסקה לח

אוניתו. שטר מקנתו כדי להיות בן חורין:

אלא רעות כנגדן. ושלמו רעה כנגד הטובה. כי וישלח מלאכים לאבדן מן העולם הפך מה שהציל אברהם את לוט מהפיכת סדום. ואע"ג דהמה שלחו את בלעם להציל את נפשם וכדכתיב ויגר מואב ויקץ מואב וגו' מ"מ המה לא פחדו פן ישראל ישמידם רק פן יכניעם ויהיו להם למס עובד וכמ"ש הרמב"ן על הכתוב עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו. וע"ע מ"ש בב"ר בזה הענין:

פסקה לט

לבני יהודה והמה השרים. ועם הארץ הוא המון העם. ומה דכתיב כל עמה נאנחים היינו בין גדולים ובין קטנים:

היו משלשלין להם. וזה נתנו מחמדיהם באוכל:

אם מי שיתן ולא לקח. פירוש אם הכתוב חייב להחיות נפש עני בחיים בלי כסף והמעלים עינו מהעני הלא נענש עליו כדכתיב שם והיה בך חטא. ומכ"ש שעון הלוקח ואינו נותן שהוא גדול מנשוא ובא לפרש את הכתוב נתנו מחמדיהם באכל להשיב נפש. והמה הזילוה ולא נתנו להם אוכל וז"ש ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה מלשון מאוס וזלזול ולכן נכון הוא כי יענשו על חטאם וינקום ה' את נקמתי:

פסקה מ

אומרת לעובדי כוכבים כו'. והא דכתיב תבוא כל רעתם לפניך ועולל למו כאשר עוללת לי. וי"ל דהתם אמרו כן להעמים אשר הרעו להם ושלחו ידם במו אבל לשאר העמים אמרו לא אליכם וגו':

יום אחד היה. משום דקשה ליה למה אמר ביום חרון אפו והלא ג' שנים ומחצה צר נ"נ על ירושלים ונמשך מכאובם ימים רבים. לכן מפרש כי ה' חפץ לצערם רק יום אחד כדי שישובו בתשובה ואם שבו מיד השיב ה' חרון אפו מהם:

פסקה מא

מהו זה שכתב וצדקתך אלהים עד מרום. ויקשה הלא חסדי ה' הוא גבוהים הם מהשמים וכדכתיב כי גדול מעל שמים חסדך [וכאן לא שייך התירוץ מה שמתרץ בפ' מקום שנהגו כאן לעושים לשמה וכאן בעושים שלא לשמה] ולכן משני כי פירושו כי הצדקה אשר צוה ה' נצרכת גם בעליונים אשר במרום. ועד מרום הוא עד ועד בכלל וראב"כ מפרש כי הצדקה הנעשה בארץ מעמדת העליונים והתחתונים:

ומלאך אמר לכרוב. ואע"ג דבוא אל בינות לגלגל ע"כ מאמר ה' למלאך צ"ל דויאמר ב' בלתי דבק עם בוא אל בינות לגלגל. אלא ה"פ ויאמר ה' אל האיש לבוש הבדים והאיש אמר לכרוב והדר מפרש שמאמר ה' למלאך היה בוא אל בינות לגלגל:

שלא אכוה. אע"פ שגבריאל שרו של אש ולבוש הבדים הוא גבריאל. אש שלמעלה שאני. אבל באמת הדברים האלה יש להם סוד. ונראה שזה חולק אדר"י בפ' יוהכ"פ דאמר א"ל אי לא עבדת לא עבדת אי עבדת איבעי לך למיעבד כדפקדוך. וכאן משמע שהיה מוכרח לעשות כן:

בעלי צדקה שעושין אלו עם אלו. ולכן אין לזרקן בחמה אלא בנחת:

היה מדבר עמה בפרהסיא. בויק"ר הגירסא יותר מתוקנת וכ"ה עד שהכיר בה שהיא יהודית היה מדבר עמה ע"י תורגמן ומשהכיר בה [והיינו שנודע לו שהיא מזרע המלוכה] היה מדבר עמה ממש. וה"ק מתחלה היה אומר ע"י מתורגמן אבל השתא ויאמר לאסתר ממש:

לפי שבעוה"ז כו'. כדי לסיים האגדה בדבר ישועה קאמר הכא וכדרך המדרש והתנחומא. ומ"ש שאין מיתה לעתיד לבוא עי' בב"ר פנ"ו ומ"ש שם:

אלו שני המאורות. שניתנו להאיר על הארץ והוי צדקה וחסד לעולם שניתנו מתנה לעולם. ועוד דצדקה עשה ה' עם העולם שלא נתנם ברקיע הא' שאלו היו נתונים ברקיע הא' לא היתה בריה יכולה לעמוד מחמתו כדאיתא בב"ר פ"ו. ופי' עד מרום אפילו במאורות שבמרום צדקתך נוהגת בעולם: שאתה כובש על מדה"ד. להאריך אפו לחוטא וה"ק בענין אלהים דהיינו מדה"ד מי כמוך כובש:

באותה שעה קפצה. נראה שיש כאן דילוג סופר וצ"ל ד"א וצדקתך אלהים עד מרום שעשה דין במרום שכשנגזר להחריב ביהמ"ק באותה שעה קפצה. ומפרש וצדקתך אלהים לשון דין ומשפנו שאפילו ע"י המרום עושה דין בעולם:

מה כתיב ממרום שלח אש בעצמותי. וקרא לביהמ"ק עצמותי משום שהוא כחן של ישראל:

אריא קטילא קטלת. זה כנגד הריגת גבורי ישראל. וקמחא טחינת טחינת כנגד הריסת החומות והמגדלים. וקרתא יקידתא כנגד שריפת ביהמ"ק ובתי ירושלים ולא חש הכתוב לרמוז אלא להריסה שהוא יותר מפורסם וכולל:

אם ראית ספסלין עד והיה זה שלום עי' בחזית בפסוק אם חומה היא ומ"ש שם. ומ"ש אחור מן הכהונה ומן המלכות פירשנו לעיל בפסוק ותשב אחור:

פסקה מב

שקודה הייתי. לפי ענינו הוראתו נואשת ולא מצאתי לו חבר. ופי' נשקד עול פשעי אחרי היאוש מעול פשעי בידו והיינו שקרע בידו שטר חובי וחשבתי שימחול לי על כל עונותי נשתרגו ועלו על צוארי ואנולוגין הוא שט"ח בל"י הנקרא מולוגו. ומהי היתה זאת העת היינו כשנתרצה הקב"ה לישראל על עון העגל ומרגלים ואמר סלחתי כדברך ומ"מ לא נמחה העון לגמרי אלא נצטרף שוב עם שאר העונות ע"ד וביום פקדי ופקדתי. וכדלעיל בפסוק גלתה יהודה מעוני.

ד"א נשקד שי"ן כתיב. ולכן מדריש כמו בשי"ן ימנית ומהוראת שקד וכמו לשקוד על דלתותי יום יום שפירושו כי ישים על לבו:

ואפילו אין העלה נבל וטוב לצל. והיינו דכתיב אסוף אסיפם נאם ה' אין ענביה בגפן ואין תאנים בתאנה והעלה נבל כלומר אם אסיפם בתקופת טבת הלא אין תאנים וענבים ואין צל. וה' חפץ להגלותם בזמן שיש כל אלה:

ד"א נשקד שקודה הייתי. גם הוא דריש כמו הדורש הראשון אך הראשון אמר כי חשב אשר הקב"ה נשא להם עונם אחרי אשר נקרע שטר חוב שלהם והוא דריש באשר לא נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה חשבו שהעביר על עונם אבל לא כן היה כי קלע וסרג את העונש מכמה עמים קשים ורפויים שמתדבקים יותר בחוזק להביאם על הארץ ביחד. ואם הביאם מעט מעט אז היה טוב להם:

פסקה מג

ארבעה דברים מתישין כו'. ונ"מ לאזדהורי מינייהו ולמיבעי רחמי למי שנכשל בהם והמה ד' אבות נזיקין המקרה. הטבע. השתדלות אנושי והשגחה אלהית. והנה הדרך הוא המקרה אם מקור וחום ואם מטורח הדרך ואם מחיה רעה ולסטים וקוצים וברקנים. והתענית הוא הטבע כי כאשר יפקד המזון יחלש הגוף ע"פ הטבע. והעון הוא השגחה אלהית להענישו על פשעו. והמלכות הוא סבה אנושית. ומייתי ליה הכא לפרש מה דכתיב הכשיל כחי הוא מפני פשעי הנזכרים לפני זה. נשקד עול פשעי בידו לכן הכשיל כחי:

וכתובתה מרובה ולא מצי מגרשה. ובפרק הבא על יבמתו מביא עוד כתובים והכל הם רק דרך אסמכתא:

עשאו עבד מכודן. עמ"ש בזה בב"ר. ומ"ש היא דעתיה דר"ח כי ר"ח מפרש את הכתוב נתנני ה' תחת עול כבד לעמול וליגע כל יום וליל עד אשר לא אמצא מנוח לעמלי ולא אוכל קום ואולי דריש בידי כאלו כתיב הבי"ת בשו"א היו"ד בקמ"ץ והדלי"ת בפת"ח. ור"ל כי ניתן אנכי בידי ובעמלי לעבד לנפשי אשר לא אוכל קום:

פסקה מד

עבדי סאתי קומיהון. בעל או"א מחק כל זה ונעלם ממנו מ"ש הערוך בערך סח במגילת איכה אראב"כ בבורגיא צווחין לסחותא סולתא. ובערך סרק כתב במגלת איכה סלה כל אבירי ה' סרקון אר"ל בערביא צווחין למסרקא מסלסלא וא"כ במקום סרקי גר' סרקון. ונראה שפי' סחותא מלשון סחי ומאוס וכן ולחומם כגללים תרגם המתרגם כסיחתא כמו שהביא שם הערוך. ויראה לפ"ז סלה כל אבירי שעשו עניני מיאוס ולכלוך לפני גדוליהם כלומר שנתבזו כ"כ אבירי שמפניהם לא חשכו רוק ומיאוס. ולפי מ"ש סרקון יראה שפי' סלה כל אבירי שסרקן ונפצן כפשתן הנפוץ ונסרק במסרק. וכן התיש ה' כח הגבורים. ולפי ספרינו יש לגרוס כן עבדי סתי קומיהון כו' צווחין לסאתא סלה. וה"פ העבדים סתתו והשמידו את אדוניהם וסתי הוא מענין המסתת והמכה בפטיש וכן מפרש סלה כל אבירי כי העבדים פרצו והשמידו את אדוניהם וכמו שהיה בחורבן בית שני וזה שמבאר ראב"כ כי בבר גמזא קורין אל הסתת סלה:

שסילוקן של בחורים קשה כחורבן ביהמ"ק. י"א שהקושי הוא מה שיבואו לפקפק בהשגחה אלהית ממה שיכלו הרשעים להחריב בית ה' וכן יפקפקו במות הבחורים בלי חטא. ויש לפרש עוד לפי שביהמ"ק נתמשכן על עונות ישראל וכדאיתא בחזית בפסוק אשכול הכופר ובכמה דוכתי וכן הבחורים נתפסין על עון הדור כדאיתא בפ"ק דכתובות גבי על בחוריו לא ישמח ה' חשיב את לאתפוסי אדרא לכן שנים אלו קשים לפני ה' שהנקי יסבול ג"כ מפני החוטאים וע"ע בחזית על פסוק הדודאים נתנו ריח עתידים בחורי ישראל שלא טעמו טעם מיתה שיתנו ריח כלבנון:

דכתיב גת דרך ה'. וזה ביהמ"ק שנדרך כגת וכדאיתא לעיל בפתיחתא עשיתי ביתי גתי ומפרש לבתולת בת יהודה בשביל חטאת בתולת בת יהודה:

פסקה מה

אם משליכים אנו עצמנו לים כו'. כלומר שהיו מסופקים אם נקראים באופן זה מאבדים עצמם לדעת שאובדים את עולמם וה' נתן בינה בלבם כי באופן זה לא יאבדו את עולמם:

עמדה כת ראשונה ואמרה אם שכחנו וגו'. עיקר כוונתם היה על מה דכתיב לפני זה כי דכיתנו במקום תנים וגו' אם שכחנו שם אלהינו. וכאלו כתיב האם שכחנו. וחסר ה"א התמיה וכמו ארדוף אחרי הגדוד הוא כמו הארדוף אם יחרוש בבקרים הוא כמו האם יחרוש וכדומה:

הושיב שלש משמרות. כשכבש את ביתר וכדלקמן בפסוק בלע ועשה זה כדי שלא יברחו היהודים למלט על נפשם:

שאול מחזרה מיתין גרסינן ופירושו עד שאתם שואלים להחזיר המסים התפללו שלא יוקחו אלו שהם בחיים ופירושא דמצרים קראו אשור הלכו הוא שהיו מבקשים עזרה מצר דהיינו מצרים שהרעו להם ואשור שהגלם. וזה כמבקש להחזיר המתים והם אותם שכבר גלו ואין תקוה כאלו מתים והיה להם לבקש על הנשארים שהם בחיים עדיין שלא יגלם ג"כ והלואי שיועיל להם ולא שיבקשו עזר מהם בחשבם שיחזרו לאהבה לישראל וישיבו נדחיהם. ואיידי דמייתי האי קרא מפרש ליה לומר דה"נ היו פתאים כאן בחשבם שאדריאנוס יחנם במתנות. והיה להם לראות כי הלואי שלא יוסיף להרע להם על מה שכבר עשה:

טרכינוס עד הקיפן ללגיונותיו איתא באסתר רבתי ועמ"ש שם:

פסקה מו

לסרדיוט. בערוך פי' שר העושה דין בהדיוטות ובפ"ב דשבת משמע שהוא משרת לפני השופט:

טליא תינוק טליותא תינוקות:

פסקה מז

מעשה במרים בת בייתוס כו'. מעשה זו וכן המעשה במרים בתו של נקדימון והמעשה של מרים בת הנחתום לא הובאו כאן לדרוש את הפסוק על אלה אני בוכיה שאין טעם לזה אשר בשביל אשה אחת וכ"ש על שתים האחרונות דלא הוו בהון מיתה שידבר הכתוב מהן. אבל קאי על הפסוק גת דרך ה' לבתולת בת יהודה כי נשים החשובות אשר דרכן לשבת פנימה תהיינה לבוז ולמדרך כף רגל כגת. וג' מעשיות אלו מקומן הוא לפני הפסוק על אלה אני בוכיה:

שקדשה יהושע בן גמלא. זה היה קודם שנעשה כה"ג ולכן היה יכול לקדשה כי היא היתה אלמנה ובגמרא איתא שהיא נתנה כסף רב להמלך ונתמנה ע"י זה להיות כה"ג:

פסקה מח

כך תתנו לבנותיכם כ"ה בירושלמי וכצ"ל. דאי תפסקון לא הי"ל לענות אמן אחריה. אע"פ שיש עושר מ"מ קללה היא שיתאלמנו או שיהיה קטטה ביניהם שיצטרכו לפסוק בב"ד אלא בנתינת נדוניא קאמר: אם לא תדעי לך. פירש"י אם לא תתני לב כנ"י לשמור את התורה סופך לצאת בעקבי הצאן ולרעות גדיותיך:

פסקה נ

שכתוב בתורה כי לא תשתחוה לאל אחר. בהנזקין קאמר וידעת היום והשבות אל לבבך. ובשביעי לא מייתי אלא את ה' האמרת היום. ומה שמייתי במדרש בששי את הכתוב כי ה' אלהיך בקרבך אל גדול ונורא קשה דהכתוב הזה לא מיירי כלל באיסור עבודת כוכבים. רק מרוממות האל ועוזו אשר רבים הם הכתובים בתורה לענין זה. ואולי היתה תשובתו כי מפני שאל גדול ונורא הוא לכן מוראו מפני ה' חזק ואמיץ הוא ולא ישים לבו אל מורא בו"ד. אמנם מה שהביא כל אחד פסוק אחר ולא הביאו כולם מקרא אחד. י"ל כי להפליג בדבר באו לומר כיון שיש כמה אזהרות כנגד זה לכן לא ישמעו בקולו. ומה שהביא השלישי את הכתוב לא תשתחוה לאל אחר הכתוב בתשא ולא הביא את הכתוב בעשרת הדברות לא תשתחוה להם ולא תעבדם י"ל דלא תימא כי רק העבודה אסורה אבל בהשתחואה לחוד אין איסור לכן מביא הכתוב הזה כי בהשתחואה לבד אסור וכדאיתא בפרק ד' מיתות. אבל יותר נראה כי כל אחד בא לבטל אחת מהטענות אשר בהן חפץ להתעותן. ואף שהמדרש לא הזכיר את טענותיו אבל מובנות הנה מתשובותם. והנה אחר שהשיב לו הראשון מהכתוב אנכי ה' אלהיך בעשרת הדברות טען כי זה רק ליוצאי מצרים כדכתיב אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא הנולדים אח"כ לכן השיב לו השני מן לא יהיה לך אלהים אחרים הנאמר סתמא לכל ישראל כי גם המה נחשבו כיוצאי מצרים וכמ"ש ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו וכו'. וכבר נאמר במכילתא במה דכתיב על פני לומר לך מה אני חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים אף אתה לא בנך ולא בן בנך וכו' עד סוף כל הדורות. והשלישי בא לבטל כי גם השתחואה בלי עבודה אסורה וכמ"ש לעיל. והרביעי בא לבטל טענתו אשר בה חפץ להתעותו כי לעבוד את הכוכבים וליראה גם את אלהי שמים וארץ אין איסור וכמ"ש גבי כותים את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים לכן הביא את הכתוב זובח לאלהים יחרם דכתיב אח"ז בלתי לה' לבדו וכן איתא במכילתא על כתוב זה ע"ש. והחמישי בא לבטל טענת קצת הטועים לומר כי כ"י תש כחו ח"ו וכמאמר המן שאלהיהם הזקין כדאיתא באסתר רבתי לכן הביא את הכתוב שמע ישראל וגו' ה'

אחד שאין בו שינוי ועי' קה"ר על פסוק יש אחד ואין שני לו ותמצא ראיה לזה. והששי בא לבטל טענתו כי אונס רחמנא פטריה. וחי בהם כתיב ולא שימות בהם לכן הביא את הכתוב אל גדול ונורא וכתיב שם לא תערוץ מפניהם כי אין לנו לחוש מפני מורא בו"ד וכמ"ש לעיל. והשביעי בא לבטל הטענה שלא יאמר כי החוב לעבוד את אלהי ישראל הוא רק בא"י ולא בחו"ל דשם מותר לעבוד לצבא השמים לכן הביא את הכתוב כי בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד:

ראה אחיך הרוגים לפניך ואלהיך לא הושיעם ולמה תבטח בו. וגם אין חפצי רק להרים את הטבעת.

אם יש בו כל המדות הללו. שאחר שהוא יודע ומשיג גם בפרטים ומבחין בין צדיק לרשע ויכול לעשות כרצונו היפך הטבע למה הוא מונע הצלחתכם מידי. ומ"ש כמו שהציל לחמו"ע לא שהאמין בזה דא"כ לא הסתפק ביכלתו ית'. אבל לשחוק אמר כן כי הוא לא האמין בנס זה:

ונבוכדנאצר מלך הגון היה. פי' הגון יותר ממנו שהיה בו חכמה וג"ח והגדיל את דניאל וגם הכיר את ה'. ולא כמו זה אשר כחש גם בה'. ואין בו מדה טובה כלל. אבל באמת גם נ"נ היה רשע עריץ ואכזר:

הרגני תחלה. ואף שאסור למסור עצמו למיתה ברצון טוב. ובפרט לפי מה דאיתא בפרק הניזקין שאף היא עלתה לגג ומתה שנראה ששלחה ידה בנפשה. י"ל מפני שחייה מר לה ממותה הותר לה להמית את עצמה [וחלילה לפסוק כן לדינא. והיא אמרה הרגני רק בלשון גוזמא כי בחרה יותר במות מראות מות בנה האחרון אבל עוד קותה נפשה כי לא יתאכזר עוד להרוג גם אותה. וגם בגמ' גיטין אולי אחזתה רוח רעה מרב צערה ויגונה וכמשתגעת עלתה לגג ונפלה. וכמ"ש לקמן ונשתטית וכן יתפרשו דברי הגמ' ולא כהמ"כ ובפרט כי אין למדין דין מדברי אגדה. אבל דרך כלל הוא כי אסור לאדם לשלוח ידו בנפשו גם אם ישתה וימוץ כוץ היגונים עד הקבעת. וה' הטוב יעשה כחכמתו עם יצוריו]:

ונמצא בן ב' שנים כו'. אע"פ שהדבר תימה שתינוק קטן כזה יחכם להשיב דברי חכמה כאלה. מ"מ אין להוציא הדברים מפשוטן ולפרש כי היה נקי מעון כתינוק וע"ד בן שנה שאול במלכו. כיון דדקדקו גם בחדשיו ובשעות וגם אמרו שהניקתו חלב ע"כ הדברים כפשוטן:

פסקה נא

מעשה בדואג כו'. עי' ביומא פרק הממונה וברש"י שם:

זה זכריה בן יהוידע כדאיתא בד"ה והיה נביא דכתיב ורוח לבשם את זכריה בן יהוידע והעון הזה היה נשמר לך כמה דורות כדלעיל בפתיחתא :

על סילוק דעת כו'. כי בתר יאבד לב המלך כתיב דרכך ומעלליך עשו אלה לך ומסיים ביה זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך והיינו סילוק שכינה כדאמר לעיל בפתיחא כי נגע עד לבך זה הקב"ה:

ולא הי"ל דעת להטיח ראשו. ואע"ג דאסור לחבול בעצמו מ"מ כדי שלא יתעללו בו הכשדים מותר וכענין שאול שנפל על חרבו כדי שלא יתעוללו בו וקאמר בב"ר אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש להביא החונק עצמו יכול כשאול ת"ל אך:

אלו אהרן ודוד. שנמשחו בשמן המשחה ואהרן תובע ומבקש רחמים לפני ה' על כהונתו שנטלה בעת החורבן שתחזור למקומה:

על ביטול תורה. כי זה גרם הגלות כדלעיל בפתיחא סי' ב' וכן האומר בשביל עבודת כוכבים שזו גרמה הגלות כדלעיל בפסוק גלתה יהודה מעוני. וכן האומר בשביל ביטול הקרבנות כי כל זמן שהקריבו קרבנות לא שלטו בהם האויבים כדאיתא במרובה גבי מצור בית חשמונאי ובירושלמי פרק תפלת השחר. וכן האומר על ביטול המשמורות הוא ג"כ הטעם שלצורך הקרבנות היו:

אין מתענין על שני דברים דלאו אורח ארעא למיבעי רחמיה ברישא אלא במלתא פורתא כדרך הכותי שאמרו בויק"ר פ"ה. א"נ משום דמשמע דאית להו זכותא טובא ומיפקד דינא עלייהו :

על עצירת גשמים וגובאי כצ"ל וכ"ה בירושלמי וטעמא כיון דתרווייהו על התבואה קאתי הו"ל כחדא מילתא וה"נ הצלת נפלים ויונקי שדים חדא מילתא היא דהיינו הצלת התינוקות :

מפני כבוד השבת. זה קאי על ערב שבת ועל מוצאי שבת יש בגמרא טעמים אחרים:

עיני תבכה על עיני. בא לישב בקרא הכופל של עיני עיני:

מה שמו של מלך המשיח כו'. עיקר הכוונה לדרוש כי רחק ממני מנחם זה הוא משיח אשר שמו הוא מנחם ואגב זה הביא כל הדעות משם של משיח:

עובדא הוה בחד בר נש. מייתי הך עובדא דמינה ילפינן דמנחם שמו ובירושלמי איתא ר' יודן בריה דר' איבו אמר מנחם שמו כו' ודא מסייעא להו דמר ר' יודן בריה דר' איבו מובדא הוה וכו':

מן געייתא דתורך. הערבי היה בקי בזה כמו שמצינו בפרק השולח אתא יונה קא קריא א"ל עיליש ברח וביק"ר פל"ב חכמת טייארין דהיינו שבקיאין בצפצופי העופות:

שנאמר עד כי יבא שילה. והא דנפסקה מלכות בית דוד זה כמה שנים כבר תירצו ע"ז בסנהדרין פ"ק ועי' ברמב"ן:

לפני שמש קודם שנבראת השמש כי קודם שנברא העולם נברא שמו כדאיתא בב"ר פ"א :

אי מתייא הוא דוד שמיה. משום דאיכא פלוגתא אם עולם המשיח קודם זמן תחיית המתים וכדעת האומרים אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות או אם הוא אחר תה"מ כדמשמע בפ"ק דיומא גבי כיצד מלבישין. לה"ק אי מחייא הוא דהיינו מאותן הנמצאים בחיים אז וזה כדעת האומר שהתחיה אחר זמן ימות המשיח. אי ממותייא הוא שיהיה מהקמים בתחיה עם הדור ההוא וזה כדעת האומרים שימות המשיח הם אחר תחיית המתים:

בהדא אפתא דקרא. מפרש לכן היו בני שוממין בשביל שגבר האויב וכמו הדלעת שכל זמן שהיא מתגדלת העיקר שבקרקע מתקמט ונקטן. ופי' של אפתא הוא כמו אופיא דמתפרש תכונה וטבע. וי"ג כהדא גומתא דקריאן כל מה דקריאן קשיין גומתא קטנה. ויתפרש כמו שהגומא מתקצרת בשביל שמתקטן בתוכה העיקר כן ישראל יקטן אם יגבר כח מתקוממיהם כי כשזה קם זה נופל. וכן יתפרש במשל של ריב"ם:

פסקה נב

כתיב מי יתן ראשי מים. נראה דמפרש פרשה ציון בידיה שמפרשת מה שהיה לה קודם בידיה בטרם הצליחה ואומרת הלואי שאשוב לקדמותי וכמו שדרש כענין זה על הקב"ה והרועה:

אפשר לו שלא לאכול כו'. ואיך אמר ואבכה יומם ולילה:

יקוו לי המים. בשרן שעוד יש להם תקוה שיכסו את הארץ כמו שהיה לפנים כשיחטאו דור המבול. ובא לגלויי בזה שאין ענין המבול התחדשות רצון אצלו. אבל מתחלה התנה כך וכמ"ש בב"ר פ"ה תנאין התנה הקב"ה עם הים. ועמ"ש בזה בב"ר:

ומה היו אומרים אדיר במרום ה'. עי' בשוח"ט גבי מקולות מיים רבים ומ"ש בזה בב"ר:

עמדו דור אנוש כו'. כדכתיב אז הוחל לקרוא בשם ה' והוא לשון מרד כדאיתא בב"ר פכ"ג. וס"ל דבדור אנוש ודור הפלגה ג"כ לקה העולם במים כדכתיב הקורא למי הים וישפכם כדאיתא במקום הנ"ל. והא דמביא את המקרא ויהי הגשם על הארץ דכתיב בדור המבול ולא הביא את הכתוב הקורא למי הים דמדריש ג"כ על דור אנוש. היינו טעמא דחפץ להביא ראיה על מ"ש יקוו המים יקוו לי המים שזה היה מתנאו מראש

וכמ"ש לעיל לכן מביא ממה דכתיב ויהי הגשם בה"א הידיעה משמע הגשם המוכן מכבר וכ"כ רש"י ויהי הגשם הוא הגשם שהיה ששת ימי בראשית.
יחזור העולם לכמות שהיה. והיינו מי יתן ראשי מים פי' מה שהיה בראשונה שהיה העולם כלו מים.
כתיב אלה אזכרה וגו'. ודריש פרשה ציון בידיה שהיתה מפרשת בקינתה מקומותיה שהיתה שמחה בעליתה לרגל. ובידיה הוא המקומות כמו מציב לו יד והב' של בידיה נוספת וכמו שפירש ג"כ הראב"ע:
ואילנות מסככות על ראשי. השתא דריש בסך על זמן ביהמ"ק וכ"ה בסמוך דדריש בסך לשון סיכוך וכן עולה בצלו כו':
הושיב שומרים. כדי לתפוס את עולי רגלים והמה התנכרו לאמר שהם מאנשי אספסיאנוס או טרכינוס או אפריאנוס נמצא שהם עולין בצלן של מלכיות כי שמם נקרא עליהם:
עולה וסלי בכורים על ראשי נראה דמפרש כי אעבור בסך מלשון סכום ומנין כי לפי מנין הבאים עם הבכורים היו יוצאין מירושלים לקראתם כדאיתא בפ"ג דבכורים הפחות והסגנים והגזברים יוצאין לקראתם לפי הנכנסין היו יוצאין ופי' הגמרא אם מרובים מרובים ואם מעטים מעטים. וע"ש במשנה ובירושלמי דבכורים הגירסא משונה קצת:
הללו אל בקדשו. כי שם המקום מקודש ביותר ובעזרה אמרו כל הנשמה תהלל יה כי שם הכל מהללים לה':
ועכשיו בכיה.והיינו היתה לי דמעתי לחם יומם דלעיל מיניה.
כהדין גענגעא. שם מקום שלא היו פוסקים משם עוברי דרכים שהיה מקום שווקים וכיוצא:
ופשט אצבעותיו לפניו שמת או נתעלף. וי"ג דפשט עשרה אצבעותיו קדמוי וא"ל כולא קדמך מחי כל מה דהני לך.
לריחוק היתה. כמו שהדוה בנדתה מרוחקת וזה שאמר לנדה:

פסקה נג

יאשיהו אמרו. כדמסיים שאמר כן בשעת מותו וירמיה שמע ממנו וכתב זה במגילת קינה משום דקשה סלוקן של צדיקים יותר מחורבן ביהמ"ק כדלעיל בפ' ותרד פלאים. ובמותו נפלו רבים מישראל והיינו דכתיב בתריה בתולותי ובחורי הלכו בשבי וע"ש בתרגום:
בקרקסיון. פי' יד הנהר:

זה לשון עבודת כוכבים. ולא כאלהים קמא כי אלהים אשר עמי לא יאמר נכה עליו כי אין ה' ודאי אלא רחוק מכליותיו:

וחרב לא תעבור בארצכם והיינו אפילו חרב של שלום וכדאיתא בפ"ב דתעניות. וכיון דאמר הקב"ה שלא יעברו הלא הם עוברים על דברי ה' לכן אלך ואלחם עמהם. וע"ש עוד בגמרא ובתוס' בכל הענין:

פסקה נד

פתר קריא בנביאי השקר. פשטא דקרא מיירי בבעלי בריתם שרמו אותם וכמו שתרגם המתרגם או בישמעאל מיירי שעשו עצמן מרחמין עליהן והוציאו להם נאדות נפוחין וכמ"ש רש"י ז"ל. אבל מדכתיב מאהבי דריש כי לא לבד בעלי בריתי רימוני. אלא גם תרמית נביאי שקר התעני וכאלו כתיב גם המה רמוני. כי כולם רמוני:

מדוחם כתיב כצ"ל. ופי' גלותם מלשון אם יהיה נדחך כלומר שהגלות היתה בסבתם:

שהיו מרמין בי כו'. אין פירושו שאמרו כי תרומה ומעשרות נוהגות גם בבבל דזה נגד דין תורה ואסור לשמוע להם ורק כדי שלא תשתכח תורת תרומה ומעשרות הנהיגו כי מדרבנן יהא נוהג בבבל וכמו שמביא הציבי לך ציונים הצייני במצות כו'. ולהחזיק המצוה זו אמרו כי שכרה מרובה כמו במעשרות ותרומות בא"י. ואנכי קראתי למאהבי פי' כי זכות המצוה זו יעמוד לי אבל המה רמוני כי זכותה מעטה היא:

ראו באלו דרכים הלכתם. כלומר תסתכלו ברעה אשר מצאתכם בגלות שגליתם מא"י בעונותיכם ותנו לב לשוב בתשובה ותזכו לשוב לעריכם:

פסקה נה

מורות מורות. י"מ לשון מרירות. ויותר נראה לפרש מלשון תולעים הנמצאים בבני מעים הנקראים מורנא בפ' אלו טרפות. וגם גושין גושין נראה דמפרש מלשון נחמרו בני מעיה שהתקבצו במקום אחד: זה

שאמר משה כו'. פי' מה שאמר הכתוב בבית כמות ולא אמר מות משום דקאי על אימת מות. וע"ד כי עלה מות בחלונינו:

פסקה נו

את מוצא בשעה שמת אהרן כו'. וקאי הכתוב זה על מה שנאמר שם בקרא כל אויבי שמעו רעתי ששו כי המה שמחים מעולם לאידי וגם במות אהרן שמעו אנחותי ויקומו עלי להלחם בי:

שכל מקום שבקשו לברוח כו'. כאן לא מוזכר רק צפון מזרח ומערב. ונראה כי מצד דרום לא היה להם מקום לברוח. אבל רש"י בפי' עמוס הביא בשם אגדת האזינו דמד'

רוחות היו תופסים אותם עזה מצד דרום וצור מצד צפון ודמשק מצד מזרח והערביים מצד מערב. ואע"ג שדמשק כבר הגלה סנחריב כדכתיב במלכים מ"מ נשארו קצת מהם בארצם והמה תפסו את פליטי ישראל:

ולא כמוני ברווחה. משום דק"ל דכבר אמר ועולל למו כאשר עוללת לי ולמה אמר עוד ויהיו כמוני לכן אמר כי זה בא לדיוקא דאמר הבאת יום קראת כי קראת עלי מועד להרע לי בזה לבד יהיו כמוני אבל התקוה והרווחה המיועדת לי כי תביא אל יהי להם חלק בתקוה זו. כי רעתם לא תסור מהם עוד:

פסקה נז

אייתי עליהון מה דאייתית עלי. מפרש ועולל מהוראת פעולה שתעשה להם. ומ"ש דקדק עליהון מה דדקדקת עלי מפרש ועולל למוו מלשון להתעולל עליהם עלילות ברשע. ודריש נמי מלשון כריתת הזמורות.

את מוצא שבדבר שחטא כו'. משום דכתיב כי רבות אנחותי לכן בא לפרש כי סבלה ולקתה בכל האברים. וכדי לסיים בנחמה אמר בי גם באברים אלו אשר הוכו יתנחמו. וטעם הדברים ללמד לנו כי משפטי ה' אמת ובאבר שיחטא בו ילקה ולכן טוב לגבר לשוב מחטאו והי' זה גמולו. כי באבר זה ימצא נוחם לצרותיו:

חטאו בכפלים. פי' כי יש חטא אחד אשר הוא כפול כי יחטא בזה לה' ולאנשים וכמו הגוזל רוצח ונואף. ולכן עשה ה' בצדק ומשפט כי לקתה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה כי העונש היה כפול כפי כפילת החטא. ואם ישובו לה' אז כפי מכתם ינוחמו בכפלים כדכתיב נחמו נחמו עמי:

פרשה ב

פסקה א

ההפך עלי בלהות. משום דבעי לפרש איכה יעיב שהעביר את הצדיקים מבינינו כעבים ע"ד כעב עברה ישועתי אשר זה הוא סוף הכתוב הזה לכן מפרש גם את ראש הכתוב הזה אשר כן הוא דרך המדרש. וכ"ה כל הסימן הזה כי האחד הוא העיקר ודרך אגב מובאים גם שאר הדרשות מענין זה. ודריש הבלהות אשר אנכי הבאתי על שאר בני אדם עתה ההפך הקב"ה אותם עלי:

לחליא של עמוד. והוא מפרש ההפך עלי בלהות באלו כתיב ההפך ושמכה עלי בלהות. וביאור הדברים כי מקודם היו הבלהות כגלגל החוזר בעולם שסנחריב בלבל את כל האומות. ועתה המה יושבים בשלוה ורק על ישראל ההפך וסמך את הבלהות. ומשוה

זאת לכותרת על ראש העמוד הסובבת במעגל ע"י הרוח. ואם יבוא צרור שם תעמוד ולא תנוע עוד. כן הפך הקב"ה עלי את הבלהות וסמך אותן בחמתו כי לא תסורנה ממני:

את מרדפן ברוח כדי שלא יגינו עלי. ע"ד כי מפני הרעה נאסף הצדיק וכן פגעת את שש וגו' בהם עולם ונושע:

מה אלו בכהן ונביא כו'. ששקיעת חומת יריחו היתה ע"י היקף הכהנים בתקיעת שופרות וע"י יהושע שהיה נביא. אף חורבן ירושלים היה ע"י ירמיהו שהיו כהן ונביא ונבא עליהם בשופר ובתרועה. כדכתיב תקעו שופר בארץ להרים קול בתרועה:

ר' פנחס אמר כדאמרי כצ"ל ופי' כמו שאמרתי לעיל מיניה שנים שלשה גרגרים בראש אמיר ארבעה חמשה בסעיפיה פוריה. וב' וג' הם חמשה. וד' וה' הם ט' וביחד הם י"ד:

אף אלו בנפילת חומה תחתיה. שע"י שהיה נבוזראדן ממדד בחומה היתה שוקעת טפחיים ומחצה בכל יום כדלעיל בפסוק לא האמינו. ויש ספרים דגרסי אף אלו בנפילת חומה תחתיה הבקעה העיר מה אלו ויעלו העם העירה איש נגדו אף אלו ופרצים תצאנה אשה נגדה:

דכתיב באו בעבים ובכפים. גם האי קרא בפורענות ישראל נאמר ולא שייך הכא מידי. וקרוב יותר לגרוס דכתיב הנה ה' רוכב על עב קל אף אלו בעבים דכתיב באו בעבים ובכפים. והנה מה שאסף כל אלה הדמיונות והציבם זה לעומת זה. י"ל כי ע"י חמשה דברים תגבר יד עם אחד על רעהו. הא' בהשגחת ה' אשר הוא מהעדא מלכין ומהקם מלכין משפיל אף מרומם. הד' הנותרים הם טבעיות הא' הוא אם להאחד הוא רב אונים וגבורה מאשר לרעהו. והב' אם צבאות חיל האחד רבו על השני. הג' מבצר משגב המקום. וכמ"ש הכתוב על שלשתם אלה החזק הוא הרפה. המעט הוא אם רב הבמחנים אם במבצרים. והד' התחבולה וכדכתיב כי בתחבולות תעשה לך מלחמה. ולכ"א שכמו שלא עמדו אלה לשאר העמים לא עמדו גם לישראל. ועל הא' אמר בכהן ונביא אשר דבר ה' בפיהם. ונגד הגבורה אמר בשופר ותרועה המורה על הגבורה וכדכתיב מקול פרש ורומה קשת תקעו שופר בארץ. ונגד המון רב אומר מה אלו בי"ד שאע"פ שהיו רבים נשארו מעט מהרבה. וכנגד המבצרים אמר בנפילת החומה שמבצריהם לא הועילו להם. ועל התחבולה אמר באו בעבים שנחשכו פניהם וחכמתם לא עמדה להם:

פסקה ב

איך חייב ה' ברוגזיה כו'. ענין החיוב לרוגז הוא דמאן דסני ליה לא חזי ליה זכותא כדאיתא בשלהי כתובות. ורשב"ן מפרש שע"י הכעס שחת רחמיו ויבקש לצער ולהכאיב בכל יכלתו. ורבנן מפרשי יעיב כמשמעו אלא שהוא תאר לסמוי העינים. וז"ש שיים

והוא כמו סיים ופי' עור כדמתרגם בירושלמי איש עור גבר סמי ואורחת דאינשי למימר בעין העור שכסהו הענן. או פי' לשון סיום וכליון ע"ד כלה ענן וילך. ואות אמת הגיה תעיב ולא ידעתי אנה מצא גירסא זו:

טייף עליו ומיד השליכו לארץ. ולפ"ז מפרש תפארת ישראל הוא כנוי על ההיפך ע"ד לא תפאר אחריך דהיינו נטילת הפאר. או שי"ל ע"י שרמה קרנם לכן חטאו וכדכתיב וישמן ישורון ויבעט. ורם לבבך ושכחת ולכן השליך משמים ארץ תפארת ישראל שהיא גרמה להם לחטוא. ורבנן מפרשי תפארת ישראל על איקונין של יעקב:

כך ואנכי תרגלתי וגו'.מלשון רגלים והיינו מה שנתנו על ארכבותיו בדרך משל. ואח"כ ארכיב אפרים היינו שרוממם וגדלם ע"ד והרכבתיך על במתי ארץ. ונראה דמפרש גם רישא דקרא דכתיב ואני עברתי על טוב צוארה ארכיב אפרים כמו שת"י ואנא פריקת יתכון משעבוד מצרים אעידית ניר תקוף אשריתי בית ישראל על תקוף ארעא דאמוראה כבישין קדמיהון דבית יהודה וכו' א"נ על רוממות מלכות אפרים בימי ירבעם בזמן שהיו כל ישראל בשלוה כדפי' הרד"ק. ולא יקשה היכי כתיב ארכיב אפרים מקמי ואנכי תרגלתי לאפרים שבתחלה דבר עיקר גדולתו ושוב ספר מה שהיה בתחלתו וכמ"ש שם כי נער ישראל ואוהבהו:

טרון מענין שקל מהנהו מיא טרא באפי' דסוף מסכת תמיד:

פסקה ג

אין ה' זוכר אותו הדם. אולי היה חסר וי"ו בהדום ולכן דרשו על הדם. ודריש תפארת ישראל על אברהם כי גם אברהם נקרא שמו ישראל כדאיתא בב"ר פס"ג. ודריש ג"כ תפארת ישראל על הדם שבין רגליהם:

אלא ביהמ"ק. והא דכתיב והארץ הדום רגלי דהתם בבחינת שהיא כבושה תחת רגליו וכמו שתרגם יונתן וכאן הוא בבחינת הגלות שם כבודו ביחוד כמלך שרגליו מיוחדים בהדומו:

ויקרא באזני קול גדול וגו'. משום דבעי לפרש בלע ה' ולא חמל על הצדיקים מייתי הני קראי דמיירי בפורענות הצדיקים כדדריש ממקדשי תחלו ממקודשי ושארית ישראל אין שארית אלא צדיקים ואגב אורחיה דריש ואזיל כלהו דהכא:

עד עגליו של ירבעם כו'. וחולק על הא דאמרינן לעיל בפסוק גלתה יהודה מעוני אין לך דור ודור שאינו נוטל אונקייא אחד מענשו של עגל. וכן נמצא פלוגתא בזה בפרק חלק דחד אמר עד ירבעם וחד אמר אין לך כל פורענות ופורענות שבאה לעולם שאין בה א' מכ"ד בהכרע ליטרא של עגל הראשון:

ונגלה רעות שומרון. ודריש כרפאי לישראל כאשר תם עונו וענשו מעון העגל. כי רפא ה' להם. ונגלה. ונתחדש עתה עון אפרים. דהיינו עגלי ירבעם:

והלא חמש גזירות הן. וא"כ היה סגי להן חמשה. אחד לכל גזירה משום דאין מלאך אחד עושה שתי שליחות. ולמ"ל ששה וקס"ד דאיש בתוכם לבוש הבדים הוא זולת הו'. כי זה איננו מהמשחיתים רק סופר להתוות תיו על מצחות האנשים. ומשני ר"י דגבריאל היה היותר קשה שביניהם כי הוא משמש לסופר ולספקלטור. וא"כ הוא מכלל הו' כי גם הוא עמהם בכלי מפצו לפי שהוא האספקלטור שממונה על כולם והם אינם עושים אלא במצותו:

ג' דברים היה אותו מלאך משמש. ואע"ג דאמרינן אין מלאך אחד עושה שתי שליחות. אבל שאני גבריאל משאר מלאכים כדרך שאמר לקמן בפסוק חלקי ה' דמיכאל וגבריאל שרים של מעלה דכלהו מתחלפין ואינון לא מתחלפין:

וכה"ג. עי' בפ"ב דחגיגה דזבול יש בו מקדש ומזבח להקריב נשמותיהן של צדיקים אלא דהתם קאמר דמיכאל הוא שמקריבן נראה שהוא הכ"ג:

שנאמר החרימם נתנם לטבח. בפ' במה בהמה איתא דאנשים אלו הם קצף אף וחימה משחית ומשבר ומכלה. וא"ש הך ילפותא דמסתמא גבריאל הוא הנקרא קצף שהוא הקשה וראשון שבהם ומכיון דהתם כתיב וקצף לה' על כן החרימם נתנם לטבח שמעינן שע"י גבריאל דאיקרי קצף הוא שנותנים לטבח:

מאני זייניה כו'. בא לפרש ואיש כלי מפצו בידו בתלתא אנפי. הא' כלי מפצו הוא מאני זייניה וכפשטיה דקרא דאמר התם ואיש כלי משחתו בידו והיינו כלי הזיין. הב' כלי ההריסה וסתירה וכדכתיב בשומו כל אבני מזבח כאבני גיר מנופצות דהיינו הרוסות וכתותות. הג' מאני גלותיה וזה כלי גולה וכדכתיב מפץ אתה לי דקאי על נ"נ לפי שעל ידו גלו ונפוצו העמים כדכתיב התם ונפצתי בך גוים:

עד מקום מחיצתן. שמזבח זה היה לפני אולם העזרה שהוא מזבח העולה תחת מזבח הנחושת שעשה משה ומשם ולפנים לא היה רשות למלאכים ליכנס דכתיב וכל אדם לא יהיה באהל מועד ואמרינן בירושלמי פרק הוציאו לו אפילו אותן דכתיב בהון ודמות פניהם פני אדם. וז"ש עד מקום מחיצתן:

פסלו ועשאו בעלי מומין. פי' שפסל ועשה בעלי מומין כל העולות והמנחות הקריבות במזבח הנחושת. וה"ק ומזבח הנחושת יהיה לי לפסול כל הקרב עליו. וזו עבירה בידו כי הזניח המזבח הקדוש שבנה שלמה ועשה לו דוגמת מזבח דמשק אשר לעבודת כוכבים.

ומפר של בקר להבדילו וכמו ולא יבקר הכהן שלא יבדיל וכן פי' הראב"ע. ופי' שהבדילו לצד אחר שלא להשתמש בו וזה ענין פסול דקאמר:

התוכין ופספס. הוראתו לשבור ולרוצץ. והתי"ו הוא סימן גם לכליה וכדאיתא בפרק במה בהמה תי"ו תמות:

אות שנתנה בכל צד גרסינן.ופי' שאות התי"ו משמשת במקומות הרבה בדבור לנוכח לזכר ולנקבה. ולמדבר בעדו ולנקבה נסתרת ועוד בכמה דוכתי ולפי ששימושיה רבו משאר אותיות לכן השתמש גם כאן בתי"ו. ואפשר שכיון למה שאמרו רז"ל חותמו של הקב"ה אמת וסוף חותמו הוא התי"ו וכדאיתא התם בגמ'. ופי' בכל צד שנותנת בכל מקום שניתן חותמו של הקב"ה. וגם אמר תיהי תיהי כו' וזה ענין חרדה ותמהון וכדאיתא בב"ר גבי תהו ובהו ולכן ניתן התי"ו שיש בו סימן לתמהון על הרעות שעשו וכ"ה בילקוט א"ר תוהא על כל התועבות שנעשו בתוכה:

תמה זכות אבות באותו זמן. ובשבת פרק במה בהמה יש עוד דעות בזה מתי תמה והתוס' הקשה על זה הלא גם בגלותם בהיותם בארץ אויביהם כתיב וזכרתי את בריתי יעקב וגו' וע"ש מה שתירצו וי"ל עוד כי תמה זכות אבות רק לענין זה שלא יעשה נס להם ולא תבוא להם הצלה גמורה בזכותם אבל להצלה פורתא כי לא ימחה שמם מן הארץ תקום להם זכות אבות לעד ועמ"ש בזה בויק"ר:

מפני מה אין אתם מוכיחם. שהיו מקילים באיסורים כדאיתא התם בגמ'. ולכאורה קשה הא בכמה דוכתי איתא דטוב שלא להוכיח ומוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין וביבמות מ"ט ע"ב בעובדא דישעיה אמר ידענא דלא מקבל מה דאימא ליה ואי אימא ליה לישויה מזיד. ובדף ס"ה ע"ב כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע. ור"א אמר חובה דכתיב אל תוכח לץ וגו'. ובפרק הרואה אם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר ואם לאו כנס. ובחזית פסוק נופת כל מי שמוציא ד"ת ואינם עריבים על שומעיהן נוח לו שלא אמרם. ומה שתירצו התוס' דכל הנך מקומות מיירי דיודע דלא מקבלי לכן מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים אבל אם הוא בספק צריך להוכיחם וכדאמרינן שם בגמ' אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי. אבל קשה דהא קאמר התם דר' זירא אמר אע"פ שידוע לו דלא מקבלי מינאי צריך להוכיחם היפך ממה שנראה מהמאמר אם לפניך גלוי וכו'. וגם במס' ערכין פליגי עד כמה תוכחה רב אמר עד הכאה ושמואל אמר עד קללה בן עזאי אומר עד נזיפה הרי דאפילו לא מקבלי דעבדי הכאה או קללה חייב להוכיח אבל התשובה בזה דיש חילוק בין יחיד למרובין. כי רבים דפרצו ולא יקבלו אין להוכיח דכרובם הם חוטאים ומחזקים זה לזה ומכים למוכיחם.

ור' זירא דצוה להוכיח אע"פ שלא יקבלו הוא ג"כ משום שיחידים היו. ומה שאמר אם לפניך גלוי כו' היינו בהמון ירושלים שהיו רבים. ומה שהביא ר"ז ראיה מירושלים היינו דכי היכי דהתם היכא דדינא להוכיח מיענשי כי לא מוכיח ה"נ הכא נענש מי שחייב להוכיח אם לא יוכיח ולעולם הא כדאיתא והא כדאיתא:

דכתיב ולאלה אשר באזני. וכתיב שם ממקדשי תחלו ומדריש ממקודשי כדבסמוך:

אין הקב"ה מייחד שמו על הרעה שלמה. שהוא ית' הטוב והמטיב ואינו שמח ברעת שום נברא ואפילו ברשע כי לא חפץ רק בקיום הנמצאים ולזכות את הבריות ואם תהיה רעה לאיש אינה רק מצד המקבלים ולהכרח הדין. ומה דמצינו שהקב"ה הזכיר שמו על הנחש כשקללו. תירצו ע"ז בתנחומא כך שנו רבותינו על ג' דברים הזכיר הקב"ה אע"פ שהם לרעה על המסית זה הנחש ועל העובר על דברי חכמים דכתיב כה אמר ה' אלהי ישראל ארור האיש אשר לא ישמע אל דברי הברית הזאת ועל העושה בטחונו בבשר ודם שנאמר ארור הגבר אשר יבטח באדם וגו' ומה דכתיב וישקוד ה' על הרעה וכן גבי והתוית תיו דכתיב ויאמר ה' אלי עבור כבר תירצו שלטובה היה שה' הביא הגלות מהר כדי שיהיו שם החרש והמסגר כדאיתא בסוף גיטין ועוד שגלו בקיץ וכדלעיל וכן גבי והתוית תיו אמרינן לזה לטובה שהפיג ה' חמתו מירושלים ואולי גם זה כוונת ר"א מה שמסיים אלא על הטובה פי' הוא מזכיר שמו על הטובה שיש בה אף כי יש במעשה זה גם רע. ומה שנמצא וה' המטיר על סדום יככה ה' יתנך ה' נגף וזולתם טובא י"ל כי הקב"ה לא קפיד מלהזכיר שמו אלא כשהוא במאמר וגזרת הרעה כי הכא דכתיב אמר והיכא דכתיב ויאמר אבל אם לא נזכר מאמר אין קפידא:

אמר אלהים באזני אין כתיב כאן. הא פליגא על הא דאיתא בתנחומא דחשיב הך מילתא לטובה משום דהפיג ה' חמתו מירושלים:

איזה מהן נתן נפשו על שמך. אין פירושו שמחויב למסור נפשו על תוכחה. דגם לרב שאמר עד הכאה אין פירושו מכת מות אבל פירושו שאם היו מוכיחים לעם אז בוודאי קרה אחד מהם שהומת בתוכחתו:

הוא והם יש בהם כדי שטר פי' הצדיקים עם המקדש נדרש וממקדשי בין על המקדש ובין על המקודשים:

לא אמר הקב"ה דבר טוב וחזר בו אע"פ שחטאו כמ"ש בהדיא בתנחומא פ' וירא הקב"ה אמר לעשות טובה ואע"פ שחוטאין אינו חוזר בו ועמ"ש בזה בב"ר פכ"ג:

ואין שארית אלא צדיקים י"ג עוד המד"א והיה שארית יעקב וכתיב והשארתי בך עם עני ודל:

לכך בא ואמר בלע ה' ולא חמל פי' דקשה כיון דכתיב בלע ה' בודאי לא חמל ולמה מסיים ולא חמל. לכן דורש בלע ה' לרשעים ולא חמל על הצדיקים שחפץ בתחלה לחמול עליהם:

פסקה ד

ת"פ בתי כנסיות. עי' בפתיחתא סי' י"ב. ודרשו נאות יעקב על בתי כנסיות כמו שדרשו בפ"ק דברכות על משכנות יעקב והשתא ניחא דכתיב לא חמל בתר בלע וכמו"ש לפני זה דבלע קאי על סתם משכנות ולא חמל בהנך דהיה ראוי לחמול:

מלתי כתיב. אפשר שכן היה כתוב בספריהם חסר אף כי בספרינו כתיב מלאתי מלא וכמ"ש התוס' בשבת פרק במה בהמה גבי מעבירם כתיב כי לפעמים אשכחן מחלוקת בין ספרינו והמסורת. ודרשו מלתי על בתי כנסיות כמו ועלימו תטוף מלתו של הקב"ה שהיה בהן בית ספר ובית תלמוד:

נאותיו של יעקב הנאים כגון ר"י ור"ג שהם מעשרה הרוגי מלכות שקדשו את ה': ר"ע היה דורש דרך כוכב כו' כצ"ל כי ר"ע הוא שטעה בבן כוזיבא כדלקמן:

תוקעי קרנות ראשי גייסות. שמתקבצין בני חיילותיהן ע"י תקיעתם בקרן וכדאיתא בירושלמי שכל אחד ממונה על כמה חיילות:

דהדא תרנגולתא מתגעגע בקיטמא שתרנגולת זו מתפלשת באפר והיינו ר"א המודעי שהיה לובש שק ואפר בתפלתו:

עליל בבויא. פי' דעלה דרך הביבין שבמדינה שהוא למטה מן החומה שמשם יוצאין שופכין שבמדינה שלא היה יכול לכנס דרך שער העיר מפני שומרי העיר:

זרוען של ישראל שהיה מעמידם בכח תפלתו. ועין ימינם כי באור תורתו היו רואים אור. ולפיכך שהיה זרוע לבני ישראל עד שנחשב להם למשיח כדלעיל וכן היה מתנהגים בפרנסתו והנהגתו שהיה להם לעינים על זה אמר שיאבד זה מישראל:

גונתאי כותי. עכנא כריכא על צואריה נחש כרוך על צוארו ונראה שהנחש הרגו. ולכן אמר אדריאנוס כי מה' היתה הריגתו שהנחש שלוח מאת ה':

והסיפו גדר לבצור הכרם מדמם וזבלן. א"נ שכשתכלה הבשר ויבשו העצמות ישארו לגדר כמין קוצים הנתונים לגדר:

אמר רב הונא יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה כצ"ל. וכ"ה בירושלמי: נ"ב שנה עשתה ביתר כו' פי' שנתקיימה אחר חורבן הבית נ"ב שנה בשביל שלא היה בה שנאת חנם אשר בעון זה נחרב בית השני כדאיתא בפ"ק דיומא. ולהכי בעי למה נחרבה:

במכתובין. פי' כמו מכתב הנזכר בפי"ג דכלים שפירש הרמב"ם חרט ממתכת קצה האחד וכתבו ויחקקו בו והקצה האחר רחב וחד כסכין ויגררו בו מה שיצטרך לגרור אצל הכתיבה והר"ש פ' גירפא בלע"ז ע"ש. ומכל מקום הוא דרך גוזמא שע"י רבוי המונם היו בטוחים שבמכתביהם לבד ינצחו את האויבים. וע"ד הדרש אפשר שהיו בטוחים שבזכות נקוד הכתובים בלבד ינצחו את אויביהם ושוב לא עמדה להם זכותם שאפילו ספרי הקדש היו נשרפים בעונם:

וקרא על עצמו עיני עוללה לנפשי וגו'. וה"פ עיני נוולה ועוללה בדמעה מפני שנפשי לבדי נשארה מכל בנות עירי ועוללה הוא מלשון ועוללתי בעפר קרני.

ונותיב בראשיהן שמעון דהא רומאי אתון כצ"ל. ופי' כי חפצו להושיב כתר של אדריאנוס על ראשיהון. וכאשר שמעו כי הרומאים באו להלחם עמהם ובצאתם למלחמה פגשו זקן אחד אשר אמר להם המקום יהיה בעזרכם. מיד אלה אמרו לו אין אנחנו צריכים לעזרתו וכן נראה מהירושלמי:

שמונים זוגי אחים כו' כצ"ל כלליהו בהדא גפנא כצ"ל ופירושו שזווגום במקום הנקרא גפנא:

בקעי בחיילותיו של נ"נ. שבגבורתם עברו בתוך חיילותיו ונמלטו מידם כי לא יכלו לתפסם עם שהיה בידם מגיני זהב ומסתמא השתדלו בכל כחם לתפשם וליקח מגיניהם:

מי נתן ביער הלבנון ישראל שהם ביער הלבנון דהיינו בית המקדש דעו כי בארץ ערב תלינו והם מבני ישמעאל:

וכי כן עבד אבוהון זה הוא קנתר אחר וכי ישמעאל כשהיה צמא לא הזמין לו ה' שהוא אביהם מים ואתם לא היה ראוי לעשות כן לבניו:

וכי מן טיבותכון אייתין לגביכון כצ"ל. ופי' האם ליהנות מטובכם באו שתדחו אותם אלא בורחים מפני חרב האויב ולכן היה לכם לרחם עליהם עד יעבור זעם:

מפני שלא היו שומרים שמיטותיהם כראוי ובעון שמיטה גלות באה כדילפינן בפ"ב דשבת מכל ימי השמה תשבות. ובעון שבת חרבה ירושלים כדילפינן בפרק כל כתבי מאם לא תשמעו לי לקדש את יום השבת ומדכתיב ומשבתותי העלימו עיניהם ובעון ביטול תורה כדילפינן בפרק אלו נדרים מעל מה אבדה הארץ. והא דאמרינן בפ"ק דיומא שחורבן בית הראשון היה בשביל עבודת כוכבים ג"ע וש"ד. אין ספק דהנהו שלשה ראשי הפשעים המנויים ביומא הם העיקר ומפורשים בכתובים והנך רק טפלים הם:

הה"ד ויך באנשי בית שמש. ומכיון שהעומדים מצד זה שראו בארון ונגפו היו כל כך מרובים ראה כל יושבי העיר כמה היו:

פסקה ה

היתה ראויה להכבש כו'. פי' מרוב חזקה היו צריכין מ' יום לתפשה וחטאם גרם להם כי הרסם ה' בשעה קלה:

חלל ממלכה אלו ישראל. כי דרך הכתוב להזכיר את הקל תחלה וכיון דחלל הממלכה מאי רבותא עוד שחלל את השרים הלא בממלכה הכל בכלל. לכן מפרש כי שריה הוא שרים של מעלה. ולפי הד"א כי חלל ממלכה זה צדקיה מלך יהודה יש לפרש כי בצדקיה לבדו שהמליכו נבוכדנאצר ולא יכול למלוך בלעדו שהרי כשמרד בו עשה עמו מה שעשה. וגם לא נכנע לדברי ירמיהו מפי ה'. ולמלך כזה י"ל שהשרים היו חשובים ממנו שהיו משורשים בשררתם. ולכן יתכן להקדים ממלכה לשריה אבל במלכות עשרת השבטים או חרבן בית שני או כבוש בן כוזיבא לא יתכן לומר כן:

עמד הקב"ה ושינה את שמותם. אפשר שסכל ה' חכמתם ונתערבו להם הדברים כי השם שהיה ראוי להשתמש בו למים חשב שהוא לאש ובכן לא יכלו לעשות דבר ע"י השמות וכאלו המלאך כשהיה נדרש מהם לעשות אותו דבר המבוקש היה עונה שכבר הוסר כחו מאותו דבר. ומביא ע"ז את הכתוב ואחלל שרי קדש דהיינו שרי מעלה כדאיתא בחזית על פסוק ישקני ע"ש:

פסקה ו

עשר קרנות הן. נראה דדריש מדכתיב גדע בחרי אף כל קרן ישראל. ומצינו בדניאל ועל קרניא עשר די בראשה חזינן דעשר הקרנות האלה גדע מישראל ונתן לארבעה מלכין אשר יקומון מן ארעא. ודניאל ראה זאת בחזיוני'. והכוונה של עשר קרנות אלו הוא. הא' מה שיורה על יחוד המקום אשר לדעת בעל האגדה הוא מזה הענין בקרן בן שמן והוא הנזכר באברהם ועתה נחלתנו נהפכה לזרים. וארבעה מלכין אלו ירשו את ארצנו. הב' קרן השופר והוא הקרן הנזכר ביצחק שהכוונה בזה על השופר וכמ"ש בב"ר גבי נאחז בסבך בקרניו והוא לתקוע בשופר ביום מלחמה לקום נגד אויביהם ולנצחם ועתה סלה כל אבירי אדני בקרבי וחדלו מהיות לעם ונתנה לארבעה מלכין. הג' הוא מלשון זוהר ובהירות כמו כי קרן עור פני משה. ועתה חשך משחור תאר בני ישראל. ופני ארבעה מלכין יצהילו. הד' המורה על עיקר ועצמות ע"ד והקרן קיימת ומזה הוא קרנים מידו לו דכתיב גבי תורה כי היא העיקר והעצמות לבני תבל. ועתה זנח ישראל טוב ואין טוב אלא תורה ולכן אויב ירדפו ויחשבו את ישראל לטפלים ושיריים בעולם. הה' הוא מענין תוקף וגבורה וכמו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח ועתה אזלת יד ישראל ונשתה גבורתם. הו' מה שיורה על התחלה והקדימה ומזה הענין לדעת בעל אגדה קרנו תרום בכבוד

ועתה נבזה ישראל ונתעב עד כי ישמח ישראל אם יבוא באחרונה. הז' מה שיורה על השמעת קול ופרסום ומזה הענין להרים קרן הנזכר בלויים בשירתם ועתה ישראל נשכח מני אדם ולא יתחשב בעמים. הח' מה שיורה על הגדולה והראשית וכמו שהקרן הוא בראש ומזה הענן הוא רמה קרני ולדעת בעל האגדה קאי על הנבואה אשר בכללה באה גם החכמה והתבונה ועתה נסתם כל חזון ממנו ואבדה חכמת חכמינו ובינת נבונים נסתרה. וארבעה מלכין מתפארים בחכמתם ובתבונתם. הט' מה שיורה על גובה המקום לדמיון הקרן שהוא הגבוה שבב"ח וכן שנו בספרי גבי בקרן בן שמן מה שור אין בו גבוה מקרניו אף א"י גבוה מכל הארצות ולדעת בעל האגדה יתפרש מטעם זה ומקרני רמים על ביהמ"ק ועתה ישראל בשפל ישב. הי' מה שיורה על מלכות וכמו וירם קרן לעמו או וירם קרן משיחו ועתה נטלה הממלכה מישראל ונתנה לארבעה מלכין:

שנאמר כרם היה לידידי. ודורש על אברהם דכתיב בקרן בן שמן וזה הוא משל על אברהם שהיה הגון וכשר במקום הנאה לנטיעת כרם בית ישראל (ועי' בפתיחתא דדריש מה לידידי בביתי על אברהם על שם הכתוב זרע אברהם אוהבי. וע"ע בפתיחתא דר' יוחנן קמייתא):

דכתיב קרנים מידו לו. וקאי על התורה שעליה אמר מקודם זה אלה מתימן יבוא וגו' דקאי על מתן תורה כידוע:

דכתיב קרנו תרום בכבוד. וקאי על הכהונה כי המזמור הזה מיוסד על אברהם כדאיתא במדרשות ובפ"ד דנדרים איתא שניטלה הכהונה ממלכי צדק ונתנה לאברהם [ובאמת הכהונה הכוונה עבודת ה' בין במקדש ובין בלב. וכל המזמור הזה מדבר בירא ה' וחפץ במצותיו לעבדו בכל לבבו. ושוה הוא לכהן העובד במקדש]:

רמה קרני בה'. ומיירי בנבואה כי הנבואה היא רק בראשי העם. ורמה קרני ג"כ כוונתו ראשיותו. אבל אין לומר דמוכיח זה ממה דאמרינן במגילה בפ"ק דחנה נביאה היתה דכתיב רמה קרני ולא רמה פכי כו' ע"ש מ"מ אין לשון לקרן נופל על נבואה:

שגרמו עונות כו'. משום דק"ל למה כתיב מפני אויב משמע שהאויב הכריחו להשיב ימינו אחור. וזה לא ניתן להאמר. ואם יתפרש כי עזב את האויב לעשות בישראל כרצונו והקב"ה השיב אחור ימינו ולא הושיע להם דא"כ היה לו לומר לפני אויב. ולכן מתרץ מפני שהאויב כפת ידי הגבורים לאחוריהם השיב גם הקב"ה ימינו אחור להצטער עמהם. ומפני זה אמר ר' יוחנן בפתיחתא שכדי שיכנס האויב השיב אחור ימינו ע"ש. ופי' הדברים מה שסובל הכעסת האויב הוי כאלו ידיו אסורות ולא יוכל לנקום נקמתו.

א"ל ליתן דין. פי' דניאל אמר למלאך שמא זה שאמר לך לך לקץ היינו ליתן דין וחשבון שאפי' הצדיקים מתיראין מיום הדין כדאיתא בויק"ר פכ"ו. א"ל המלאך ותנוח כי למנוחה הוא שילך. ועדיין הסתפק אם המנוחה זו היא לעוה"ב או שמא בעוה"ז ובקבר הוא דא"ל שינוח ומ"מ יתן דין וחשבון לעוה"ב. א"ל ותעמוד שיעמוד בתחיית המתים ועדיין הסתפק אם חפשי הוא מדין וחשבון בעוה"ב פן בתה"מ יעמוד לתת דין עם הרשעים דד' פעמים אדם נידון כדאיתא בפר"א והשיב לו לגורלך עם הצדיקים:

הושיעה ימינך. דמשמע שהימין עצמה צריכה תשועה מדלא כתיב בימינך או תושיעני ימינך:

פסקה ז

כשהפורענות באה אין מרגיש בה אלא יעקב. פי' הדברים כשתבוא פורענות על ישראל אין מרגיש בה מכל אבותינו אברהם ויצחק אלא יעקב לבד. ואע"פ שגם אברהם ויצחק יודעים בצער ישראל וכדאמרינן בפרק מי שמתו על הכתוב והמתים אינם יודעים מאומה. מ"מ אין הרגש צערם שלם כי מהם יצאו עוד עמים כמו ישמעאל ועשו אשר יחיו חיי שלוה ורק יעקב אשר כל ישראל לבד המה יוצאי ירכו הוא מרגיש בצער זה וכן הוא בטובה. ואולי עוד טעם בזה משום שיעקב נצטער יותר בגידול בנים ונתן נפשו על בניו יותר משאר האבות לכן הוא מרגיש יותר במקרינו יותר משאר האבות. ויליף מקרא דכתיב ויבער יעקב יגל יעקב. ועי' בשוח"ט מזמור י"ד נראה כי פי' השני הוא העיקר:

פסקה ח

הן לא פלשו אחר מדת הדין. עי' לעיל בפסוק היתה כאלמנה מ"ש בזה. ומה דאמר דרך קשתו אויב לא נאמר פי' שהיה לו לכתוב דרך קשתו כי הוא אויב [או יאמר דרך אויב קשתו]:

דרך קשתו כאויב זה פרעה שגזר על הזכרים להשליכם ליאור ואח"ז נצב ימינו כצר כהמן אשר בקש להרוג ולהשמיד טף ונשים. ואח"ז דרש דרך קשתו כאויב זה עשו שהאריך אפו ואמר יקרבו ימי אבל אבי וכן כתיב ונושנתם בארץ ואח"ז נצב ימינו כצר כהמן שבקש לאבדם ביום אחד וכן מהר אבודם שהקדים ב' שנים למנין ונושנתם כדאיתא בפרק המגרש:

ד' **שפיכות הן לטובה כו'**. באמת מצינו לשון שפיכה גם בישראל רבים מאד מארבעה כמו שפוך על עולל בחוץ. ושפכתי עליהם את רעתם אשפוך חמתי עליך לשפוך חמתי עליהם ג"פ ובחמה שפוכה אמלוך עליהם. ושפכתי עליך זעמי. שפכתי חמתי עליהם. ואשפוך חמתי עליהם על הדם. אשפוך כמים עברתי. אשפוך עליהם זעמי. וי"ל דלא

חשיב שפיכה לרעה אלא היכא דכתיב אף או חימה שהם מלאכי חבלה. ועי' בשבת בפרק במה בהמה על הכתוב ואיש כלי מפצו בידו אמר רב חסדא דהיינו קצף אף וחימה וכו' ובשמ"ר פמ"א גבי מעשה העגל ד"ה מלאכי חבלה נזדמנו למשה כשנעשה העגל והיינו אף וחימה וקצף והשמד והשית ולא הזכירו לא זעם ולא עברה ולהכי לא מני הני קראי דרעה ועברה וזעם. והא דלא חשיב שפוך על עולל בחוץ משום דשם קאי השפיכה על ירמיה שאמר חמת ה' מלאתי שפוך על עולל בחוץ נראה דירמיה הוא השופך ממה שנתמלא. וכל קראי דיחזקאל שנזכרים בהם חמה לא חשיב אלא חד וכמו שאמר וביחזקאל כתיב והא דחשיב שתי שפיכות לטובה אף כי שתיהם כתובות ביואל משום דאחת קאי על כל בשר והשניה על עבדים ושפחות ושניין דא מן דא לפי הכנת המקבלים. וכוונת המאמר הזה הוא להראות לנו דהלשון שפיכה מורה על הפלגת והשלמת הפעולה בין לטובה ובין לרעה אם טובה אין טובה ממנה ואם רעה ח"ו אין רעה ממנו:

פסקה ט

גלו ישראל י' השבטים ע"י תגלת פלאסר ושלמנאסר מלכי אשור. ומ"ש לשלשה מקומות שבוש הוא דפתח בשלשה וסיים בה'. וגם לא מביא קרא לאותם שחוץ מנהר סמבטיון. והנכון כגירסת הירושלמי דס"פ חלק ג' גליות גלו ישראל. א' לפנים מנהר סמבטיון. וא' לדפני של אנטיוכי. וא' שירד עליהם הענן וכסה אותן וכשהן חוזרין הן חוזרין מג' גליות. מה טעמא לאמר לאסורים צאו אלו שגלו לפנים מנהר סמבטיון (פי' שהם אסורים על ידי הנהר שזורק אבנים וחול כל ימי השבוע זולת בשבת. וכמ"ש רש"י בסנהדרין בפ' ד' מיתות. ובשבת לא יוכלו לעבור דאיכא טפי מתחום שבת) ולאשר בחשך הגלו אלו שירד עליהם הענן וכסה אותם. על דרכים ירעו ובכל שפיים מרעיתם אלו שגלו לדפנה של אנטיוכי (פי' כי המכוסים בענן ויושבים בחשך יוסר הענן ויגלו ואור ה' עליהם יזרח. והנתונים בדפנה של אנטיוכי שהם קרובים לנו ואבדו דרכם לבוא ימצאו דרך לשוב לארצם):

סכופים וסכיפים.נראה דדריש תאניה ואניה בב' מלות. תאני יה ואני ים. ומפרש תאני ואני מלשון השחתה וזה שאמר סכופים וסכיפים ופי' שהם מושחתים ומבולעים מאת יה על עונותיהם:

פסקה י

בגגה שנחמס מעינה. פי' שהוסר כי חמס בשפת ערבית הוראתו הסרת דבר ממקומו או הוראתו כריתה וכמ"ש רש"י ז"ל וע"כ יבש והלבין ירקה כן ע"י שהסיר ה' השגחתו מישראל נשחתו ויבש פרים:

כמד"א ויגרש את האדם. ודרש כגן על גן העדן. וסוכו הוא ירושלים וכדכתיב ויהי בשלם סוכו ומפרש ויחמוס כגן כשכו. פי' כמו שגרש את האדם מגן כן גרש את ישראל מירושלים וכדאיתא בפתיחתא דר' אבהו גבי והמה כאדם עברו ברית המה כאדה"ר וחד מהני מילי שנידונו בגרושין ושלוחין כאדה"ר:

כיון שגלו ישראל שככו חמתו של הקב"ה. ולכן כל מקום שגלו שכינה עמהם כי כ"י חמתו כבר שככה.

אפשר שהקב"ה משכח כו'. פי' אף שאפשר הוא שהם ישכחו מועד ושבת מרב צרותיהם. אבל למה תלה השכחה בהקב"ה דכתיב שכח ה' כאלו כוונתו חלילה לבטל מישראל מועד ושבת. ומשני דקאי על המועדים ושבתות של ירבעם. ופי' הדברים כי המועד ושבת הם חצים לה' וחצים לאדם לענג את השבת ומועד במאכל ומשתה והמה הספכו את כל השבתות ומועדים לתענוגי בשר ואת ה' לא זכרו וכמו במועדי ירבעם בן נבט. וה' יפריע את תענוגיהם. ולא ישאר להם לענג את השבת ומועדים בהחלק לה' לבד. ולהבין את הדברים כיותר ביאור עי' בזה בעקידה על הכתוב כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם:

במד"א מלבד שבתות ה'. משום דלא מצינו בירבעם רק שבדא מועד ולא שבת. לכ"א דזה רמיזא במה דכתיב מלבד תחת הקרי עלבו לרמז על מלבד שבתות ה':

מלך זה צדקיהו שהיה צדיק ובכל זאת נאצו ה' בזעם אם ושרים זו שריה שהיה כ"ג בזמן חורבן הבית כדכתיב ויקח רב טבחים את שריה כהן הראש. ובודאי מדמושלו היה צדיק ומסתמא גם שריה שהיה אחד משריו כדכתיב ושריה שר מנוחה היה ג"כ צדיק. אבל על מלכי ישראל שהרבו לפשוע ועל הכהנים שלא אמרו איה ה' ורשעים היו אין רבותא במה שנאצם ה':

פסקה יא

לבני מדינה שערכו שלחנות כו'. בא לתרץ למה כתיב זנח ה' מזבחו ולא כתיב הרם או נתץ. לכן דרש כי לא על חורבנו הוא מקונן רק על אשר מאס בו והרחיק מפניו. כי בכל הימים אשר המזבח היה קים קוו ישראל כי על ידו יכופר עונם ולכן הרבו לחטוא. ועתה זנח ה' מזבחו כי לא תהיה להם כפרה עוד על עונם. וכמו שמביא שהעם בטחו באהבת

המלך בשביל המשתאות שעשו לפניו ולכן נועזו להקל בכבודו ובשביל זה התעיב המלך את שלחנם ולא חפץ בקרבתם עוד. ובמשל צ"ל הקניטוהו וסבלן הקניטוהו וסבלן אח"כ א"ל המלך כו' וכמו לעיל גבי השליך משמים ארץ ועמ"ש שם:

וחרפו וגדפו והיינו קול נתנו בבית ה'. וגדופים היה במה שחפרו בלהב הרמחים בקרקע המקדש וכמ"ש הערוך להראות שידם רוממה ויוכלו לקעקע את מקדש ה':

מכח אותו הקול. פי' מעון אותו הקול:

כן עשתה מחרפת ומגדפת. דכתיב קול נתנו בבית ה' כיום מועד. ודריש קול נתנו בבית ה' בחרבן ראשון כיום המיועד לעתיד דהיינו חרבן שני:

אינה צריכה. פי' אינה ראויה ורבים במדרש ובירושלמי מלת צריך במקום ראוי ודריש מקול נתפשה בבל בשביל עון זה הקול נתפשה ונלכדה. וכמ"ש לעיל. וי"ג הה"ד מקול נתפשה בבל לעיל בתר מכח אותו הקול נפל בבל והכא גרסי קול שאון מעיר או מקול מפלתו וגו' וכ"ה הגירסא בילקוט אלא דל"ג מקול מפלתו:

ולמה שקולו של היכל מקטרג. כ"ה הגירסא בקצת ספרים ונכון הוא:

פסקה יב

א"ר יוחנן לא מן דכדון גרסינן וכדרך שאמרו בב"ר פכ"ד ופי' כי המחשבה זו לא חדשה היא מעתה אבל כבר חשב כזאת מיום שנשא שלמה את בת פרעה אשר ע"ז נאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת כדאיתא בויק"ר פי"ב. ועמ"ש שם:

יש קו לטובה כו'. פי' אף כי עיקר הוראת נטה קו הוא לבנות בנין מ"מ יש ג"כ נטית קו לרעה כמו במקום הזה ובא לפרש כי לא תטעה לפרש שחשב ה' להשחית מאז שנטה קו לבנות. אבל המחשבה היתה מימי שלמה וכמו שפירשנו לפני זה:

כההיא דא"ר הונא בריה דר"א גבי ישועה ישית חומה וחיל. ושורא ובר שורא פירש"י חומה גבוהה כנגד חומה נמוכה:

פסקה יג

חלקו כבוד לארון. כדאיתא בשמ"ר פ"ח ובמ"ר פט"ו. וע"ע בפ"ב דשבת ובקה"ר על פסוק ושבח אני את המתים. ועמ"ש רש"י בסוטה פ"ק בענין זה:

והאבדתי חכמים מאדום. ולא כתיב חכמי אדום משמע שיש בהם חכמה במספר רב מאד:

נביאיה אלו נביאי שקר. המה הוברי שמים והחוזים בכוכבים כי אז נשתנו מערכות השמים ולא יכלו להוציא מהם משפטיהם אבל נביאי שקר באמת לא שייך עליהם לא מצאו חזון מאת ה' כי המה הגידו רק את תרמית לבם ומעולם לא היה להם חזון מאת

ה'. וי"ס דגורסים נביאיה אלו נביאי אמת גם נביאיה אלו נביאי שקר. וגם זה יתפרש עפ"י דברינו כי לא לבד אשר נסתמה נבואה הבאה מאת ה'. אבל גם החזון אשר להם מאת מערכות השמים לא בא להם וכמ"ש:

פסקה יד

אל תהי פרשת נדרים קלה בעיניך. פי' אל תהי מהיר להתיר נדרים ולבקש היתר להתירו. כי אנחנו רואין מה שעלו להסנהדרין במה שהתירו את הנדר לצדקיהו וכדרך שכתב הראב"ד נגד ר"ת צא וראה מה עלתה בו ובהם. וכל המעשה הזה צ"ל דגמרא גמירי להו כי אין הוכחה לזה מקראי:

הה"ד הורידו לארץ ראשן. בקשירת שעריהן בזנבי סוסיהן וקרי להון בתולות משום שהיו נאים כבתולות וכדאיתא לעיל גבי בתולותיה נוגות. ואית דגרסי מירושלים עד לו עד שנישול מהן שערן הה"ד גזי נזרך בתולות ישראל ולפ"ז בתולות הוא כמשמעו כי גם לבתולות עשו כך והורידו לארץ ראשן לאו אזקנים קאי אלא אבתולות שאירע להן כמותן:

פסקה טו

סיקוסים נתן לעין. פי' גבול ותכלית עד היכן יוכל לבכות ואם יעבור את הגבול תכלינה עיניו וכדכתיב כלו בדמעות וי"ג בהדיא סיקוסים ניתן לעין כמה להוריד ממנה דמעות ואם מוריד יותר מכאן היא נסמית:

דמעת הסם אשר ריחו חזק. והמריח בו עיניו זולגים דמעות. וכמו שיקרה מחתיכת בצלים החריפים וצנון וחזרת ודמעת החרדל הוא כשאוכל ממנו הרבה:

בן תשחורת. בחור שהוא שחור הראש:

עד דנחת כבדיה. עד שנשפך כבדו בצערו ובא לפרש בזה את הכתוב כלו בדמעות עיני נשפך לארץ כבדי מרוב בכיי ולא הועילני כלום כי לא שמע ה' בקולי:

פסקה טז

גלוסקין וקינטיטון. אשר בהם הורגלו מעולם. וזו היא התאניה הגדולה כי אכלו מעולם מעדנים ויבקשו את הרגלם בעת אשר יתעטפו כחלל ברחובות עיר מהרעב והצמא אשר השיגום. וזה ע"ד האוכלים למעדנים נשמו בחוצות האמונים עלי תולע חבקו אשפתות:

חד שירא וחד קדש. אצעדה מתרגמינן שירין ועגיל מתרגמינן קדשין והיינו נזמי האף:

והיא אמרה לבנה הגדול כצ"ל:

הה"ד בהתעטפם כחלל וגו'. כי על עולל ויונק כבר נאמר בעטוף עולל ויונק וגו'. ולכן דריש גם בהשתפך נפשם היינו ברא זעירא:

פסקה יז

כמה נביאים העדתי כו'. ומפרש מה אעידך ואוכל להתרות בך עוד ע"י הנביאים. וכן מפרש מה אדמה לך עוד להגדילך אחרי כל הגדולות אשר עשיתי לך ולא הועילו:

ביד כל נביא כל חוזה נביאו כתיב כצ"ל וכ"ה בערוך ומדריש נביא בבוקר וחוזה בערב וכדכתיב בקרא השכם ושלוח ור"נ דריש מקרא עבדי הנביאים בל"ר משמע ג' בבקר וב' בערב ומה שנא נכתבה נבואתן אין קושיא כי כולם התנבאו על דבר אחד ולא היה חידוש בדבריהם:

לביזתא עריתא וכ"ה בעברית בבקר יאכל עד אז חולק עד שלל הרבה:

כמה ויעודין. ע"ש ונועדתי לך שם קרי למשכן ה' ויעודין. ועי' בזה בחזית בפסוק כמגדל דויד ומ"ש ע"ז:

הבת ירושלים הבת שיראה וכו'. משים דק"ל למה הבת בה"א הידיעה עם הסמיכות אשר זה הוא נגד הדקדוק וצ"ל בת ירושלים (ורק ע"ד הזרות נמצא כמו השכוני באהלים ויש טעם על כל אלה) לכן דרש ירושלים כמו לתואר יראה ומושלמת. ומוכיח לה איך הבת אשר היתה יראה ומושלמת נהפכה לפוחזה ושכחה את כל הטוב אשר נעשה עמדה:

לכשאשוה לך אנחמך כו'. הנה אם נקרא מה אשוה לך גם לפי הדרש בפתח יתפרש אם תמלא כל הארץ דעה את ה' הנשגב לבדו. והקב"ה ישוה כולם לאמונה זו אז אנחמך. אבל י"ל ג"כ כי לפי הדרש נקרא אשוה בסגו"ל ופירושו אם ה' ישוה ויהיה יקר לך כי תכיר שהוא לבדו הנשגב אז אנחמך:

המצוינין במילה כו'. עמ"ש בחזית בפסוק הנך יפה רעיתי סי' ב':

מי שהוא עתיד לרפאות שברו של ים שימתקו מימיו המלוחים ע"י מי המקדש שילכו שם ונתרפאו המים. כדדריש בירושלמי שקלים בפ' י"ג שופרות. או שפירושו שברו של ים הריגת שרו של ים וכדאיתא בפ' הספינה וירפא לעתיד:

מי שירפא לך נביאיך. פי' כשירפא ה' את נביאנו שלא מצאו חזון מה' ותשוב נבואתם כדכתיב אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם אז נושע מגלותנו. ומסמיכות נביאיך למי ירפא לך דריש לה:

פסקה יח

נאמר בנביאי שומרון תפלה כו'. ויליף בגז"ש כי מ"ש חזו לך שוא ותפל אין פירושו דברי הבל וסכלות. אבל פירושו הוא עבודת כוכבים וכמו ובנביאי שומרון שהטעו את ישראל בעבודת כוכבים. ורשב"נ מוסיף כי היה ביניהם גם זנות וכמו בנביאי ירושלים

כתיב ראיתי שעוריה נאוף והלוך בשקר כן היה בנביאי ישראל. ומה דאיתא במדרש ויאמר בבית ישראל נראה דט"ס הוא וצ"ל ונאמר בנביאי ישראל:

דהוון מאסיין מהתין לך על אפוי. בערוך הגירסא חף על חפוי ונראה פירושו שהיו מרפאין מכתינו בחפוי לבד ולא האמינו להביט על המכה ולרפאה אותה בשרשה ובפנים. ולכן היתה רפואתם על נקנה וכן הנביאים לא גלו על עונך להשיב אותך אל ה' ודברו עליך רק שוא ותפל:

ומדוחם כתיב. עיין לעיל בפסוק קראתי למאהבי:

פסקה יט

שלא יצא חוץ לירושלים זה ט"ס וצ"ל שלא יחשוב בירושלים ויצר וכ"ה בש"ר:

דמך. פי' העריב מלשון דמדומי חמה וקרן הוא האיר המזרח בבקר מלשון קרן עור פניו:

פסקה כ

לפי שהיו אומרים בפיהם כו'. והא דלא הקדים את הפ"א לעיי"ן גם באל"ף בי"ת הראשון יש לומר כי באמת אפילו בשעת כשלונה של ירושלים לא פסקו אנשי אמנה ממנה כדאיתא בפרק כל כתבי. להכי באלפא ביתא חדא מיהת לא הקדים פ"א לעיין וכתב כמו שהוא בסדר בכל התורה. ובעל ידי משה כתב שבהיות שאלפ"א בית"א הראשונה הוא ביחוד על העיר המהוללה לא שייך בה ע"ש ז"ל על האומה הישראלית אשר כל שאר האלפא ביתות מיוסדות עליהן. ולא נהירא כי גם באלפא ביתא זו כתיב חטא חטאה ירושלים. טומאתה בשוליה נשקד עול פשעי בידו כי פיהו מריתי כאשר עוללת לי על כל פשעי ועיין:

פסקה כא

משעה שאמר כו'. ודרש את הכתוב עשה ה' אשר זמם האם עשה ה' עתה כאשר זמם לעשות מאז בעת דבר בתוכחה והלכתי עמכם בקרי. אבל בצע אמרתו כי עשה פשרה. ומ"ש בזע פורפירין עמ"ש לעיל בפסוק איכה ישבה. ומ"ש בטובה הוא שמח עמ"ש לעיל בפסוק בלע ה' אין ה' מיחד שמו על הרעה אל על הטובה ותבין כאן:

פסקה כב

ארבע אשמורות ביום וארבע אשמורות בלילה כצ"ל וכ"ה בירושלמי ועי' ברש"י בפ"ק דברכות דקאי במשמורות המלאכים בענין עבודתם ושירם ע"ש:

כדי לאמרו. ופליג אמ"ד דרגע הוא אחד מכ"ד לעת דלפ"ז הוו אחד מי"ג אלפים תתכ"ד בשעה וזהו הרבה טפי מכדי לאמרו. ואפילו כדתני שמואל נראה דלא אתי דכדי לאמרו הוא זמן מועט:

כתוב אחד אומר ל"ג אלא טעמא דד' גרסינן והכי איתא בירושלמי:
מ"ד טעמיה דר' חצות לילה ומ"ד טעמיה דר"נ ראש האשמורת התיכונה מה מקיים ר"נ חצות לילה כו' כ"ה הגירסא בירושלמי:
סעודת מלכים. פי' כשמלכים אחרים היו סועדין עמו אז היה מאריך בסעודתו:
כנור היה נתון. לשון קצרה נקט הכא והכא איתא בירושלמי ומה היה דוד עושה ר"פ בשר"א ברבי מנחם היה נוטל נבל וכנור ונותנו מראשותיו ועומד בחצי הלילה ומנגן בהם כדי שישמעו חברי תורה כו' ע"ש ולפ"ז הוא לבדו בניגונו העיר לכל לומדי תורה וכן משמע במדרש תהלים וגם ר' לוי סובר כן רק דהוא מפרש שהכנור היה מנגן מאליו:
כנור תלוי. עי' בזה ברש"י ותוס' וברשב"א בשם רבינו האי ז"ל:
ומה מקיים ר' טעמיה דר"נ ראש האשמורת התיכונה. כ"ה הגירסא בירושלמי:
ראשה של שניה וסופה של שלישית שמתוכות הלילה גרסי' הכא. ופירושו שמתחלת שניה עד סוף הג' מיקרי תיכונות שהן באמצע ואמר ראש התיכונה על אחד מהן וכן משמע בפ"ק דברכות ובירושלמי הגירסא סופא של שניה וראשה של שלישית הן מתוכות הלילה וע"ש ביפ"מ ביארנו הדברים:

פסקה כג

מעשה בדואג וכו'. עי' לעיל בפסוק על אלה אני בוכיה:

פסקה כד

כתיב ואת חמת ה' מלאתי וגו'. נראה דרמי קראי אהדדי דהתם כתיב שפוך על עולל בחוץ וגו' דמשמע שהנער בלבד היה בחוץ ולא הזקן והכא כתיב שכבו לארץ חוצות נער וזקן. ובא פה לאמר בזה כי הפורענות גדולה מייעודה:

פסקה כה

כנגד בנים ובנות שיהיו לך יהיה החטא מאבדן. פי' שהשוין בחטא אחד לא יהיו שוין באבוד הבנים. שאם החטא ההוא גורם מיתת בן אחד והחטאים יש שיש לו כמה בנים ומהם מי שאין לו רק בן אחד לא יענש כל אחד במיתת בן אחד דא"כ לקתה מדת הדין כי זה שהיה לו כמה בנים ואבד בן אחד לא ירגיש צער כזה כמי שאין לו רק בן אחד ומת והוא נשאר ערירי. אלא לפי רבוי הבנים יהיה עונש החטא כי מי שהיה לו ב' בנים ומת לו בן אחד בעון ההוא אז כשאחר חטא בזה אשר לו ד' בנים ימותו שני בניו ודייק לה מדכתיב ורביתי ביו"ד שהוא לשון רבוי וכמו והרביתי שהוא ביו"ד שאלו היה לשון גדול וכמו רבתה גוריה מרבית ביתך הי"ל רבתי חסר יו"ד לפי דעת המדרש. וא"כ ה"ק כפי מה שטפחתי והרביתי הבנים כלה בהם האויב שמי שהיה לו בנים רבים כלה מהם

במספר יותר ממי שבניו מעטים שלפי הערך אבד מהם החטא. ובעל אות אמת הגיה במקום שיהיו לך שהיית עמל בהן ומגדלן. ולא ידעתי לפי פירושו מה זה כנגד ומה דקדוק מדכתיב ורביתי ולא כתיב ורבתי דאדרבה אלו כתיב ורבתי הוה משמע טפי לשון מרבית וגדול:

פרשה ג

פסקה א

ר' חמא בר חנינא פתח כו'. בא לתרץ למה כתיב הא"ב הזה משולש בא"ב לכן מייתי הא דר' חמא ורב כהנא אמר כהמה הוא אני הגבר ותחת ששרף יהייקים ג' האלפאי ביתות הוסיף עוד אלפא ביתא זו כנגדן. וזה המאמר הוא פתיחתא למגילת קינות וכדלעיל בפתיחות סי' כ"ט. ועמ"ש שם:

דברים משולשים. שהתורה משולשת כדאיתא בפ' ר"ע בריך רחמנא דיהב לן אוריין תליתאי דהיינו תורה נביאים וכתובים ובתנחומא פ' יתרו הלא כתבתי לך שלישים התורה משולשת תורה נביאים וכתובים ואותיותיה משולשות אב"ג. א"נ שפעמים מצוה אחת משולשת בג' מקומות כדכתב רש"י בריש מגילה גבי הלא כתבת לך שלישים בג' מקומות יש לנו להזכיר כו' ע"ש א"נ מה שכופל מלה אחת ג' פעמים כגון קדוש קדוש קדוש. ארץ ארץ ארץ. עוה עוה עוה. ועמ"ש בריש חזית גבי כל מעשה שלמה משולשין.

שלישים גבורים. הענין קצר כאן דלא מפרש מה היא הגבורה ובילקוט גרס דברי תורה נמשלו בזיין מה זיין הזה מתקיים לבעלים אף ד"ת מתקיימים למי שהוא עמל בהן כל צרכן א"ר אחא גבורים הם ד"ת לפרוע ממי שאינו עמל בהן כל צרכן. שלישים אני הגבר דהוא מתלתא תלתא פסוקים ע"כ. ופי' דעל זה שנכתב ג' ג' פסוקים קאמר הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת כי בכוונה שכלית נכתב כן דטעמא רבא איכא במילתא:

אנא הוא דיליפנא יסורין. משום דק"ל למה כתיב אני הגבר ראה עני ולא אמר סתמא אני ראה עני לכן דרש אני הגבר שרגיל ומלומד ביסירין ואיננו חדוש אצלי:

אהני עלי מה דאהני לך. לפי נוסחת המדרש הוא דרשא אחריני על אני הגבר ופירושו אני הגבר שראויים לי היסורים במה שקבלתי תורתך. ותחת שהיה לך להיטיב לי הרעות לי ואלו לא קבלתי את התורה אז הייתי חפשי ולא קבלתי היסורים על מה שלא קיימתי אותה. ובדרך צחות אמר אהני עלי מה דאהני לך פי' זה הנאה שאנכי ראה את עני ראויה לי במה דאהני לך לקבל את התורה וכמו שמפרש ואזל:

וצמצמה פניה. בערוך פירש הסתירה פניה. ויש לפרש וצמצמה פניה כי לא עמדה לפניו ממש אלא אחר העמוד היתה והוציאה פניה חוץ לעמוד בצמצום שלא יראה לפניו. וליפות את המשל אמר כן:

נעשה ונשמע. בילקוט גרס בתר הכי כמה טובות עשיתי לפניך קדשתי את שמך על הים אמרתי לך שירה קבלתי תורתך בשמחה מה שלא קבלו האומות אז ואמר כל השבח הזה אני הגבר וגו'::

אנא הוא איוב. יש לפרש שמפני שאיוב הוטלו עליו היסורין להיותו כדאי להציל את אברהם וזרעו מהם כדאיתא בב"ר פנ"ו שאברהם נתייירא מן היסורין א"ל הקב"ה אין את צריך כבר נולד מי שיקבלם לכ"א שאני כמו איוב שיראה שניתנו עלי היסורין להיות כפרה לכל העולם. ומהור"ר יחיאל משולם נ"ע שמעתי שהכא קאמר שיש להתנחם כמו איוב שלבסוף השיב ה' את כל אשר לו למשנה וכן ציון שלבסוף ישוב ה' עליהם לטוב וז"ש בפתיחתא שאליהו פגע באימא ציון א"ל נחמני א"ל מכת אויב הכיתיך התנערי מעפר וכו' ופירושו שמכתה מכת אויב דהיינו איוב שזה מתחלף לזה כמ"ש בפ"ק דב"ב. שמא נתחלף לך בין איוב לאויב ולכן התנחמי שלבסוף התנערי מעפר כמוהו והוא פירוש צח. וע"ע בילקוט שמשוה יסורי איוב ליסורי ירמיה:

כיון שראה אותי עניה מן המצות כו'. זה לא מצי קאי על חורבן הבית כי' הבית ראשון חרב בשביל שהיה בהם שלשה ראשי הפשעים עבודת כוכבים גלוי עריות שפיכות דמים ובית השני בשביל שנאת חנם ולעיל בפ' איכה איתא לא גלו ישראל עד שכפרו ביחודו של עולם ובמילה ובעשרת הדברות ובחמשה חומשי תורה. ואיך יאמר על הזמן הזה שראה אותי רק עניה מן המצות וממע"ט. אבל קאי על שאר הזמנים דבעידן ריתחי' ענשי אעשה. וזה שאמר בשבט עברתו כי שראה אותי עניה מן המצות בערה בי חמתו ועברתו. ופי' מן המצות הוא המצות המפורשות בתורה כגון שופר סוכה ולולב. ומעשים טובים הוא הכנסת אורחים וביקור חולים ודומיהם ודרכי מוסר ודרך ארץ:

גברתני בכולן. ואמר זה דרך תלונה למה נתן בי ה' הכח והגבורה לעמוד באלו היסורין אחרי שהם מתחדשים לבקרים ולא יחדלו וע"ד הכתוב ויואל אלה וידכאני יתר ידו ויבצעני וכן ברך אלהים ומות ובתנחומא איתא דזה לשבח נאמר ע"ש:

אותי נהג בעוה"ז וכו'. ולכן אמר ויולך חשך ולא אור אשר הוא כפל לשון אבל הוא מתאונן אף כי יש בעוה"ז אור הצלחה ג"כ מ"מ אותי נהג חשך ולא האיר עלי הצלחתו כלל:

מלמד משהקב"ה מתיאש מן הצדיקים בעוה"ז חוזר ומרחם עליהם כצ"ל כדלקמן בפסוק ואומר אבד נצחי ובפסוק כי אם הוגה ורחם. ודריש אך בי ישוב יהפוך ידו כל היום אף כי הרבה ליסרני ויהפוך ידי עלי כל היום מ"מ עוד ישוב לרחם עלי וכמו שהיה כתוב ישוב עלי לטובה:

פסקה ב

חופין על ישראל להיות להם למחסה ולמסתור בזכותם מהרעות אשר בתבל:

עיצומי. דריש עצמותי עיצומי בני אדם העצומים שבבני והיינו החכמים והצדיקים:

ראש זה נבוכדנאצר. כתוב רש"י בפי' הכתוב ראש זה נ"נ לגלות יהויכין ותלאה זה נבוזראדן שגמר המכה בימי צדקיהו והלאני. וה"נ י"ל באספסיינוס וטרכינוס. דאספסיינוס היה תחלה לגלות בית שני שהוא צר על ירושלים קודם טיטוס וטרכינוס גמר המכה והלאני שהרבה חללי ישראל במצרים כדלעיל בתחלת מדרש אסתר וזה היה זמן מרובה אחר חורבן הבית:

ארבעה חשובין כמת. משום דמפרש במחשכים הושיבני שהכה אותי בסנורים ולכן נחשבתי כמתי עולם כי הסומא חשוב כמת. ומה שאמר על אלו שחשובין כמת נ"מ למיבעי רחמי עליהם וכמו שכתבו התוס' בנדרים:

ומי שאין לו בנים. כי אין שמחה לו ולית ליה חוטרא לידיה ומרא לקבורה וע"ע באגדת שמואל על הכתוב אם ראה תראה וגו' שנראה שם כיון שהאדם נולד לפרות ולרבות ומי שאין לו בנים לידתו וחייו לא נחשבים למאומה. ובתשובת שאלה להר' אברהם חדיד"ה ראיתי שכתב שם כי ר' יחיאל בן הרא"ש ז"ל מת בלא בנים ובא בחלום לאביו לאחר מותו וא"ל ראוי הייתי להיות מבני עלייה אלא שדחפוני מפני שלא היו לי בנים. ואולי זה טעם להקים שם אחיו על נחלתו בתת לו אחיו זרע:

ומי שירד מנכסיו. בגמ' מסכת נדרים ופ"ק דעבודת כוכבים ושמ"ר פ"ה איתא ועני משמע גם העני מעולם אבל בב"ר פע"א הגירסא כמו הכא ומי שירד מנכסיו דהוא מרגיש יותר בצער עניו לכן נחשב כמת ועמ"ש שם:

פסקה ג

בסגר שם מקום בערביא וקסטריא שם מקום בפרי. ומטלית שם מקום שכותיים שם. ונראה שצ"ל מפלה של כותיים כי הר גריזים אשר שם היתה טעותם נקרא ניפולין של כותים בד"ר פ"ג. ויען כי הגולים שמה לא היו מניחין לצאת מהם לכן אמר ע"ז גדר בעדי ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי שכל אחד זכר המקום הנודע לו. וי"מ קסטורה קצין ומטלית הוא חתיכה ורצועה מא"י:

בשביל עני זה איני מקבלה כצ"ל ופי' שאע"פ שמתנתו מעוטה לא תדחה בשביל זה העטרה שעשו הרבים אלא יקובל גם חלק העני בתוכם ומדמה התפלה לעטרה בשביל מה דאיתא בשמ"ר פכ"א ע"ש. ודריש גם כי אזעק ואשוע ביחידות סתום תפלתי אמנם אם תפלתי היתה בצבור היתה נשמעת:

תסתם חביתו שהביא דורון למלך חבית יין או שמן. וכיון שנתעצל והביא באחרונה לכן לא תעלה לרצון לפני הקב"ה:

בנות לוד היו לשות. זה ראיה למ"ש כאן נתיבותי עוה אצדי שהיו בהן מחילות אשר בהן מהרו לבוא לירושלים וכמו שמביא המעשיות על זה ועכשיו לא נודעו עוד:

עובדא הוי בחד בר נש. לפי גירסת הירושלמי המעשה כן היה כי איש אחד חרש בפרתו בא"י וברחה ממנו וירץ אחריה לבקשה וימצא אותה בבבל. וישאלוהו מתי יצא מבבל ויען להם זה מקרוב. וכאשר שאלוהו להראות להם הדרך הקרובה הזו לא מצא עוד כי הפרה אשר ברחה ממנו הלכה בדרך נעלמה והוא רץ אחריה בלי ידיעה ושוב נעלמה ממנו:

פסקה ד

דוב אורב הוא לי זה נ"נ. פירושו שע"י שהקב"ה שהביא עלי את נ"נ היה לי כדוב וע"י שהביא נבוזראדן היה לי ה' כאריה. ויען שהדוב אין לו דריסה ואינו מזיק כולי האי לכן מדמה תחלת הרעה אשר באה ע"י נ"נ לדוב. וגמר הרעה אשר בא ע"י נבוזראדן מדמה לארי שהוא קשה מהדוב ועי' לעיל ס' ר' וכן מדמה הענין הזה בחורבן בית שני ע"י אספסיאנוס וטרכינוס וכדאיתא לעיל:

כבורמא לאספריסא. בורמי הוא מין כלי כמו בורמי דגללי דפרק כל שעה. ולאספריסא נראה לפי הענין שזה הוא יריה. ופירושו כמו שנותנים כלי קטן לפני היורים ולראות אם יכוונו למטרה היטב. וזה נקרא מטרה לחץ:

פסקה ה

בני אוכייפי ובני אומיירי כצ"ל וכ"ה באסתר רבתא פ' א'. ונראה דדרש בני אשפתו בנים שהיו נכנעים לי ונבזים כאשפה הגבירם עלי:

כתיב ישיחו בי יושבי שער. עיין לעיל בפתיחתא דר' אבהו סי' י"ח ומ"ש שם:

השביעני במרורים. עי' בפתיחתא דר' אבין סי' י"ט ושם פירשתי:

פסקה ו

מעשה בבנו של ר' חנניה בן תרדיון. נראה שהמעשה הזה הובא כאן לפרש ויגרס בחצץ שני כמו ואחר ימלא פיהו חצץ שמפרש על מיתה משונה ע"י האויבים הממלאים עוד

את פי ההרוגים בחצץ לבזותם. ולא כמו שמפרש בפ' בכה תבכה דמיירי במה שהיו לשין עיסתן בגומא וצרורות נדבקות בהן ע"ש. וע"ע בזה פתיחתא שניה דר' יצחק:

ולא הניחן. דכשם שנפרעין מן המתים כן נפרעין מן הספדנין כשמרבין בשבחן כדאיתא בסוף ברכות. ורק הוא להצדיק עליו הדין או לבזוייה כדי דתיהוי לי כפרה פתח ואמר לא שמעתי לקול מורי:

תנן כל שהוא. אין זו משנה בשום מקום רק ברייתא היא בפ"ד דתענית ת"ר כל שהוא משום ט"ב אסור לאכול בשר ולשתות יין ואסור לרחוץ כו' ע"ש מה שכתבו הר"ן והתוס':

חמש מאות מיני פת מקמח חטה. ולקמן צ"ל חטים דלא מנים חטים דמנין וכ"ה בערוך ופירושו כמו בילמדנו פ' עקב מה חטי מניתא שהיתה אשה מונה חטה חטה שהיו גסות:

אמר ובמה קרן לה נפשא. הר"ן הביא הגירסא א"ל לא כן אמרית אכלית ופסקית א"ל ולמה קרן לה נפשא וכו':

היא נפישה. גדלה ומתרחבת לקבל כל מה שנותנים לה:

זו רחיצת ידים ורגלים אחר המרחץ בצונן שמחזק את הגיף. וכדאיתא בשבת פרק כירה רחץ בחמין ולא נשתטף בצונן דומה לברזל כו' ע"ש ברש"י ובפ"ב דשבת איתא הדרש נשיתי טובה באופן אחר:

משהקב"ה מתיאש מן הצדיקים כו'. כבר הובא המאמר הזה לעיל בפסוק אך בי ישוב ומובא פה עוד הפעם לדרוש את הכתוב הזה ואומר אבד נצחי גם אם אמרתי כי נצחי אבד והקב"ה התיאש ממני מ"מ עוד תוחלתי מה' כי יחזור וירחם עלי:

פסקה ז

ומרודי שמרדתי בך. ויהיה מלשון מרד ולא מלשון הכנעה וכמו ועניים מרודים ולא מלשון נאקה ואנחה וכמו אריד בשיחי. ואמר אחר עינויין שעוניתי. ובכל זאת לא שבתי אל ה' וזה נקרא מרד לכן הכוני ביסורין קשים והרוני לענה ורוש. ועכ"ז יצאו אלו באלו וישוב וירחמני:

משל למלך כו'. כוונת המשל כי המלחמה שהוא מקום סכנה צריך האדם ליזהר ביותר מפני שהשטן מקטרג בשעת הסכנה כדאיתא בירושלמי בפ"ב דשבת. ובכ"ז המה הרעו לעשות ולכן חזר ה' מאחריהם. ועכ"ז אחר כך היה תאב להם ואפילו שיקניטוהו:

מי יתן עמי מראש. כוונת הכתוב הוא מי יתנני כמו במדבר אף שחטאו כנגדי וינסו אותי עשר פעמים מ"מ יכולתי לסבול והעברתי על הפשעים האלה. אבל בקרבם נמצאו פשעים גדולים מאלו כמו שפיכות דמים וגלוי עריות וכדכתיב בקרא כלם מנאפים עצרת

בוגדים וכן ביחזקאל כתיב ואשפוך חמתי עליהם על הדם אשר שפכו על הארץ. ועונות כאלה לא יכולתי לסבול והייתי מוכרח לעזוב את עמי ולגרשם מעל האדמה:

כשהיה במדבר. בילקוט גריס תו אמר הקב"ה הלואי יהוון בני עמי כמו שהיו במדבר מלינים עליו ודכוותיה בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה אמר הקב"ה הלואי יהוון בני עמי בית ישראל בארץ אע"פ שמטמאין אותה:

והדין זכור תזכור ותשוח עלי נפשי. דריש נפשי על הקב"ה ע"ד נפשי אויתיך בלילה ור"ל עלי שאיני עמו משתוחח:

שאתה זוכר. מה שעשו עובדי כוכבים להפרע עהם ותזכור לנוכח ה' והתי"ו כתי"ו הכנוי לנקבה נסתרת וא"ו דותשוח כמו אבל וכמו הוי"ו דוה' שמים עשה:

עד דשמינא עביד כו'. גירסת הילקוט עד דשמינא כחיש נפשיה דכחשא נפקת. ופי' עד השמן ירזה והוא הרשע העשיר שיורש וירד מכבודו כתקות העני הצדיק נפשו יוצאה ואינו רואה ברעתו כתאותו:

ומיחדים שמו ב' פעמים כו'. דריש על כן אוחיל לו שבא בהפעיל שאני גורם מסבב כי רבים ייחלו ויקוו לו ובמה. בזה שאני מפרסם שמו ומיחדו ב' פעמים ביום:

פסקה ח

על שאתה מחדשנו בבקר. כלומר מפני שאתה מחדשנו בכל בקר שאנו מפקידים נשמותינו בידך בלילות כשהן עיפות מעמל היום ואתה מחזיר לנו חזקות כאלו הן חדשות וע"ז אנחנו מברכים המחזיר נשמות לפגרים מתים כמו שאמרו רז"ל כי השינה הוא טעם מיתה. ומזה אנחנו יודעים אמיתות האמונה מתחיית המתים כי גם זה הוא מעין תחה"מ:

בבקרן של מלכיות. פי' בראשית צמיחת המלכות הבולעת את אשר לפניה כמדי לבבל. ויון למדי ואדום ליון והם נבלעו זה בזה אבל ישראל לעולם בעמדם יעמודו ולא יכלו. ומזה אנחנו יודעין שרבה אמונתך לגאלנו. אחר שהוא עמנו תמיד. ולא לחנם ישמור אותנו מכליון אם לא להיות לפליטה גדולה בארץ. ועל יתר דברי הסימן הזה עיין בב"ר שם הגירסא משונה קצת וע"ש מה שכתבנו בביאור הדברים:

פסקה ט

ת"ל לנפש תדרשנו. עמ"ש בביאור הדברים בויק"ר פ' י"ז. וכאן נוסיף מה שכתב הר"י בן שועיב ז"ל בפי' איכה. וז"ל זה המאמר מהם מורה שאין במין האנושי טוב רק הטוב השכלי וכפי מה שיש בו מזה הטוב נקרא שלם ומאושר ובהפך. ואפשר לומר בהכפלו כי רמז ראשונה שהטובות נמצאות בשלימות לברי לבב. ב' רמז שההצלה מן הרעות ימצא

לבעל השכל כי יש להם עוז גדול ולא יתפעלו כלל. ג' רמז כי השגת הדברים המבוקשים באמצעות המעשים טובים או התפלה או התאוה והרצון הטוב לבד לא ימצא רק בשלם בשכל הזה ר"ל העיוני ע"כ:

שלבם ברור עליהם. ובויק"ר גרסינן שלבם בריא במצות ופי' שעושים המצות לשם שמים ולא לתקות שכר או פניה אחרת. וכן יש לפרש כאן שלבם ברור עליהם כי כוונתם היתה לשם שמים. ואין בידם העון שהכוונה לא היה שלמה. והמצוה מעורבת בעבירה: **עול תורה כו'**. מונה כאן שלשה עולים אשר שלשתם דבוקים זה בזה. כי עול תורה הוא העיקר ולצרכה צריך לקחת אשה כדי שילמוד בטהרה וכדאיתא בפ"ק דקדושין נושא אשה ואח"כ לומד תורה ע"ש. ולצרכה צריך לאקדומי מלאכה כמ"ש בסוטה הכן בחוץ מלאכתך ואח"כ ובנית ביתך זו אשה וגם כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וכל אלו עולים צריכים לשאת מנעוריו כי על עול תורה איתא הלומד ילד למה הוא דומה לדיו כתובה כו' גם האשה טובה מנעוריו כמ"ש בפ"ק דקדושין האי דעדיפנא מחבריא משום דנסיבנא כו' וענין המלאכה מובן מאליו שהמרגיל במלאכה מנעוריו יצליח:

פסקה י

קרא הקב"ה למה"ש כו'. לעיל בפסוק איכה ישבה בדד ושם מבואר. ורק כאן כתוב לובש שחורים ומכסה ראשו בשק ושם כתיב תולה שק על פתחו. משום דאלביש שמים קדרות דמייתי א"ש להההיא נוסחא. וצ"ל כי הלבשת השמים קדרות אשר שם הוא כסאו כדכתיב השמים כסאי הוא רמז על לובש שחורים:

פשיט קרייה. עמ"ש בויק"ר פ' אמור בביאור הדברים:

פסקה יא

ח"ו לא שבק ולא שביק. לעיל בפסוק בכה תבכה ע"ש:

בשני מקומות פעלו ישראל כו'. עי' בזה בחזית בפסוק זאת קומתך בביאור הדברים:

פסקה יב

זה נ"נ שדכא תחת רגליו כל אשר בארץ כדכתיב והשלטך בכלהון. והכתוב דבק עם מה שלפניו דכתיב ויגה בני איש שהביא עליהם איש שהגה את מכת ישראל דהיינו נ"נ שכל שת תחת רגליו. ועם מ"ש אחריו מי זה אמר ותהי אדני לא צוה ופירוש הכתובים כי נ"נ דכא תחת רגליו והטה משפט גבר ועות אדם בריבו. אל תאמרו כי מלבו עשה כזאת כי מי זה אמר ותהי אדני לא צוה. אבל פי ה' הוא שצוה ליסר את ישראל על חטאתם:

פסקה יג

המן צוה וה' לא צוה. כ"ה גם באסתר רבתי ועמ"ש שם.

משעה שאמר הקב"ה ראה נתתי לפניך וגו'. ויהי המשך הכתובים. כי לעות אדם בריבו לא נוכל לומר על ה' כי ה' לא ראה כזאת אשר יעות אדם בריבו. ומי זה אמר ותהי הרעה אחרי אשר אדני לא צוה כי מפי עליון לא תצא הרעות לטובים והטוב לרעים אלא לכל אחד כפי מעשיו. ולכן מה יתאונן אדם חי אם תפגעהו הרעה רק גבר על חטאיו. כי חטאו הביא לו הרעה כי הוא ישלם לעושי הרעה כרעתם. ואע"ג דחזינן צדיק ורע לו ורשע וטוב לו. יש לומר או כי הצדיק הוא רק צדיק למראה עין וה' הבוחן לבבות יודע כי הוא איננו צדיק. וכן הרשע בעינינו אם באמת טוב לו איננו רשע רק כראות עיני גבר אשר עיני בשר לו ולא רשע הוא בעיני ה' היודע כל תעלומות לב. או כי הרע המגיע לצדיק איננו רע רק בעיני בני איש וכן הטוב המגיע לרשע הוא רק טוב לפי מחשבות אנוש אבל ה' היודע אחרית דבר מראשיתו יודע כי רעת הצדיק טובה היא בתכליתו וכן טובת הרשע רעה היא בתכלית. ויש לפרש עוד המאמר זה על פי מה דאיתא בתנחומא ראה אנכי זש"ה מפי העליון לא תצא הרעות והטוב א"ר אבין בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני נתן להם הקב"ה את התורה באותה שעה כל מי שחטא הקב"ה פורע ממנו לשעבר כל מי שחוטא היה הדור משלם חטאו בדור המבול הרבה כשרים היו כגון נח ונמחו עם הדור בדור הפלגה היו חוטאין אפי' התינוקות משלמין וכו' עד אין הדור לוקה על אחד. ולפ"ז מפי עליון לא תצא הרעות לצדיקים מפני עון הרשעים ולא טוב לרשעים בזכות הצדיקים אלא לכל אחד כפי מעשיו ואפשר שזאת היא ג"כ כוונת ר' אלעזר הכא:

דיו שהוא חי. דאל"כ מאי קאמר אדם חי וכי משמת מתאונן דאצטריך לומר חי וכדמקשה בילמדנו. ומ"ש די שהוא חי אע"פ שצרות רבות באות עליו שכפי עונותיו גם חייו היו ראויים להנטל:

חיותך בידי וחי. וז"ש מה יתאונן אדם חי בעוד שהוא חי אחרי שחיותך ביד ה' ואתה חי התפלל אליו והוא יתן לך רחמים ותסור תאניתך:

אם מבקש הוא להתאונן גבר על חטאיו. שהן גרמו והיינו אולת אדם תסלף דרכו וגו' וכן הוא בילמדנו:

להמליך את בניו במצרים. עי' בב"ר פצ"א ומ"ש שם:

גוסא ודוליירא. עי' בילקוט גרס גוטא תחת גוסא והוא חולי פודגר"א בלע"ז:

אף ציון כן. עי' בילקוט מה שמוסיף דברים על זה:

פסקה יד

נפקין לתעניתא. יצאו לתפלת התענית כדאיתא בפ"ב דתענית שיוצאין לרחובה של עיר כגולין או להתבזות:

אפשר דליביה דבר נש כו'. פי' וכי אפשר שלב האדם יוקח ממנו ויחזור אליו דקאמר נשא לבבינו אל כפים. ומפרש נשוי לבינן לגבי ידינן פי' נשים לב מה שבכף ידינו דהיינו לשוב מן החמס אשר בכפינו:

נתענו אכ"כ אלא כי נכנעו. אלמא לא תענית גורם אלא הכנעת הלב לתשובה וכמ"ש בפ' סדר תעניות לא נאמר באנשי נינוה וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה:

מבגין דאית הכא. פי' מפני שיש כאן איש שאמר עלי לשון הרע אצל ר' יוחנן. אלא כל העם יעמדו לדין לפני ה' כלומר ולכן ראוי להם לבקש מחילה על חטאתם וע"ז אמר נקשט עצמן כי החכמים שיוכיחו אחרים צריך שהם ישובו תחלה. ואמר שהיה שם ר"ח ור"א ור"י וקמו והלכו משם שהקפידו עליו שהיה מקנתרן בדברים אלו כי הם היו אותם שדברו עליו:

איית כרנבי מרירן. פי' כי יש כרוב המרים. ויש בסימא דסימא אשר טעמם כחומץ. ויש אשר רק מעט חמץ בהם. וכן יש בחטאים מרים וקשים וקלים קצת ולכן כפל הכתוב פשענו ומרינו:

איית דעובדיהון בישין ומריהון קשין כצ"ל כלומר שמעשיהם רעים ובעליהם רעים ופירושו שהם רעים לשמים ולבריות כדאמר בספ"ק דקדושין גבי אוי לרשע רע ומריהון בישין היינו שהם קשים במדותיהן ועסקם עם הבריות והיינו כפל פשענו ומרינו חד לשמים וחד לבריות:

ואתה לא סלחת והחרבת מקדשך כצ"ל ודריש יתורא דאתה לומר אפילו לעצמך הפסדת במה שלא סלחת שהחרבת מקדשך:

פסקה טו

מהו דין דכתיב סכותה בענן לך מעבור תפלה. פי' למה נעל ה' דלת בפני התפלה הלא הוא שומע תפלה וקרוב ה' לכל קוראיו. ומשני דשערי תפלה בלי תשובה פעמים נעולים והכא מיירי בתפלה בלא תשובה:

שלא ירד ענן והקיף אלא כדי שלא תשמע תפלתו. זהו סימנא בעלמא שאין תפלתו נשמעת כאלו ענן מפסיק בד"מ. וכדרך זה פי' רבינו האי גאון ז"ל בהא דגרסינן בפ' אין עומדין רבא לא גזר תעניתא ביומא דעיבא משום דכתיב סכותה בענן לך מעבור תפלה שהכתוב שמו סימן רע לענן ודריש את הכתוב כאלו כתיב סכותה בענן מעבור לך תפלה ע"ד כל תשא עון כמו כל עון תשא וכיוצא מהכתובים המסורסים:

פסקה טז
הקדים פה לעין. עמ"ש לעיל באלפא ביתא בזה הענין:

פסקה יז
בשלשה מקומות כו'. משום דק"ל בקרא דאמר עד ישקיף וירא ה' וחסר העיקר ויאמר עוד ויגאלני וכמו ראה עניי וחלצני. לכן מביא כי רוה"ק סמוך הוא לגאולה ודריש עד שישקיף ה' וירא ויערה עלינו רוח משמים וכיון דמזכיר רוה"ק גם הגאולה בכלל. כי לפני בוא הגאולה ישפוך ה' את רוחו על כל בשר לאות ולעד כי מהר תבוא הגאולה:
ארי"ג ת"ק בתי סופרים וכו'. עי' לעיל בפסוק בלע ה' ומ"ש שם:

פסקה יח
זה יוסף זה ירמיה זה דניאל שהושמו בבור. אמנם הכתוב הזה לא מיירי בהם ממש דבסתם ישראל קמיירי ולדוגמא נקט אלו. ומפרש צוד צדוני כצפור אויבי חנם כי ארבו עלי לצדוני וכהוראת אשר לא צדה וכן תרגם המתרגם כמנא כמנו לי ור"ל שהעלילו עלינו עלילות אשר לא היו וארבו להכשילנו חנם בלי עון ואשמה ומביא למשל מיוסף שניתן בעלילת אשת אדוניו אף כי הוא היה חף ונקי מפשע וכן על ירמיה העלילו עליו שאמר מה שלא שמע מפי ה' ולכן השליכוהו בבור. וכן דניאל שהושלך בבור בעלילת התפלה שהערימו לעשות כדי לצודו בה. וצמתו בבור חיי וכן וידו אבן בי קאי על כלל ישראל שמתו בבור והשליכו אבנים עליהם:
זה יוסף כו'. הכא מיירי ביוסף ירמיה ודניאל ממש מדכתיב קולי שמעת וגו' קרבת וגו' רבת וגו' כי כן היה שנשמע קולם לפני ה' ונגאלו משם. ולכן הוא מתפלל אל תעלם אזנך וגו' לשמוע גם קולי ויחלצנו מן המיצר:

פסקה כ
ואתון בעיין מלכי יתי. כלומר התחפצו ליעצני איך להרוג בשונאי. כי חפצי רק לבקש תואנה ולהרגם וז"ש הכתוב ראה ה' עותתי כי היש לך עוות גדולה מזה כי שניהם יענשו בטענות הפוכות:

פסקה כא
אנא זמריהון. כתרגומו מלשון ניגון כי הם שמחים לאידי. לאפוקי ממ"ש בשמ"ר פ' י"ח שהוא לשון שבר:

פסקה כב
תשיב להם גמול. כמעשה ידיהם בלבד אמר ירמיה. ואסף אמר והשב לשכנינו שבעתים הלא הגדיל גמולם. ומשני כי אסף קללם על מה שעשו בביהמ"ק ובמילתם אשר בזו בזה

את התורה והמקדש ע"ז בקש אסף כי יגמלו שבעתים וירמיה שאמר על מעשה ידיהם בלבד הוא כנגד מה שעשה לנו:

ופרע בהם וכו' וכתיב וישסף שמואל וכו'. והיינו שסירסו וכדר' יצחק ואיידי דבעי לאתויי דר"י מייתי נמי דר' אבא ודרבנן על וישסף שמואל:

מחתך בכשרו. ומפרש וישסף חתוך לחתיכות רבות וכן ת"י ויפשח מלשון ויפשחני. ובלשון רז"ל מפשח ויהיה לן אלותא שפי' מחתך העץ לחתיכות רבות ונותן לנו ענפיו ואורחא דמילתא שזורקין הבשר הנחתך באופן זה לעופות ולכ"א ומאכיל לנעימות. [ואולי דרש וישסף נוטריקון וישסע עוף וחסרון הע' רבות מאד ומדריש כי שסע הבשר לתת לעופות]:

יאכל ברי עורו. מביא לראיה ממקרא זה כי נישול האברים לחתיכות היא מיתה מרה אכל הכתוב הזה לא מדריש על עמלק. ורבנן אמרי ד' קונדסין כצ"ל וכן הוא באגדת שמואל ובתנחומא וסוברים כי מיתה משונה זו בחרו לו לרבע את גופו לד' חלקים:

הה"ד כאשר שכלה נשים חרבך. כי ע"י שחתכו מילותיהן שכלו גם את נשותיהם כי נשארו שכולות מבעליהן:

אשר מגן צריך. הוא מלשון שבר כדלעיל בפסוק בכה תבכה:

פסקה כג

ירמיה אמר תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ה'. ומשה אמר מתחת השמים. ולתרץ את זה מביא מראש את דברי המכילתא בפי' של מתחת השמים. ובזה יתורץ ג"כ למה אמר ירמיה מתחת שמי ה' וכמו שנבאר וכאן הלשון מעורב והכא איתא שם כי מחה אמחה מחה בעוה"ז אמחה לעוה"ב זכר זה המן עמלק כמשמעו. ד"א מחה לו וכל תולדותיו ולכל דורותיו אמחה לו ולכל משפחתו דברי ר' יהושע. ר"א המודעי אומר זכר זה אגג עמלק כמשמעו מחה לו ולכל דורותיו אמחה לו ולכל הדור ההוא מתחת השמים שלא יהא נין ונכד לעמלק תחת השמים ר' יהושע אומר כשבא להזיק את ישראל מתחת כנפי אביהם שבשמים אמר רבש"ע הרי רשע זה בא לאבד את בניך מתחת כנפיך ס"ת שנתת להם מי יקרא בו. ר"א אומר כשבא עמלק להזיק להם לישראל מתחת כנפי אביהם שבשמים אמר משה לפני המקום רבש"ע בניך שאתה עתיד לפזרן לארבע רוחות השמים שנאמר כי בארבע רוחות השמים פרשתי אתכם רשע זה בא לאבד אותם מתחת כנפיך ס"ת שנתת לבניך מי יקרא בו. רא"א רבש"ע אימתי יאבד שמם של אלו בשעה שתעקר עבודת כוכבים ועובדיה יהיה המקום יחיד בעולם ותהא מלכותו לעולם ולעולמי עולמים באותה שעה ויצא ה' ונלחם וגו' והיה ה' למלך ואומר תרדוף באף ותשמידם

ר' נתן אומר לא בא המן אלא זכר לדורות שנאמר וימי הפורים האלה וגו' ע"כ. ולכן אמר משה מתחת השמים שפירושו מפני התורה שאמרת מתחת השמים. וירמיה אמר מתחת שמי ה' שפי' שאו יקראו שמו ה' כי ה' לבדו ימלוך בארץ ונשגב שמו בעולם:
לא בא המן אלא לזכר ישראל. פי' כדי שעל ידו יזכר לדורות גם מחיית עמלק שימי הפורים לא יעברו ולא תעבור גם מחיית עמלק וע"ע במכילתא שם:
ר' שמואל אמר. איך שינה דהבא כד"א כל סתום לא עממוך ורבנן אמרי איך עמה דהבא דתני ר' חייא וכו' כצ"ל. ופי' שינה שנשתנה ונחלף בדבר אחר פחות וגרוע ומביא לראיה מן כל סתום לא עממוך שענינו הסתר והעלם דבר וכן כאן נסתם הדבר ובא אחר גרוע תחתיו. ופי' של עמה שכהה וכבה והחשיך מראהו וכמו גחלים עוממות שפי' כהות וכבויות הפך של לוחשות:

פרשה ד

פסקה א

תשתפכנה אבני קדש. כי הת"ח נקראים אבנים וכמו שדרשו רז"ל בתענית ארץ אשר אבניה ברזל על ת"ח ובראש כל חוצות המה השוקים אשר שמה יעשו סחורה:
מדבר ביאשיה. כשנהרג ויקונן עליו ירמיה כדכתיב בד"ה ונכתבה קינתו בכאן משום דקשה סילוקן של צדיקים מחורבן ביהמ"ק כדלעיל בפסוק ותרד פלאים:
ארנטס של זהב. נראה דהיינו ארגנטין בסוף פיאה שבירושלמי ופי' בערוך כלי חשוב שמשתמשת בו בת המלך:
שהיה ירמיה נוטלן וקוברן. אף כי ירמיה היה כהן ורביעית דם מהמת מטמא. אין אנו צריכים לומר שקבר ע"י שליח. אבל הדם הזה יצא ממנו בעוד שהיה בין החיים והמות והיינו דם תבוסה שאינו מטמא אלא מדרבנן. ואפילו היה דם שאחר מיתה מ"מ אחר שנבלע בקרקע אינו מטמא כדאיתא בפ"ג דאהלות שכל הבלוע שאינו יכול לצאת טהור. ועמ"ש רש"י באיכה:

פסקה ג

לא היה אחד מוליד חסר ובעל מום. ומפרש היקרים השלמים ע"ד יקר רוח איש תבונה דהיינו שלם ברוחו:

פסקה ד

עמד על פתחו לבדקו אם הוא ראוי להפדות גם ביותר על כדי דמיו. כי חפץ לפדותו בכל ממון שבעולם כדלקמן:

שמובטח בזה שמורה הוראה בישראל. הנה מה שהכיר בתשובת הנער כח חכמתו הלא זיל קרי בי רב הוא. י"ל כי די היה לו להשיב הלא ה'. ולמה סיים את כל דברי הכתוב כי הוא שאל מי נתן למשה יעקב והוא יענהו הלא ה' נתן למשה. אבל הוא ראה בחכמתו כי ריב"ח לא בדרך שאלה אמר רק כמתלונן על גורל ועקב כי נתון הוא למשה בלא מחמל. ולכן סיים את כל הכתוב כי ה' הוא הצדיק אך אנחנו העוינו והרשענו:

עד שהיה יודע עם מי סועד. ופי' היקרים שמיקרים עצמם ושומרים את כבודם:

הופך יד אונקלי שלו. שלא יחשדנו שגנב ושם בתוך בית אונקלי שלו. ופי' היקרים שהוקירו עצמם שלא יבואו לידי חשד:

אלא ג' פסיעות. שירגיש בהם בעה"ב ואם סעודתו מתוקנת הוא אומר להם שיכנסו:

לטבח. מתקן התבשילים נקרא טבח:

ולמה קורין אותה לבנה. דזכוכית אין לו מראה אלא ספיריי הוא והיכי קרי לה לבנה:

פסקה ו

אלין ירודתא. ופירוש הכתוב גם תנין אשר לא ידע רחום על בניו מ"מ אם יצעקו חלצו שד ויניקו את גוריהן ובת עמי גם אם תשמע יללת עוליה לא תשמע להם ותהי לאכזר אף כי צועקים כנגדה כיענים במדבר ובערוך הגירסא משונה קצת ע"ש: אמת המים כו'. ולפ"ז מפרש דבק לשון יונק לא מיונקי שדים אבל נרדף הוא עם עוללים השותים מים ומה שמזכיר אמת המים מן החנויות ע"כ גמרא גמירי להו:

פסקה ח

גלוסקין וחמר עתיק. אבל לא סתם מעדנים כמו פטומות ופסיונים אלא דומיא דאיה דגן ויין:

טריפין בקיקלא. מושלכין באשפה וזה הכוונה של חבקו אשפתות וע"ד מליצה אמר הכתוב חבקו:

פסקה י

אלו שהיו שותין את השלג. ועי"ז היו זכים כשלג. וכן שותי החלב צחו כחלב שכפי המאכל והמשתה שיתפרנסו בו האנשים יתיפו כדאיתא בפ' אע"פ הרוצה שתלבין בתו יאכילנה אפרוחים וישקנה חלב סמוך לפרקה ויהיו הממי"ן של משלג ומחלב מ"ם הסבה:

ספיר זה דבר קל הוא. כלומר שמא תחשוב דספיר זה הוא דבר קל בא וראה מ"ש ר' פנחס מעשה באדם אחד כו' וכלשון שאמרו בחזית גבי מעולפת ספירים. והכוונה כי ספירים הוא סנפירינון שקשה מאד ולא סתם ספירים:

פסקה יא

כהדא נאגא. פי' חשך והוא מלשון נוגה ע"ד סגי נהור וכדאיתא בריש פסחים דקרי לנילה נגהי ע"ד סגי נהור:

אראה בנחמה. עמ"ש לעיל בעובדא דמרתא בת בייתוס שבפסוק על אנה אני בוכיה:

פסקה יב

מריח עוכבנין. זה מין פירות שריחם נודף למרחוק והביאו אותם חוץ לחומה ונכנס ריחם לתוך נפוחי רעב ומתו וז"ש שהם יזובו מדוקרים מתנובות שדי. וזה היה רק בחורבן בית הראשון אבל בבית שני אותן הפירות לא היו עוד. ועשו כן בגדיים וצלויים. ולפ"ז הכתוב הזה מיירי רק מחורבן בית הראשון וז"ש לקיים מה שנאמר שהם יזובו מדוקרים וגו':

פסקה יג

לא הניחו אותי לפשוט ידי. שאע"פ שחטאת ישראל כבדה משל סדום והיו ראויים כי לא תשאר מהם פליטה ולפשוט יד בעולמו אבל כיון שעסקו גם במצות לא הניחו למדת הדין לעשות כן. וכדלעיל בפסוק ויגדל עון בת עמי ומפרש עד כמה עסקו במצות:

פסקה יד

ארבע שפיכות לטובה. עמ"ש לעיל בפסוק שפך כאש חמתו:

לא הוה קרא צריך. כלומר לא היה ראוי לומר וכבר העירונו כי בלשון הירושלמי והמדרש יבוא הלשון צריך במקום ראוי. ואע"ג דאמרינן כשם שחייב אדם לברך על הטובה כך חייב לברך על הרעה וילפינן בפ' הרואה מהכתוב חסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה אם משפט אשירה. ולכן אמר מזמור גם על הרעה. וי"ל דזה דוקא על רעת עצמו מחוייב לקבל באהבה כי ינקהו בזה מעוונותיו אבל על רעת אחרים אין לומר שירה והלכך כאן דהיתה רעת המון ישראל דכתיב נתנו את נבלת עבדיך וגו' שפכו דמם וגו'. וע"ז אין לזמר ומכ"ש דכתיב באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך ואיך יזמר ע"ז אם לא מהטעם שאמר שגם זה היה לפרעון על חטאתינו להצילנו מהכליון. וכ"ה בשוח"ט על מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו. אמנם בברכות פ"א נותן ע"ז טעם אחר ומדמי לאדם שיצא עליו שט"ח ע"ש י"ל דגמ' לא ניחא להם בהאי תירוצא כיון שבנו יצא לתרבות רעה איך ישמח ויזמר אם לא מטעם המשל שנאמר שם:

אבוב של קנים. כלי זמר המחובר מקנים ונקרא בלשון ישמעאל מישק"ל:

על העצים ועל האבנים. נראה דכוונתו כי רק החומר וזה העצים והאבנים נשחתו אבל קדושת המקום במקומה עומדת וכמו שאמרו במגילה והשימותי את מקדשיכם אע"פ

שהן שוממין בקדושתן הן עומדין וגם השכינה לא זזה ממקומה כדאיתא בחזית על הפסוק הנה זה עומד אחר כתלנו:

פסקה טו

ארבעה מלכים כו'. משום דק"ל למה אמר הכתוב לא האמינו מלכי ארץ וגו' והלא סנחריב דמה לכבשה וכן נ"נ עלה עליה ואלו לא האמינו איך עלו עליה. ובעי לתרוצי כי בזמן צדקיהו הוא דקאמר כי היו גבורים רבים עושי מלחמה בישראל שבג' שנים ומחצה לא יכול נבוזראדן לכבשה. אבל בימי סנחריב לפי שראה חולשת ישראל דימה לכבשה ועמ"ש ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רוכבים עליהם. ולכן מייתי ד' מלכים להודיענו חולשת חזקיה. וכן נ"נ לא האמין לכבשה כי הוא היה מתיירא ממה שנעשה בסנחריב וחשב כי לבעבור נסותו בא האלהים לאמר לו עלה והחרב וכדלקמן:

מהו למחרתם. מייתי לה הכא משום דבעי למימר שה' האיר לו לכן מביא לראיה כי ארדפה אויבי ואשיגם לאו בכח ידו קאמר אלא שיעזרהו ה' לדבר וכדמפרש. ופירוש הכתוב של מהנשף ועד הערב למחרתם יתפרש לפי הפירוש שתי לילות ויום אחד כאלו כתיב מהנשף ועד הערב ועד למחרתם וכ"כ הרד"ק אבל קשה דבפ"ק דברכות איתא דהאי נשף צפרא הוא דאל"כ לכתוב מהנשף ועד הנשף או מהערב ועד הערב ומה ישיב ריב"ל לקושיא זו:

מי היה מאיר לו הקב"ה כצ"ל וכ"ה בויק"ר. וכן מה שמביא כמה דתנינן על הזיקין ועל הזועות ועל הברקים ליתא בויק"ר ונראה שאין זה מעיקר המדרש אלא הגהה מבחוץ היא:

עמד אסא. פ' שעמד בתפלה וכמ"ש בפ"ק דברכות אל המקום אשר עמד שם אין עמידה אלא תפלם שנאמר ונער יכתבם. רישיה דקרא ושאר עץ יערו מספר יהיו ובמלך אשור מדבר הכתוב:

שנאמר שנים שלשה גרגרים וגו'. ואע"ג דהכתוב הזה בישראל מיירי וכדכתיב לעיל מיניה ודל כבוד יערוב וגו' והיינו כאסוף קציר קמה וגו' ונשאר בו עוללות כנוקף זית שנים שלשה גרגרים. י"ל דמפרש כן את הכתוב כי ישראל יהיה כאסוף קציר קמה כמו שאסף הקוצר וזה סנחריב את הקמה וזרועו שבלים יקצור כי הוא התפאר כל הארץ אני אספתי ויהי כקוצר שבלים בזרועו ולבסוף נשאר בו עוללות כנוקף זית וגו' כשניגף המלאך מחנהו. וכן נוטה פשט הכתוב במה שאמר ביום ההוא יהיו ערי מעוזו כעזובת החורש והאמיר מפני בני ישראל שפי' כעזובת החורש והאמיר הוא מחנה אשור שנשארו מהם רק שנים שלשה גרגרים. וע"ע מ"ש בזה בויק"ר ובפתיחא ב':

פסקה טז

היכן הרגו את זכריה. עמ"ש בזה בפתיחתא דר' אבהו ובפסוק בלע אדני. ומה שמסיים כאן על אותה שעה הוא אומר דריש מחטאת שחטאו בזכריה שהיה כהן ונביא היתה נסבה להיות שופכים בקרבה דם צדיקים. וקרי לזכריה נביאיה כהניה בלשון רבים בשביל כבודו:

פסקה יז

סומין שבהן אמרו כו'. ופי' כי נעו ושוטטו בחוצות לבקש דם הנביא ודריש נגואלו בדם על דם הנביא. ובלא יוכלו המה החגרים שלא יוכלו לנוע בחוצות היו מבקשים יגעו בלבושיהם שיגוללו לבושיהם בדם הנביא. ונקט עורים וחגרים לרבותא שאף הם בקשו לתת כבוד לדמו ומכ"ש שהפקחים והתמימים הלכו שמה לבכות על הריגתו:

פסקה יח

בקלורית אדומה. פי' בערוך כחול אדומה ודומה לאחד ממיני דם ומסיק הדמע. וע"ע מ"ש בענין זה בויק"ר פ' ט"ז:

לא גלו ישראל עד שנאצו כי'. ודרש נצו כמו נאצו בחסרון א'. והשני דריש מלשון מצה ומדון וכמו וכי ינצו אנשים:

פסקה יט

החליקן מן מאה מאה כו'. פי' שהחליקם בגולה לחלקים רבים זעיר שם זעיר שם לפחות של מאה מאה בכל מקום או של מאתים מאתים ומייתי דתמן צווחין למאתים מתאן פי' למאתים איש קורין מתאן כלומר ב' עיירות מלשון מתא אלמא דרכן היו שבכל עיר ועיר היה לכל הפחות מאה איש. ולפ"ז מפרש פני ה' מלשון זעף וזעם וכמו שפירש"י במקרא:

פסקה כ

היו משלחים שמן למצרים. שבא"י נמצא השמן בשופע ובייחוד בשבט אשר שארצו מושכת שמן כמעיין כדאיתא במנחות פ' כל קרבנות. ובמצרים נמצאת התבואה בשופע משא"כ בבבל. ולכן היו מביאין תבואה ממצרים ומוליכים לבבל כדי שתהיה להם ברית שלום עם מצרים ובבל כדי שיסייעום במלחמה נגד האויבים:

והיו שטין על פני המים. להמלט מזרות המאמר הזה י"ל שפי' של שטין על פני המים הוא שעלה בזכרונם את אשר נעשה לאבותיהם בים סוף ונדמה להם כאלו רואים את גופיהם ששטין על פני המים וכל זה הוא רק בדרך מליצה וחידה. ואע"ג דסנחריב בלבל את כל העולם אפשר דמצרים לא בלבל ועמ"ש באסתר רבתי על פסוק ויאמר המלך

לחכמים כי את מואב לא בלבל. ופי' הכתוב בצפיתנו צפינו לפי הדרש עי' ברש"י איכה מ"ש על זה:

פסקה כא

חמשים ושתים שנה. עמ"ש בזה בפסוק בלע ה':

פסקה כב

טרכינוס שחיק עצמות. עמ"ש בזה בפסוק על אלה אני בוכיה לעיל ובריש אסתר רבתי:
אחר המעביות. היינו הקורות וכמו והעובים במעשה ביהמ"ק (יחזקאל סוף מ"א) ור"ל שהיו ישראל נטמנים בהרים ביערות בתוך עצי היער והיו האויבים מדליקים אש בעצים כדי שיצאו הטמונים שם ודלקונו מפרש לשון דליקה וכ"ה לר"י ולרבנן הוא לשון רדיפה וכמו כי דלקת אחרי:
שהציתו אש בירושלים. וקרי לירושלים הרים כדכתיב על ירושלים כי הרים סביב לה:

פסקה כג

ערב ט"ב. בויק"ר הגירסא משונה קצת ועמ"ש בזה וע"ע בירושלמי דפרק כל כתבי:
אפילו רשע וחוזר בו כו'. כ"ה הגירסא בויק"ר. ואם בא ללמדנו שהתשובה מועלת לרשע זה הוא למותר כי כתובים רבים מפורשים על זה. ולכן נראה דיש לגרוס אלא אפילו רשע ובוטח בה' חסד יסובבנו וכדגרסינן במ"ר. כי הבוטח בה' אף כי רשע הוא מ"מ נראה כי עוד לא פרץ את הגבול ויש תקוה לו לשוב לה' לכן יטה ה' אליו חסד:

פסקה כד

זו קסרין כו'. ומפרש את הכתוב לשנים שישי ושמחי בת אדום. שישי ושמחי יושבת בארץ עוץ. וקסרי הוא בת אדום כדאיתא בריש מגילה עקרון זו קסרי בת אדום:

פסקה כה

הסרת טבעתו של פרעה על ישראל וכו'. גזר הדין נקרא הסרת טבעת. ופי' כי כאשר פרעה גזר גזירות קשות על ישראל צעקו אל ה' וישמע את קולם ויגאלם. אבל הנבואה שהתנבא עליהם אהרן שמונים שנה במצרים וכדאיתא בשמ"ר פ"ג שלא הועילה להם. ובמדרש תחת מארבעים שנתנבא עליהם משה במדבר צ"ל משמונים שנה שנתנבא עליהם אהרן במצרים:
מס' רבוא נביאים. עי' בחזית פסוק נופת תטופנה שם יליף מקרא על המספר הזה. ובמגילה בפ"ק איתא מ"ח נביאים וז' נביאות מונה שם רק הנביאים שיתפרסמה נבואתם לדורות. והנבואות שלא היה צורך בהן לדורות רבות היו מאד וכדאיתא בחזית:

למה שבזה היה גאולה כו'. שיטפא דלישנא של פרעה ומצרים נקט הכא. ועיקר הכוונה הוא כדאיתא בפ"ק דמגילה דנביאים שנתנבאו לא החזירו את ישראל למוטב ואלו הסרת טבעת זו החזירום למוטב:

למה נבראו היסורין להתלוות. פי' כי אין דבר בעולם אשר נברא לבטלה ואם יגזור ה' יסורים על החוטאים והמה ישובו בתשובה וינצלו מן היסורין. מ"מ נבראו כדי שיבואו על רשע הראוי ליסורים. וע"ד דאיתא בשמ"ר פמ"א אם בא מלאך המות ויאמר על חנם בראתני בעולם:

והדין פסוק. אע"ג דכבר הזכיר את הכתוב מ"מ כתב אותו שנית כאן כדי לסיים בנחמה:

פרשה ה

פסקה א

ר"י פתח זרזיר מתנים. בא לפרושי מה היה לנו כי לא התנהגת בנו כמדתך וכמדת כל בשר אשר הוא חס על ממונו ולכן אבדנו:

אני שלך כו'. ודריש זכור ה' מה היה לנו כי אסבול יותר מכל העמים אשר על פני האדמה הלא אב אחד לכולנו:

הבטה מקרוב כו'. בא לפרש כפל הלשון על הביטה ראה. ומפרש הביטה את חרפתנו הקרובה לנו בזמן וראה את חרפתנו אשר כבר עברה או שעתידה לבוא בזמן רחוק. ולא קשה לדבריו מן הבט משמים כי עיני ה' הוא בכל מקום ולא אמר משמים אלא לפי הפרסום. ומה דכתיב הבט נא השמימה לא קשה לדבריו דמפרש שהעלהו למעלה מכיפת הרקיע וכדאיתא בב"ר. וגם ל"ק לדבריו דמפרש ראיה מרחוק הכא כתיב וירא כי לא יכול לו דהתם הוא ראיה שכלית וכמו ולבי ראה וע"ז לא שייך לא קרוב ולא רחוק:

הבטה מרחוק והא דכתיב ויבט מראשותיו מפרש רחוק מראשותיו ומביא לראיה מן הבט משמים ואע"ג דשם כתיב ג"כ וראה מפרש הבט משמים מרחוק וראה גם מקרוב. ומ"ש ראיה מקרוב אע"ג דכתיב וירא את המקום מרחוק י"ל דמפרש שראה עמוד אש משמים הקרוב אליו וכדאיתא בפר"א וע"י אותו העמוד ראה את המקום אשר היה מרחוק. וגם י"ל דדריש מרחוק שעתיד המקום לירחק מבעליו כדאיתא בב"ר:

פסקה ב

באיזו הפכה כו'. כי לא נוכל לפרש נהפכה לזרים שעברה מידינו ובאו לידי זרים דהא דרשינן בת"כ על הכתוב וששמו עליה אויביכם שגם האויבים הבאים אחריכם לא ימצאו עליה נחת רוח. לכן מפרש נהפכה לזרים כמהפכת סדום והיינו כדאיתא לעיל בסוף

פתיחתא זורעין כאן והיא נשרפת זורעין כאן והיא נשרפת לקיים מה שנאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה:

ירמיה קורא אותה נחלתנו. פי' לביהמ"ק וחולק על מה שאמר לפני זה כמהפכת סדום וקאי על הארץ ומצינו נחלה על ביהמ"ק כדדרשינן בזבחים אל המנוחה ואל הנחלה מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלים ע"ש. ולא כי ירמיה ישעיה ואסף היו מחולקים באיזה דבר. רק ירמיה מקונן מצד נחלתנו. וישעיה מקונן מצד שהוא בית קדשנו ואסף התאונן מצד שהוא קודש ה':

פסקה ג

ר"ב בשם ר' לוי עמ"ש באסתר רבתי פ"ו:

פסקה ה

אי דאתינן משכחנא שערא כו' אולי גזר כי יגלחו שערם ולא ימצאו לכם פאת ראש וזקן והמה לא שמעו בקולו והקשו נגדו עורף ולז"א על צוארנו נרדפנו:

ולא תהי מפלי עליהון. פי' לא תבזה ולא תלעיג עליהם וכמו מפלי בבני ירושלים דלעיל בפ' רבתי בגוים ופי' אף כי הם כבושים תחת ידינו אל תאמר עוד כי נבזים הם ולא יוכלו להרים ראש עוד. וי"ג לא תהי מרפי:

ואינון מהלכים בע"כ והיינו ולא הונח לנו שלא ניתן להם מנוחה:

נבוזראדן הוא אריוך. ופליג על הא דאיתא בפתיחתא דר"י דסכנין דערק ואיגייר:

די מן כדון לית אלההון חוזר עליהון. פי' כיון שנצטערו כ"כ בדרך שלא היה להם גם נחת רוח להתפלל ולא נכמרו רחמיו עליהם נראה שהם שנואים לפניו מאד ולא תקובל תפלתם עוד:

פסקה ז

אמרו דליהוון קיימין בדילנא כצ"ל. ופי' הכתוב לפי זה בתמיה. האין די לנו צרות על עונותיו כו גם חטאת אבותינו אשר כבר אינה תפקד עלינו:

פסקה ח

עבדים משלו בנו אלו מצרים שיוסף ואחיו השתררו עליהם ושוב משלו בנו:

פורק אין מידם אילולא משה. כי כל מקום שנאמר אין הוה ליה בסוף כדאיתא בפסוק אין לה מנחם ולכן אמר כי לבסוף היה להם פורק ע"י משה:

עבדים משלו בנו זה עמון ומואב שדוד ושלמה שלטו בהם. ולבסוף הקב"ה יהיה פורק לנו וגואל:

פסקה ט
הראשונים ע"י שהריחו מקצת צרתן כו'. עי' בחזית פסוק כמעט שעברתי ומ"ש שם:

פסקה י
כאלין כמרייתא. היינו תמרים המתבשלים ע"י חמה וכדאיתא בפ' כיצד מברכין ועל הנובלות מאי נובלות בושלי כמרא ופירש"י כמו שרופי חמה. ודרש עורנו אשר נתחמם כתנור נעשה עי"ז כמו נכמרו פי' כתמרים השרופים בחמה. ולאידך לישנא מפרש נכמרו על המראה כי קדר עורנו כתנור שלא הוסק כל צרכו. וכן תרגם המתרגם. אבל אם הוסק כל צרכו אז יתלבן ויש לו מראה נחמד:

פסקה יא
אל תגעו באשת איש וצ"ל שהנשואות היו ניכרות במלבושיהון או איזה סימן אחר היה להן ועל הפנויות גזר שלא ילבשו מלבושי א"א:

פסקה יג
שלא היה ריחים בבבל. לפי שאין אבנים בבבל והיו שולחים תבואותיהם לטחון בארץ אחרת או דכו אותם במדוכה של נחושת. ומייתי מהכתוב והורדתי בריחים כולם שכל הריחים שבבבל הורדו שמה ע"י ישראל:
לשון נקיה הוא. שלהושיבם בקלון נשאום וקרי לה טחון בלשון נקיה:

פסקה טו
משבטלה סנהדרין בטל השיר כו'. פי' מתחלה מלבד שמחת המשתאות היו פוסקים עוד שמחה על כל צרה שבטלה. ועכשיו מלבד כי הצרות לא תבטלנה לעולם ואין לנו לשמוח על ביטולם. שבתו גם שמחת המשתאות הנהוגה בכל עת וזמן הקבוע לה. וז"ש משפסקו אלו ואלו פי' בין המשתאות הקבועות מאז ובין השמחות אשר עשו על ביטול הצרות נאמר הכתוב שבת משוש לבנו הוא על השמחות הנהוגות בבית המשתאות ונהפך לאבל מחולנו הוא המחול הנעשה בעת כי בטלה הצרה נהפך לאבל בשביל כי הצרות מתחדשות לבקרים:

פסקה טז
דשבשב. בירושלמי משמע שנקרא כן בשביל שחתך זמורות ולקט הפירות. כי שם איתא שבשב בפעל המורה על מלקט:

פסקה יז
ע"י שפירשה מבעלה קורא אותה נדה כ"ה הגירסא בויק"ר. ור"ל שהוא לשון נדוי וריחוק דתרגום נדה רחיקה ועמ"ש בויק"ר:

למה על אלה חשכו עינינו. זה נמשך עם שלאחר זה' על הר ציון ששמם ושועלים הלכו בו על אלה חשכו עינינו וכמו שפירש"י במקרא. דלא תימא על זה וגו' ועל אלה הצרות הנ"ל חשכו עינינו. ועל הר ציון ששמם הוא מילתא באנפי נפשה ונשוא המאמר הוא שועלים הלכו בו או אתה ה' לעולם תשב שאע"פ ששמם לסוף אתה ה' לעולם תשב בו:

פסקה יח

וכבר היה ר"ג וראב"ע כו'. עיקר המאמר הזה הובא פה בשביל מעשה השני לפרש את הכתוב שועלים הלכו בו שמזה נראה שהוא השגחה אלהית אשר מקום המקודש יהיה מרבץ לבעלי חיים וכמ"ש הר"י בן שועיב ז"ל:

אם כן למכעיסיו כו'. פי' אם ה' לא יקפח שכר מכעיסיו ויגמול להם טוב על קצת זכיות שבידם. מכ"ש שיגמל רב טוב לעושי רצונו. אף כי ידון אותם עכשיו ביסורים עד שירצו את עונותם המעטים אשר בידם:

הגיעו לצופים וקרעו. כדתניא בפרק אלו מגלחין ומהיכן חייב לקרוע משהגיע לצופים:

וזכריה במקדש שני. שהוא זכריה בן ברכיה שנבא בשנת שתים לדריוש:

מה אמר אוריה כה אמר ה' צבאות ציון שדה תחרש. ואע"ג שהכתוב הזה נמצא בירמיה בשם מיכה המורשתי כבר תירצו התוס' דמכיון דכתיב התם וגם איש היה מתנבא בשם ה' אוריהו בן שמעיהו משמע שדבר אוריהו היה כמו מיכה המורשתי ואע"פ שאין זה מספיק דכיון דסוף הכתוב של וגם איש היה מתנבא הוא ככל דברי ירמיהו. ומאין נוכיח כי גם נבואת מיכה היא בכלל מתנבא. כבר תירץ הרמ"ה כיון דכתיב וגם איש היה מתנבא וגו' וכתיב עוד הפעם שם וינבא על העיר הזאת ע"כ יתפרש מתנבא כדברי מיכה ואח"ז אמר וינבא וזה קאי על ככל דברי ירמיהו. ודע כי אוריהו הכהן ואוריהו בן שמעיהו אחד הוא:

ואם קיימים דברי אוריה כו'. הנה באמת דבר ה' נאמנים הם וקיימים בלי עדים ומי הוא המספק באמיתת קיומם. אבל פירושו כי לפעמים דברו בדרך הפלגה וכמו ערים גדולות ובצורות בשמים. וכן ותבקע הארץ לקולם. אבל במה שנתקיימו דברי אוריה וירושלים עיים תהיה דברים ככתבן לכן שמח כי זה לו לעד אשר גם נבואת זכריה עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים וגו' יתקיימו כאשר הם בכתובים ולא נאמרו בדרך הפלגה:

וכלשון הזה א"ל עקיבא נחמתנו עקיבא נחמתנו כצ"ל וכ"ה במכות. וכתב ע"ז בעל העקידה בשער פ"ח שאמר ב' פעמים נחמתנו כנגד מה שנחמם פעמים. בראשונה כשנכנסו לרומי. והשניה במעשה השועל ודבריו נכונים הם:

פסקה יט

וכי יש ישיבה בלא כסא כו'. בא לפרש את הכתוב אתה ה' לעולם תשב. הלא אתה חי לעולם ולעולמי עולמים אשר זה הוא הכוונה של אתה ה' לעולם תשב. ולכן נכון הוא כי גם כסאך יהיה לדור ודור. וזו היא מקדש ה' אשר שמה השרה הקב"ה שכינתו ונקרא המקדש כסא ה' כדכתיב כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו:

פסקה כ

ארבעה דברים אמר ירמיה מאיסה וגעילה עזיבה ושכיחה. מאיסה נופל על דבר הנמאס מצד עצמו. וסחי ומאוס הוא לכל רואיו וגעילה נופל על דבר שאינו מתועב ומשוקץ מצד עצמו רק באשר שאין לאדם חפץ בו ירחיקנו מעליו עד כי תתעב בעיניו. ולכן נמצא תמיד אצל גיעול השם נפש תגעל נפשכם. וגעלה נפשי געלה נפשך וזולתם נראה שראשית הסבה היתה שנפשו קצה בו. ועזיבה הוא כענין גירושין לישא אחרת במקומה וכדרך שאמרו בפרק אין עומדין היינו עזובה היינו שכוחה אר"א אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אדם נושא אשה על אשתו זוכר מעשה ראשונה ואתה עזבתני ושכחתני א"נ לשון הפקר הוא כמו שנאמר לעני ולגר תעזוב אותם. ויתכן שהמאיסה היא כנגד הגלות שהיינו לסחי ולמאוס לפניו ובקרב העמים וכמ"ש בשמ"ר פ"ל על הכתוב כסף נמאס קראו להם בשעה שגלו ישראל כו' ע"ש. והגעילה היא כנגד העדר התורה והעבודה שבגלות ע"ד מלכה ושריה בגוים אין תורה ולכן אנו מרוחקים ונגעלים לפני ה'. וזה הוא ג"כ ענין הקציפה בדברי ריב"ל שהיא מצד החטא ע"ד הן אתה קצפת ונחטא. והעזיבה היא הסתר פני ה' ועזב אותנו למקרי העולם והפקר לכל ושכיחה היא מה שאין זכרונינו עולה לפניו בתפלותינו. וכאלו שכח ה' אותנו וזכות אבותנו. ולא יראה גם זכיותינו:

מאיסה וקציפה. קציפה אחת היא עם געילה וכמ"ש לעיל:

והושב ע"י משה. יש מקשים והלא אחר המאוס מאסת את יהודה כתיב אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה הרי שמאסם. ואיך אמר שהושב בלא מאסתים. ומה שתירצו כי לא מאסתים ולא געלתים קאי בארץ אויביהם. וקרא המאס מאסת קאי בעודם בשבתם בארצם וז"ש שלח מעל פני ויצאו למען לא יהיו נמאסים לפני. אין דברי ירמיה נוטים לזה וכמ"ש אח"ז אנה נצא אשר למות וגו' אלמא השלוח לרעתם הוא. אבל פי' הדברים הוא כי מיאוס כולל לכלותם מעל פני האדמה זה לא יהיה. אבל על הדור ההוא ודאי היה מיאוס ועליהם אמר אין נפשי אל העם הזה שלח מעל פני ויצאו. ופי' הדברים המאוס מאסת את יהודה וגו' מדוע הכיתנו ואין מרפא. המאוס מאסת להכות ביהודה עד שנמות. ואם לא מאסת ביהודה וכדברי משה מדוע הכיתנו וגו' וכדאיתא

בשמ"ר פל"א. ודע מ"ש והושב ע"י משה ע"י ישעיה או ע"י עצמו אין פירושו שהשני דחה את הדברים האמורים מפי ירמיה כי המה היו לפני ירמיה. ואם המה אמרו היפך דבריו אז לא אמר ירמיה כזאת. אבל הפירוש הוא כי מדברי משה וישעיה או מדברי עצמו אנו יודעין מה שכוון ירמיה בדבריו. כי הוא ידע ושמע שיש תקוה לישראל באחרית הימים ורק דרך תאניה ואניה אמר כזה:

פסקה כא

רבש"ע שלך הוא השיבנו כו'. יש מפרשים כי כנסת ישראל אומרת להקב"ה אחרי כי אתה מקור הטוב וכל טוב מידך הוא לנו לכן ראוי הוא כי אתה תישר דרכינו לשוב אליך בתשובה. ומידך תצא הטובה לנו והקב"ה השיב להם כי העיקר הוא הבחירה אשר היא בידכם. אבל אין זה לפי הפשט דא"כ למה השיבה כ"י שלך היא בוודאי טענת הקב"ה אמת היא. וגם הכתוב שאמרה כ"י שובנו אלהי ישענו אינו מדבר כלל מתשובה. אבל פירוש הדברים הוא כי כ"י תאמר כי הישועה צריכה להיות לפני התשובה כי בראותנו אשר ה' קרוב לנו והושיענו אז נשוב אליך והקב"ה השיבם כי הישועה לא תוכל לבוא אם לא תקדימנה התשובה. וע"ז השיבה כ"י כי הישועה שלך היא כדכתיב שובנו אלהי ישענו. ואח"ז נשובה אליך בתשובה. וז"ש הכתוב השיבנו ה' אליך וקרבנו לישועתך ואז ונשובה אליך בלב שלם וכן נראה במדרש תהלים מז' פ"ה:

חדש ימינו כקדם כאדה"ר. מדלא כתיב כימי קדם לכן דרש כקדם הוא תאר על אדם הראשון שהיה אז בצביונו ובקומתו כן תחדש ימינו:

כימי עולם זה משה. שירדה האש על הקרבן בשמיני למלואים וכן בימי שלמה כשחנך את ביהמ"ק והכי שנו בת"כ והיינו דפי' שנים קדמוניות בימי שלמה. אע"פ שאין הוראה לדבר מלשון קדמוניות מוקמינן ליה בדומה לימי משה בירידת האש:

כי מי נח זאת לי. מפרש כימי עולם כמי שנתחדש העולם בימיו והיינו כימי נח. ובודאי ערבה מנחתו כדכתיב וירח ה' את ריח הניחוח. וכן בהבל כתיב וישע ה' אל הבל ואל מנחתו. ומפרש קדמוניות על הבל שהוא היה הקודם בזמן להקריב קרבן. ואע"ג דגם אדה"ר הקריב שור שקרניו קדמו לפרסותיו כדאיתא בפ"ק דעבודת כוכבים אבל אין זה מפורש בקרא. ועוד שהקרבן ההוא היה על חטאו ופשיטא דאין בו כ"כ ערבות:

שלא היתה עדיין עבודת כוכבים בעולם. יתכן שהאומר כימי משה ושלמה בא לרמז אל שני טעמי הקרבנות. האחד להרחיק מעבודת כוכבים ועז"א כימי משה שבימיו טעו בעגל ובא המשכן וקרבנותיו לטהר העון הזה. והב' להשכין השכינה למטה ועז"א כשנות שלמה כי אז כבוד ה' מלא את הבית ועמדה שם השכינה עד שחרב ביהמ"ק. ור' בא

לרמז שני טעמים אחרים. הא' להודות לה' על גמולו שיגמל לנו ועז"א כימי נח כי קרבן נח היה שהודה לה' ששם לו שארית בארץ והצילו ממי המבול. והב' להכניע החומר ולהגביר השכל ועז"א כשנות הבל שעבודת כוכבים לא היתה עדנה בימיו ואין טעם לקרבן רק להדבק בה' בהכנעת חומרו ותגבורת שכלו. ועי' בעקידה שער נ"ז שהביא את המדרש הזה בנוסחא משובשת. גם פירושו עליה לא יעלה לרצון:

פסקה כב

ארשב"ל אם מאיסה כו'. עי' לעיל בפסוק בכה תבכה מ"ש שם: תדמינה ביפינו כל אנחות וקינה, ושפתינו תבענה ירה' תודה ורנה: